

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут журналістики

Ірина Мариненко

ЛЕКСИКОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ПРАКТИКУМ

Навчальний посібник
для студентів гуманітарних спеціальностей
вищих навчальних закладів

2-ге видання, перероблене і доповнене

**Київ
2017**

УДК 811.161.2'373(075.8)

М 26

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту журналістики
(протокол № 5 від 12 грудня 2016 року)*

*Ухвалено науково-методичною радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 3-16/17 н. р. від 31 березня 2017 року)*

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

В. М. Ожоган

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та
славістики Київського національного лінгвістичного університету

В. П. Заскалета

Мариненко І. О. Лексикологія української мови: практикум / Ірина Мариненко. –
К., 2017. – 172 с.

ISBN 978-966-2570-93-9

У посібнику розглядаються основні теоретичні питання лексикології, лексикографії й фразеології сучасної української мови, що входять до програми курсу «Культура усного мовлення (Лексикологія)». Для закріплення теоретичного матеріалу подаються питання для самоконтролю, вправи й практичні завдання, матеріал для яких зібрано із засобів масової інформації та художніх текстів.

Для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів, журналістів-практиків; усіх, хто цікавиться українською мовою.

© Ірина Мариненко, 2017

Зміст

Передмова	4
Поняття про лексику й лексикологію. Значення слова.....	5
Омоніми.....	19
Пароніми.....	27
Синоніми.....	34
Антоніми.....	44
Лексика української мови з погляду походження.....	53
Лексика української мови з погляду сфер уживання.....	74
Лексика української мови з погляду активного і пасивного вживання	88
Лексика української мови зі стилістичного погляду.....	100
Лексикографія.....	111
Фразеологія.....	123
Завдання для повторення.....	148
Додатки. I. Список паронімів.....	159
II. Список іншомовних слів	162
III. Список архаїзмів	166
IV. Крилаті вислови.....	169
Список рекомендованої літератури	171

Передмова

Опанувати мову в усій її багатогранності й розмаїтості практично неможливо, і тут доречно пригадується вислів «Вік живи – вік учись». Уміння не просто володіти мовним багатством, а ще й користуватися ним як знаряддям журналістської праці не здобувається відразу. Допомогти студентам у підвищенні фахового рівня, в опануванні курсу «Культура усного мовлення (Лексикологія)» й покликаний цей навчальний посібник.

Використання мови в художніх творах і в публіцистичних текстах суттєво різняться, а тому для професійного становлення майбутніх журналістів, видавців, рекламників, кіно- й телемитців і всіх, хто фахово займається українською мовою, більш доречним вважаємо залучення для навчання матеріалів саме із засобів масової інформації, включно з інтернет-виданнями, які останнім часом набули великої популярності. Це дозволяє показати студентам приклади найдоцільнішого залучення лексики з метою інформування, аналізу, розважання. У вправах використані матеріали всеукраїнських газет «День», «Україна молода», «Урядовий кур'єр», «Сільські вісті», часописів «Український тиждень», «Країна» та низки інтернет-видань. Приклади з художньої літератури використовуються для порівняння способів уведення в текст певних лексичних засобів у різних функціональних стилях мови.

Завдання до вправ передбачають не лише письмове виконання, а й елементи аналізу запропонованого матеріалу, що дозволяє студентам висловити власні погляди, думки про доречність/недоречність використання певних лексичних засобів. Вправи, що складаються з двох блоків, розраховані на самостійне виконання одного з них.

Авторка щиро вдячна колективі кафебри мови та стилістики Інституту журналістики за професійну допомогу при підготовці навчального посібника, апробації його першого видання на практичних заняттях і за критичні зауваження, які дозволили його вдосконалити.

Поняття про лексику й лексикологію. Значення слова

Лексика (від гр. *λεξικόν* – словесний) – це сукупність слів мови, її словникове багатство. Лексичний склад мови вбирає в себе слова, різні за походженням і сферою вживання, стилістичним забарвленням тощо. Системні відношення слів, групування їх за значенням, походженням, стилістичним уживанням вивчає **лексикологія**. Окремі питання лексикології вивчають такі галузі, як **семасіологія** (наука про значення слова, багатозначність, омонімію, синонімію, паронімію, антонімію), **етимологія** (наука про походження слів, їхнє первісне значення), **ономастика** (вчення про власні назви. До її складу входять топоніміка – вчення про власні географічні назви, гідроніміка – вчення про назви водних об'єктів, антропоніміка – вчення про власні найменування людей та інші). Збиранням слів, їх упорядкуванням та описанням у словниках займається **лексикографія**.

Слово є центральною одиницею лексикології і мови взагалі. **Слово** – це основна функціонально-структурна і семантична одиниця мови, що складається з одного або кількох звуків, характеризується відтворюваністю і самостійністю, має певне значення й слугує будівельним матеріалом для речення. Кожне слово має форму – звукову оболонку і зміст – значення, які тісно взаємопов'язані. **Лексичне значення слова** (його **семантика**) – це історично закріплена у свідомості народу співвіднесеність слова з певним предметом, явищем, дією.

Лексикологія послуговується, крім поняття «слово», ще й поняттям «лексема». Якщо слово – це конкретна одиниця мови, то **лексема** – абстрактна одиниця, слово-тип у сукупності всіх його форм і значень. Наприклад, у реченні *Хлопчик хлопчику шепоче* наявні три слова і дві лексеми (*хлопчик, шепотіти*).

Усі слова з погляду їхнього значення можна поділити на 3 групи: повнозначні, службові й вигуківі. Повнозначні слова називають поняття, вони завжди мають реальний зміст, тобто лексичне значення. До повнозначних слів

належать такі частини мови, як іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник (*тиждень, вирішальний, четверо, весь, перемагати, вдумливо*). Службові слова, до яких належать прийменники, сполучники, частки, не наділені лексичним значенням, оскільки не позначають понять і уявлень. Вигуківі слова використовуються виключно як емоційно-експресивні сигнали.

Слову також властиве й граматичне значення, яке має вираження в різноманітних формах (роду, числа, відмінка, часу, способу та ін.). Характерним для службових слів є лише граматичне значення – вони здатні передавати граматичні відношення між повнозначними словами. Вигуки особливі тим, що не мають ні лексичного, ні граматичного значення.

Лексичне значення слова складається не тільки з предметно-поняттєвої віднесеності звукового комплексу до позначуваного поняття, але й із цілої низки позамовних і внутрішньомовних чинників. Тому в мовознавстві йдеться про лексичне значення слова і його семантичну структуру (компонентний склад лексичного значення). Семантика слова складається з компонентів (сем), за якими протиставляються окремі значення багатозначного слова, що входять до його структури. Наприклад, слово *учитель* (освічена людина, яка навчає) складається з таких сем: 1) „людина, яка вчить“; 2) „освічена людина“. Слова з більш загальним значенням мають менше семантичних компонентів. Зі зниженням рівня абстрактності слова зростає змістовість його значення. Наприклад: *їжа* – те, що їдять і п'ють; продукти харчування → *страва* – приготовлені для їди продукти харчування → *борщ* – рідка страва з посічених буряків, капусти з додаванням картоплі, моркви та різних приправ. Як бачимо, значення кожного наступного слова вбирає в себе попереднє з усім його змістом, але відбувається конкретизація, звуження завдяки появі нової семи.

Лексичні значення слова класифікуються за двома критеріями:

- 1) за характером зв'язку слова з предметом або явищем позамовної дійсності;
- 2) за особливостями сполучуваності слова з іншими лексемами в контексті.

За першою ознакою виокремлюються прямі й переносні значення слова, а також конотативні компоненти його семантики. Слово в прямому значенні

безпосередньо називає предмет або явище дійсності (*береза, дуб* – назви дерев; *кохання, заздрість* – назви почуттів). Переносні значення вказують на предмети і явища опосередковано (*щедре частування* – частування, що пропонується щедрою людиною, тобто багате, різноманітне; *діти – квіти життя* – слово *квіти* вжите у значенні «прикраса», «те, що милує, радує людину»). Терміном «конотація» позначають додаткові смислові й стилістичні відтінки, які нашаровуються на основне значення слова в процесі його функціонування в мові і надають йому експресивного, оцінного забарвлення (пор.: *здихатися гостя – провести гостя; розплющити оченята – розплющити очі; мешкати в халупі – мешкати в маленькій квартирі*, де перші словосполучення мають у своєму складі слова з конотативним семантичним компонентом *здихатися, оченята, халупа*). Конотативний компонент значення зазвичай передає негативну, рідше – позитивну оцінку предмета, явища або дії.

За другою ознакою виділяють фразеологічно обмежені, фразеологічно зв'язані й синтаксично зумовлені значення. До слів із фразеологічно обмеженими значеннями належать, наприклад, найменування кольорів, що позначають масті тварин (*буланій* (світло-рудий), *вороний* (чорний), *гнідий* (коричневий), *чалий* (сірий або сіро-коричневий) – масті коней; *зозулястий* (рябий) – про пір'я курки), тобто такі слова вузько обмежені в сполучуваності (наприклад, *копил, нанівець, ферт, облизень*). Фразеологічно зв'язані значення реалізуються у стійких сполуках слів, наприклад, значення «пильно вдивлятися» у слові *їсти* виявляється виключно у фразеологізмі *їсти очима*, а значення «омана, брехня» у слові *мана* реалізується у стійкому вислові *пускати ману в вічі*. Синтаксично зумовлені значення реалізуються в контексті: оточення підказує, про яке значення йдеться, тобто значення конкретизується в реченні: *Світле вбрання вигідно підкреслювало її засмагу – З її світлою головою можна за день усе вивчити!* – у першому реченні прикметник *світлий* вжито в прямому значенні «не темного кольору», в другому – в синтаксично зумовленому значенні «розумний» (на це значення вказує сполучення з іменником *голова*).

У процесі розвитку мови у слова можуть виникати нові значення, таким чином, його семантичний обсяг змінюється, поповнюється. Слова в мові поділяються на однозначні (моносемічні) й багатозначні (полісемічні). Однозначних слів в українській мові меншість. До них належать переважно власні назви, терміни (*Житомир, Інгул, Іваничук, субстантивація, дисплазія*). Багатозначне слово може мати не тільки пряме, але й переносні значення. На основі багатозначності виникло в мові явище метафоричного вживання слів. **Метафора** (від гр. *μεταφορά* – перенесення) – це перенесення назви з одних предметів, явищ, властивостей на інші на підставі подібності їхніх ознак або схожості вражень від них, наприклад: *ліс спить* (ліс – неістота, тому не має здатності спати, але ліс у стані спокою, безвітря подібний до істоти, яка спить), *сонце усміхається, блискача відповідь*. В українській мові розрізняють метафори загальнонародні, тобто загальноновживані (*сонце зійшло, легкий настрій*) та індивідуально-авторські, поширені в художній літературі й публіцистиці як один із засобів створення образності (*Кипить у нас в артеріях сучасність* (Ліна Костенко); *Ми привезли до Бахчисарая сутінки* (Журн.)).

Перенесення назви одного предмета, явища, властивості на інші за ознакою суміжності називається **метонімією** (гр. *μετωνομία* – перейменування), наприклад: *Київ спить* (тобто жителі Києва сплять), *чайник кипить* (тобто вода в чайнику кипить), *випити чарку* (тобто чарку алкоголю), *слухати Веделя* (тобто музику Веделя). У метонімічному перенесенні виокремлюються такі різновиди: 1) з назви країни (міста, приміщення) – на мешканців (людей, що в ньому перебувають): *Україна вітає олімпійців*; 2) з назви матеріалу – на виріб з нього: *На ній стільки золота!* (тобто виробів із золота); 3) з назви дії – на результат: *Повз зупинку проїхав автомобіль; Молодик потягнув нас до виходу* (сама дія переноситься на місце, де зупиняються або виходять); 4) з назви заходу – на її учасників: *З'їзд ухвалив резолюцію*; 5) з імені автора – на його твори: *Цитуємо Франка*; 6) з назви предмета – на те, що в ньому міститься: *З'їла тарілку*; 7) з назви ознаки, властивості – на її носія: *Сам*

народний бас, що сидів попереду, теж вибіг на сцену, трохи поспівав... (Ю. Яновський) та ін.

Різновидом метонімії є **синекдоха** (від гр. *συνεκδοχή* – співвіднесення), що характеризує кількісну заміну понять: перенесення назви з частини на ціле і навпаки, із загального на одиничне чи навпаки, з родового поняття на видове і навпаки. Наприклад: *синя хустина зашарілася* (тобто людина в синій хустині), *пофарбувати вікна* (тобто рами вікон), *студент повинен приходити на іспит із заліковою книжкою* (тобто всі студенти), *заощаджувати копійку* (тобто гроші).

Питання для самоконтролю:

1. Що вивчає лексикологія?
2. Назвіть ознаки слова.
3. Назвіть відмінності між повнозначними словами, службовими й вигуківими. Які з цих слів не мають ні лексичного, ні граматичного значення?
4. Що таке сема? Яку роль вона відіграє в семантичній структурі слова?
5. Як класифікуються лексичні значення слова за характером його зв'язку з предметом позамовної дійсності?
6. Які слова переважають серед однозначних?
7. Що таке конотація? Чи всі слова її мають?
8. Дайте визначення метафори, наведіть приклади.
9. Що таке метонімія? Які її різновиди можете назвати?
10. У чому полягає особливість синекдохи як різновиду метонімії? Наведіть приклади.

Вправа № 1. *Визначте в поданому тексті слова повнозначні й неповнозначні. Встановіть, яке значення мають повнозначні слова, яку функцію виконують неповнозначні.*

РІДНА МОВА

О мово рідна!

В рідній хаті,
як джерело із глибини,
в голодні дні, у дні багаті,
і на вогні, і при багатті
ти від колиски до труни.

Хоч не чужою чужиною
чужі були і є мені,
немов луною голосною
твої лунають г о л о с н і!
Озвуться чистими тонами
ї м п р и г о л о с н и х с т о р я д і в,
басами і напівбасами –
м'які, сонорні і тверді!

Не посоромлять ні на йоту
Й о т о в а н і могутній плин
пісень великого народу
із краю сонця і калин.

Лише у пору листопаду
шумлять ш у м л и в і у журбі...
Моя заступнице й порадо,
Безсмертя суджене тобі.

Бо ти –
як мати в рідній хаті,
як джерело із глибини,
в голодні дні, у дні багаті,
і на вогні, і при багатті,
ти –

від колиски до труни (В. Підпалій).

Вправа № 2. У запропонованих словах знайдіть компоненти лексичних значень (семи), якими кожне слово відрізняється від інших у групі. Наведіть власні приклади таких груп.

1. Місто – село – хутір. 2. Будівля – будинок – хата – хмарочос. 3. Іти – летіти – пливти – повзти – чалапати. 4. Людина – жінка – дівчинка – дитина. 5. Тварина – звір – худоба.

Вправа № 3. Подані слова згрупуйте за спільним значенням і дайте кожній групі родову назву.

Рік, лобода, журавель, тиждень, петрушка, ластівка, місяць, калина, ворона, хвилина, конюшина, яструб, доба, бузок, перепілка, місяць, день, виноград, жайворонок, година, ожина, ера, зозуля, ячмінь, снігур, журавлина, століття, просо, синиця.

Вправа № 4. Подані слова поділіть на дві групи: 1) однозначні і 2) багатозначні. Поміркуйте, яких слів більше і слова з якими значеннями переважають у мові?

А. Киянин, грубий, рости, тон, долото, туман, міський, саджати, палата, дуб, перець, наступати, двокрапка, гребінь, солодкий, квітень, гадюка, вогонь, скарб, чистотіл, коліно, дивитися, чотири, катет, журавель, удівець, морський, вівторок, ядро, піджак, епікриз, розетка, снігур, щипати, сімдесят, чесати.

Б. Липень, тріскати, клен, холодний, метафора, школа, агрус, історія, тутешній, відступати, земля, жоржина, лінійка, спускати, таран, перелітний, рукав, журавлина, стіл, світлий, плутоній, перо, спориш, знак, неземний, плече, плисти, міцний, смородина, розбитий, тип, четвер, легкий, торф, сантиметр, труба.

Вправа № 5. У поданих реченнях знайдіть багатозначні слова; визначте, в якому значенні (прямому чи переносному) вони вжиті. Які ще значення мають ці слова?

1. Зрештою, спомини про всю цю тяжку номенклатуру лих, яка склалася по смерті Лесі Українки, потрібні, щоб побачити, що все це якимось дивним чином велика поетеса ніби передбачала у своїй ліриці та своєму театрі 1890–

1910-х. 2. Щоб послати народу меседж, а не просто послати народ, треба з відповідною програмою піти на вибори й знов отримати мандат довіри. 3. Кримські татари під стінами Кабміну вже 80 днів намагаються буквально достукатися до влади. Тобто стукають у металеві діжки, а ще махають транспарантами й голодують. 4. П'ятиступенева автоматична трансмісія (повний привід, є можливість ручного керування) перемикає передачі надзвичайно плавно й майже непомітно. 5. Коли буде чорний день, не знають і фахівці з чорної металургії. 6. На «жирному» курорті «Буковель» крутять російський шансон. 7. На вулиці йшов дощ, а по телевізору йшов теніс. 8. Електорат масово підкуповували. Мажоритарники змагалися за кожен голос. Крім того, мали місце каруселі, в яких одні й ті самі люди могли голосувати кілька разів. 9. Українську культуру все більше заганяють у гетто.

Вправа № 6. *Прочитайте тексти, знайдіть слова в переносному значенні та спробуйте замінити їх на слова в прямому значенні. Чи завжди це можливе?*

1. З кінця 50-х років XVIII ст. Розумовські беруться зовсім в інший спосіб облаштовувати своє козацьке гніздо. Гетьман прагнув перекроїти архаїчний державний організм України за європейським взірцем. При дворі й у Генеральній військовій канцелярії розробляють проекти реформування владної вертикалі держави... Розумовський заходився переоблаштовувати один із найважливіших державних інститутів – військо.

2. Газове питання корумпувало українську політику. Від 1995–1996 років воно стає визначальним. З'являються тіньові, непрозорі схеми, великі прибутки, корупційні домовленості. Прогресивні сили відходять у тінь, здають свої позиції. Допоки існуватимуть непрозорі, корупційні схеми по газу, українська політика залишатиметься такою, як є (Вадим Карасьов).

3. – Чому Україна досі залишається білою плямою для європейців? – Головна причина – що без власної національної держави вона тривалий час не фігурувала на ментальній карті континенту. Після XVIII століття про неї забули. Політичний складник у цьому сенсі дуже важливий. Водночас донині ваша країна залишається в тіні Росії, і не тільки політично. На Заході багатьох

інтелектуалів українського походження від радянського часу сприймають виключно як росіян. У Німеччині знають про донських і волзьких козаків, але нічого про запорізьких, говорять про Київську Русь лише як про російську державу тощо. Це ментальне сприймання одного народу як іншого дуже глибоко вкорінилось у свідомості західних європейців на побутовому рівні, і його важко витравити.

4. Коване «дерево щастя» в центрі Івано-Франківська на перший погляд справляє похмуре враження. Починаєш рефлекторно шукати в горішній веремії подарунків долі, розвішаних на металевих гілках, щось зловісне, на кшталт ланцюгів, кайданів. Потім переводиш погляд і подих: ух, привиділося.

5. Берлін більше не дивиться на Східну Європу через кремлівські окуляри. Для України знову відкрилося вікно нагоди (*Із часописів*).

Вправа № 7. *Із «Великого тлумачного словника української мови» випишіть по 7 однозначних і багатозначних слів, що починалися б на ту саму літеру (наприклад, літеру, з якої починається ваше і'мя або прізвище). У багатозначних словах виокремте пряме й переносні значення. Які слова (за семантикою, частиномовною належністю тощо) переважають серед однозначних, а які – серед багатозначних?*

Вправа № 8. *Із поданими словами складіть речення або словосполучення таким чином, щоб вони вживалися в різних значеннях. Як читач дізнається, в якому із значень вжите слово?*

Свіжий, заєць, холодний, пройти, м'який, зелений, поле, чистий, приносити, важкий, латка, солодкий, високо, гіркий, піймати.

Вправа № 9. *Визначте, які слова в наведених реченнях ужито в метафоричному значенні, обґрунтуйте свої висновки.*

А. 1. Я висловлював таку ідею – провести рукав нафтопроводу до Трапезунда і там відбирати нафту для України. 2. Західноєвропейські ліки від тоталітаризму для незрілої української демократії можуть виявитися отрутою. 3. Тема стає фішкою щонайменше тижня, жваво обговорюється на всіх рівнях, інформаційний простір починає закипати. 4. У пантеоні української козаччини зірка Івана Сірка завжди сяjala своєю політичною «цнотою» і спартанською

мужністю. 5. Коли романс був заборонений, він став прикидатися ліричною радянською піснею. 6. Кажуть, у 2004 році ми зрушили на шляху до демократії. Швидше, завели двигун, проте руху серйозного не спостерігалось. 7. Слимаки теплоходів повзають по горизонту, а перед очима виринають спогади. 8. У Радянській Україні «українське питання» вирішувалося ефективніше: різні прошарки українства просто знищувалися сталінськими жорнами, які оберталися все швидше. 9. Наближаються вибори, зростає температура, і з болота української політики здіймаються барвисті й дедалі отруйніші міазми, дурманячи деградоване та дезорієнтоване населення. 10. Тільки українська мова може забезпечити подальше існування держави, тільки вона в країні, що стала жебраком на купі золота, може бути державотворчим стрижнем і об'єднати всі здорові сили незалежно від їхнього етнічного походження. 11. Той світ, де діють леніни, сталіни, гітлери, хрущови та щербинські – світ особливий, паралельний, на який жодна проста людина вплинути не в змозі. 12. З яким же електоральним багажем виходять на старт основні гравці президентських виборів? 13. Українська нація стала на барикади київського Майдану, вийшла на вулиці сходу і півдня країни, перетнула шлях найманцям-«тітушкам» у гайдамацьких нічних полях під Уманню й Хоролом.

Б. Я заплутався у твоїй сітківці
став, як колись писали,
твоїм чоловічком
мені не розплести твого сонячного
сплетіння
і не розбудити твою сонну артерію,
не видряпатися на твій хребет
не згоріти під небом твого піднебіння
я ув'язнений в чотирьох камерах
твого серця,
ключі від яких
висять на твоїй ключиці

може колись я стану бодай сиротою
на твоїй шкірі (*Лесь Белей*).

Вправа № 10. *Складіть речення з наведеними нижче словами так, щоб вони вживалися в метафоричному значенні:*

Голова, йти, жвавий, гілка, винести, вихід, чорний, розгорітися, висота, світлий, крапля, вести.

Вправа № 11. *Прочитайте речення, проаналізуйте, як відбувається переосмислення прямого значення слів при творенні метонімії та її різновиду – синекдохи.*

1. Каннський фестиваль підтримує держави, розташовані на узбіччі кінопроцесу. 2. Сьогодні артист їде в політичний тур, а завтра видасть альбом, що увійде в історію. 3. Місто самостійно збирало кошти для укріплення оборонних споруд, на військову повинність, сторожову службу. 4. Викриття факту, що останніми роками Греція вправлялася в креативній статистиці й додавала своїй економіці веселкових барв, не на жарт розлютило Брюссель. 5. Що стосується населення планети, то більшість цікавить, чи зможе вона прогодувати 9 млрд ротів до 2050-го, чи не нищитиме така величезна людність довкілля і чи не буде більше воєн, якщо стільки землян житимуть упритул одне до одного? 6. Путін апелював до націоналістичного електорату, і йому було потрібно зміцнити свій імідж «твердої руки», яка підійме престиж Росії та її вплив у світі. 7. Звісно, можна розглядати так звані трофеї (бронзу, порцеляну, кришталь, мануфактуру, які привозив додому кожен визволитель) як компенсацію за злочини нацистів на нашій території. 8. Цезар, Лоренцо Медичі, Кромвель, Бісмарк, Тетчер боролися за крісло не для того, щоби збагатитися, а заради влади як такої. Жага влади може бути жахливою й потворною, про це половина Шекспіра, але ця пристрасть хоча б зрозуміла. 9. Тільки від середини 1970-х, у роки потепління відносин Заходу та Сходу, радянські режисери почали «виставлятися» в Берліні. 10. Гетьман намагався реформувати тодішнє козацьке ополчення – реєстрові полки перевдягають в однострої... 11. Вимога до влади одна: створити мережу представництв у вигляді українських культурних центрів, які й займатимуться іміджем та

культурним брендингом. І щоб чиновницька нога не переступала їхнього порога. 12. Ось ці – фундаментальні, блискучі, засмагли, відгодовані, у своїх бріоні та лексусах господарі життя – комплексують? Авжеж! 13. Чергова спроба силового розгону Майдану, до якої вдалася українська влада, ще раз засвідчила безпрецедентне порушення прав людини і громадянина в Україні.

Вправа № 12. Прочитайте речення, визначте, які слова вжиті в переносному значенні, назвіть вид перенесення значення (метафора, метонімія, синекдоха).

1. Здавалося, уся козацька Україна стала на колеса; стихійно виникали й зникали слободи, степові шляхи заповнили потоки переселенців. 2. Велика частка смертельних урожаїв, які щороку збирають стихійні лиха, припадає на виняткові події на кшталт землетрусу 2010-го на Гаїті, що забрав понад 200 тис. життів, чи циклонів у Бангладеш 1970-го, під час яких загинуло 300 тис. осіб. 3. А поки у фінансових столицях світу триває «чорний вересень», під холодним, безкраїм осіннім небом стоять натовпи вигнаних із банків «костюмів». Вони кусають пальці й дзвонять своїм хедхантерам. 4. Почав із себе: дістав фонотеку і став аналізувати, музику яких років я слухаю, коли мене ніхто не чує. Отже, «A Hard Day's Night» 1964 року The Beatles, трохи Вертинського, багато Висоцького, приблизно 50 синглів із 1980-х, кілька сотень пісень після Міленіуму і п'ять альбомів 2011-го від улюблених артистів, причому жодної пісні з них я не переніс до папок best. А решта... Решта таки родом із 1990-х. Кілька тисяч пісень. 5. Він працює в культурному полі давно, брав участь у студентському русі в 1970-х, перебував на різних щаблях і зрештою взявся за культурний напрям. 6. Книжка дихала зоологічною ненавистю до всього слов'янського, що йшла із самої глибини душі Гітлера. 7. На початку XIX століття освічений Київ говорив польському. 8. Поблизу Калуша, що на Івано-Франківщині, здох ще один радянський динозавр. Із землі стирчать бетонні ребра, а на горизонті лежить кістяк цього колишнього промислового гіганта – Калуського хімічно-металургійного комбінату, який уже перетворився на руїну. 9. На зміну борцям, що зброєю виборювали незалежність України, прийшла людина, яка

українську окремішність виборювала на науковій ниві, силою інтелекту й пера. 10. Volvo XC90, що потрапила на тест-драйв «Тижня», розрахована саме на таку дорослу оцінку, коли вже не кожна зваблива спідниця змушує колотитися серце. 11. По суті, ринку нерухомості немає, його учасники паралізовані і чекають нового кредитного дощу, їхня сліпа віра в віртуальні грошові знаки живе, але об'єктивних умов для іпотечного буму немає. 12. Рим бентежить блідо-рожевим шумовинням цитрусових гаїв, гойдалками пальм і кипарисів та буянням незрозумілих квітів.

Вправа № 13. У наведених уривках знайдіть слова, вжиті в переносному значенні, назвіть вид перенесення і вмотивуйте свої твердження.

1. Пливуть видіння, пагорбами криті.

А за горою – паділ, буєрак...

Цвітуть волошки в золотому житі

і над смарагдом луки сяє мак (В.Стус).

2. Як не калічила Москва,
Не спокушав її розгон той, –
Та враз підвівсь і запалав,
І з серця кров'ю крикнув Гонта.
Даремно, ворогу, радій, –
Не паралітик і не лірник,
Народ мій – в ураган подій
Жбурне тобою ще, невірний!
Ще засилатимеш, на жаль,
До Києва послів московських, –
І по паркету наших саль
Ступати лаптю буде сковзько... (Є.Маланюк)

3. Ходімте в сад. Я покажу вам сад.

Де на колінах яблуні спить вітер.

А згорблений чумацький небоспад

Освітлює пахучі очі квітів (М.Вінграновський).

4. Богдан козацтво стягує під Білу.

Потрібна поміч. І потрібен порох.

Потоцький йде назустріч Радзивілли (Л.Костенко).

5. Під синіми вітрилами ночей

Вона тече старому і малому,

На все життя єдина Рось тече (М.Вінграновський).

6. Гарячий день втопивсь в нічній прозорій млі.

Ти довго Шекспіра перекладав сьогодні –

І знав, що все це – в тьму. В майбутнє цій землі,

В неславу й забуття... (Є.Маланюк)

7. Сосна із ночі впливла, мов щогла,

грудей торкнулась, як вода – весла,

і уст – слова. І спогади знесла,

мов сонну хвилю, і подушка змокла.

Сосна із ночі впливла, мов щогла,

І посвітилась болем далина (В.Стус).

8. І встав Пушкар. Обвів людей очима.

Хустки, очіпки, свитки, жупани.

І голова у нього над плечима

була як вежа в шапці сивини (Л. Костенко).

9. Горбаті верби льодяними клішнями

скляні бурульки струшують з борід (Л. Костенко).

10. Горбату голову землі

Вінчає лисиною осінь,

В сухій полуденній імлі

Дзвенять потомленії оси.

Пустельна паша неба спить,

Вже виссавши всі соки літа,

Земля, дощами не полита,

В останнім полум'ї тремтить (Є.Маланюк).

Вправа № 14. *Із засобів масової інформації доберіть 7–8 прикладів метафор і 4–5 прикладів метонімії. Поясніть, за якою ознакою відбувається перенесення значення.*

Вправа № 15. *Визначте, які лексичні одиниці не відповідають літературній нормі української мови; відредагуйте речення.*

1. У повідомленні мова йшла про скорочення запасів ядерної зброї. 2. Після зміни тренера в команді зіпсувалися відношення між гравцями. 3. Всі, кого торкається дана тема, повинні вслух висказати своє відношення до неї. 4. Рішення було прийняте на основі діючого чинного законодавства. 5. На слідуючій неділі відбудуться загальні збори трудового колективу заводу. На повістці дня стоятимуть важливі питання, відтак усі небайдужі повинні прийняти участь у їх обговоренні. 6. Як вірно відмітив депутат, рішення по цьому питанню треба приймати терміново. 7. Єдиний правильний вихід знаходиться в руках Голови Верховної Ради. 8. Цього року на сході США – сурова зима. 9. Чиновник привів кілька прикладів по цьому питанню. 10. Концерт відбудеться при любых обставинах, навіть не дивлячись на примхи погоди. 11. Після виборів міліціонери будуть караулити неповнолітніх у скверах, кафе та на майданчиках. 12. На думку корейських науковців, лишні кілограми шкодять роботі мозку. 13. В Одеській області 108 господарств заключили договори по розробці проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь.

Омоніми

Омоніми – це слова, які звучать і пишуться однаково, але мають різні значення.

Омонімія дещо подібна до багатозначності, але за змістом і походженням це різні явища. При багатозначності кожне переносне значення слова має зв'язок із його первинним, прямим значенням: *стіл* – 1) вид меблів у вигляді горизонтально укріпленої на ніжках широкої дошки, на яких розміщують різні

предмети; 2) такий предмет меблів разом із їжею, що стоїть на ньому; 3) їжа, страви; харчі; режим харчування; 4) установа або відділ установи, що займається певними канцелярськими справами; 5) деталь верстата у вигляді горизонтальної дошки, що служить для закріплення заготовок під час їх оброблення; 6) гора, височина з плоскою вершиною та стрімкими схилами. В омонімів така семантична спорідненість відсутня, пор.: *риць*¹ – великий хижий ссавець родини кошачих і *риць*² – швидкий алюр, середній між галопом і ступою; *патрон*¹ – багата, впливова особа; глава, хазяїн фірми або начальник підприємства, *патрон*² – з'єднані гільзою в одне ціле куля або дріб із порохом і капсуль із запальником, *патрон*³ – модель, за якою виготовляють якусь деталь; трафарет малюнка по тканині у ткацькій промисловості. По-різному багатозначність і омонімія подаються і в словниках: усі значення багатозначного слова викладені в одній словниковій статті, тоді як кожен з омонімів утворює самостійну словникову статтю, пор.:

багатозначне слово: **Гаснути**, *недок.*; *док.* **загаснути** (до 1, 3 знач.) і **згаснути** і **погаснути**. **1.** *тільки 3 ос.* Переставати горіти чи світити; затухати. *Вогнище гасне; Гаснуть зорі.* **2.** *перен.* Слабнути, втрачати сили, чахнути. *Стара гасла на очах.* **3.** *перен.* Втрачати силу вияву; зменшуватися, зникати. *Надія гасне; Мелодія гасне.*

омоніми: **Пасувати**¹, *недок.* Чим-н. годитися, підходити, відповідати кому-, чому-н. *Пасувати до лиця* (личити).

Пасувати², *недок.*; *док.* **спасувати** [від фр. *passer* – пропускати, не грати]. **1.** *карт.* Відмовлятися від участі в розіграванні або кидати гру. **2.** Визнавати себе безсилим впоратися з ким-, чим-н.; відступати. *П. перед труднощами.*

Пасувати³, *недок.* [від англ. *pass* - передавати], *спорт.* Передавати м'яч, шайбу і т. ін. своєму партнерові. *П. в центр поля.*

Омонімія поділяється на словотвірну, морфологічну, синтаксичну й лексичну. **Словотвірні** омоніми виникають при збігові звучання й написання слів, утворених від різних твірних основ однаковими словотвірними засобами, наприклад: *парно*¹ – парами, по двоє і *парно*² – парко, жарко; *кормовий*¹ – прикметник від корма і *кормовий*² – прикметник від корм. **Морфологічні**

омоніми утворюються при звуковому збігу форм слів при словозміні: *злий* – прикметник і *злий* наказовий спосіб дієслова, *шию* – іменник у формі знахідного відмінка однини і *шию* – дієслово I особи однини теперішнього часу, *молодій* – дієслово наказового способу II особи однини і *молодій* – прикметник у формі давального відмінка однини жіночого роду. **Синтаксичні** омоніми виникають при звуковому збігу окремого слова і сполуки слів, наприклад: *вжиті* – *в житі*, *якби* – *як би*, *вгорі* – *в горі*, *здачі* (Д.в. іменника *здача*) – *з дачі*.

Серед **лексичних** омонімів виокремлюють повні, або абсолютні, і неповні, або часткові. У повних омонімів усі граматичні форми збігаються: *кубанка*¹ – мешканка Кубані і *кубанка*² – невисока смушева шапка з пласким верхом із тканини або шкіри; *запускати*¹ – примушувати злетіти вгору і *запускати*² – не приділяти чому-небудь належної уваги, занедбувати; *штучний*¹ – який є окремим предметом, штукаю і *штучний*² – зроблений рукою людини, несправжній.

У неповних омонімів можливі збіги лише деяких граматичних форм: *завод*¹ – промислове підприємство (має всі форми однини й множини) і *завод*² – пристрій, яким приводиться в дію механізм (має тільки форми однини); *слати*¹, тобто *застеляти* і *слати*², тобто *посилати* (не збігаються форми теперішнього часу: *стелю* і *шлю*).

З-поміж неповних омонімів виокремлюють також: **омофони** – слова, що збігаються у вимові, але різняться написанням: *кленок* (дерево) – *клинок* (зменшене до клин), *мене* – *мине*, *Віра* – *віра*, *Орел* – *орел*; сюди ж належать і синтаксичні омоніми: *підвал* – *під вал*, *сонце* – *сон це*, *назустріч* – *на зустріч*, *доволі* – *до волі*, *натри* – *на три*; **омографи** – слова, які при однаковому написанні вимовляються по-різному через відмінності в наголошуванні: *за́мок* і *замо́к*, *дорóга* і *дорога́*, *обід* і *обі́д*; **омоформи** – слова, що збігаються у звучанні й написанні лише в окремих граматичних формах; сюди належать морфологічні омоніми: *варта* – сторожа і *варта* – прикметник жіночого роду від *вартий*, *косою* – іменник в орудному відмінку однини і *косою* – прикметник жіночого роду в орудному відмінку однини.

Омоніми виникають різними шляхами:

по-перше, завдяки випадковому звуковому збігові різнокореневих українських слів: *жати*¹ (від прадавнього женти – жну) – зрізати біля кореня стебла рослин і *жати*² (від прадавнього жемти – жму) – стискати що-небудь із силою; *деркач*¹ – невеликий перелітний птах і *деркач*² – стертий віник; *безгрішний*¹ – похідне від гріх і *безгрішний*² – похідне від гроші;

по-друге, через віддалення і розпад значень багатозначного слова: *порох*¹ – курява, пил і *порох*² – вибухова речовина, *поставати*¹ – виникати, з'являтися і *поставати*² – розміститися де-небудь, перестати рухатися;

по-третє, внаслідок словотворчих процесів: через звуковий збіг українського слова і запозиченого: *мул*¹ – дуже подрібнена земля на дні рік, озер, морі, укр. і *мул*² – свійська тварина, гібрид коня та осла, запозичення з латинської мови; *як*¹ – прислівник, укр. і *як*² – жуйна рогата тварина, запозичення з тибетської;

по-четверте, звуковий збіг слів, запозичених з різних мов: *гриф*¹ – фантастична істота з головою орла і тулубом лева, з грецької, *гриф*² – довга вузька частина струнних інструментів, з німецької і *гриф*³ – печатка, штампель із зображенням тексту на документі, з французької; *ліга*¹ – об'єднання окремих осіб, держав, асоціація, з французької і *ліга*² – знак у вигляді дуги над нотами, з італійської; *метр*¹ – міжнародна одиниця довжини, з грецької, *метр*² – віршовий розмір, з грецької і *метр*³ – учитель, наставник, з французької.

Крім внутрішньомовних омонімів, існують і **міжмовні омоніми** – слова з різних мов, які збігаються у звучанні (переважно в споріднених мовах) або звучать дуже подібно, але суттєво відрізняються семантикою, наприклад, укр. *невиданий* – якого не надрукували, не опублікували і рос. *невиданный* – небачений, дивовижний; укр. *дурніти* – ставати дурним і рос. *дурнеть* – ставати менш гарним, привабливим; укр. *гривна* – металева прикраса для шиї і польське *grzywna* – штраф; укр. *голка* – інструмент для шиття і чеське *holka* – дівчина; чеське *čerstvý* – свіжий і укр. *черствій* – несвіжий; укр. *диван* – рід меблів і польське *dywan* – килим; польське *sklep* – магазин і укр. *склеп* – гробниця, поховання; укр. *кулак* – кисть руки із зігнутими й стиснутими

пальцями і турецьке *kulak* – вухо; укр. *кава* – напій і яп. *kawa* – ріка тощо. Міжмовні омоніми часто називають «хибними друзями перекладача», оскільки незнання семантичних нюансів цих слів може призвести до непорозумінь у спілкуванні, напр.: *Усю неділю Україну zalivatимуть дощі; Депутат не мешкав із відповіддю*, де під впливом російської мови слова *неділя, мешкав* вжиті замість українських відповідників *тиждень, барився*.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягають відмінності між багатозначністю та омонімією?
2. Які лексичні омоніми називаються повними?
3. Чим неповні омоніми відрізняються від повних? Дайте визначення омофонів, омографів, омоформ; наведіть приклади цих явищ.
4. Назвіть шляхи виникнення омонімів.
5. Що таке міжмовні омоніми? Чому їх називають «хибними друзями перекладача»?

Вправа № 16. Прочитайте речення і з'ясуйте, які зі слів, що повторюються в парах речень, є багатозначними, а які – омонімами. Обґрунтуйте свої твердження.

1. а) Кріпосні театри існували в неймовірно важких умовах поміщицької сваволі (Журн.); б) На кріпосному мурі стояв ксьондз і кропив уланів кропилом (О. Довженко). 2. а) Ой, у вишневому садочку козак дівчину вговоряв... (Н. тв.); б) Наталочка і Петрик дитячий садочок відвідують із задоволенням (Газ.). 3. а) На Рівненщині підліток, напившись вина, впав у кому (Газ.); б) Слід відрізнити стверджувальні слова *так, гаразд* від прислівників *так, гаразд*, після яких кому не ставимо (Підручник). 4. а) Вона з тисячами подробиць оповідала їм те, що вони вже добре знали од неї: описувала їм свою корову, чорну, з білими латками на спині й морді (М. Коцюбинський); б) Хоч би ж був латку дав налатати (А. Головка). 5. а) Занедужав якимось Беймбет – кололо в боці й судомило ногу (Б. Антоненко-Давидович); б) Біля сараю Галаган колов дрова (А. Головка). 6. а) З вікна видно Везувій. Увечері на

вершечку горять вогнем два потоки лави (М. Коцюбинський); б) Сьогодні на Донеччині ввели в експлуатацію нову високопродуктивну лаву, яка дасть можливість максимально збільшити навантаження на забій (Газ.). 7. а) Корейський півострів має всі шанси в майбутньому стати ареною воєнного протистояння диктаторського режиму Кім Чен Іра зі Сполученими Штатами (Газ.); б) Єврокомісія рекомендувала пом'якшити режим жорсткої економії в п'яти державах ЄС: Італії, Латвії, Литві, Угорщині та Румунії (Газ.). 8. а) Тепер час урочисто прибрати зимові речі в затишну коробку, дістати літні і з помпою повісити на вішалку (Газ.); б) Термос із помпою призначений для використання взимку і влітку, вдома, на роботі і в поїздках (Реклама). 9. а) Вона [агава] бачить море і скелі, перша стрічає схід сонця, остання ловить червоний захід (М. Коцюбинський); б) Вона [перекладачка] страждала від своєї ролі посередника у великому діалозі між Сходом і Заходом, як пишуть у газетах (П. Загребельний).

Вправа № 17. *Складіть зі словами-омонімами словосполучення або речення і поясніть, чому однакові за звучанням і написанням слова не заважають спілкуватися. Зазначте, які з цих омонімів повні, а які – ні.*

А. Захід, бал, туш, кадри, штучний, стан, гриф, бродити, тендер, патрон, міна, літній, балка, розряд.

Б. Топити, такса, лайка, кормовий, графік, метр, губа, ставний, загин, пас, тріскатися, правий, термін, тост, фокус.

Вправа № 18. *Поясніть, чому наведені слова не можна назвати повними омонімами. Як називаються наведені явища?*

Світило – світило, про мову – промову, кілька – кілька, дзвони – дзвоні, задачу – за дачу, стигла – стигла, дорогою – дорогою, стала – стала, ніж – ніж, плести – плисти, на березі – на березі, настав – на став, приклад – приклад, прозорі – прозорі, тепло – тепло, мило – мило, груба – груба, лілія – Лілія, мала – мала, роботи – роботи, гірка – гірка, вила – вила – вила, образи – образи – образі.

Вправа № 19. *Прочитайте вірші, визначте, на якому лексичному явищі вони побудовані:*

1. Клаптик ситцю я покраю,
Хусточок з нього нашію.
Помережу їх по краю,
Пов'яжу лялькам на шию.
Мама скаже: «Глянуть любо
На твою роботу, Любо».

2. Поїхав на море Роман
Враз закрутив там роман.
А час повертатись настав –
Утік з того моря на став (А. Корчинський).

3. Чоловік у Тель-Авів
Продавати теля вів (А. Корчинський).

4. Під парканом бачать діти
Щуценятко ледь живе,
Що робити з ним? Де діти?
Каже Гриць: «Хай в нас живе,
Я зроблю для нього буду
Й доглядати його буду».

5. Ой, бешкетник наш Андрійко –
З поведінки в нього трійка.
Він не раз, буває, вранці
В клас kota приносить в ранці (В. Плахотников).

6. Знітився і геть кудись дів очі,
Як побачив очі ті дівочі (А. Корчинський).

7. У стоніжок по сто ніжок,
Всі сто милися, всі стомилися (Нар. тв.).

8. Хоч і старий вже дід Наум,
Але не скаржиться на ум (М.Тищенко).

9. Колись, було, це звалище
Квітухим лугом звали ще.

10. Поки мийка авто мила,

Ти співала, моя мила,
І усі ми коло мийки
Теж співали коломийки (А. Корчинський).

11. – У чому ж тут поетова

Провина?

– Бо вірші він писав лише

Про вина... (М.Тищенко).

12. Хитру сороку спіймала морока,

А на сорок сорок – сорок морок (Нар. тв.).

Вправа № 20. *Порівняйте значення російсько-українських міжмовних омонімів:*

Укр. являтися – *рос.* являться, чахнути – чахнуть, надивитися – надивиться, заплескати – заплескать, вітати – витать, луна – луна, шар – шар, дубіти – дубить, облік – облик, вродливий – уродливый, краватка – кроватка, рожа – рожа, загубити – загубить, орати – орать, скінчитися – скончатся, торопіти – торопить, калитка – калитка, чинний – чинный, любий – любой, свита – свита, баня – баня, наказати – наказать, дурно – дурно, боронити – боронить, вершки – вершки, весілля – веселье, нагадати – нагадать, неділя – неделя, пристрасний – пристрастный, річ – речь, родина – родина, стать – стать, трус – трус.

Вправа № 21. *Поспостерігайте, як журналісти використовують засоби омонімії у своїх текстах.*

1. Нині я згадую Григорія Карповича, коли чую, як наші теле- і радіоведучі вправно користуються російським висловом «Короля грає свита» (замість «почет»). Оскільки зазвичай ідеться про вітчизняних політиків та псевдозірок недолугого шоу-бізнесу, звучить цілком доречно. Навіть якщо у короля свита від Вгіоні, на аристократів уся компанія аж ніяк не тягне. 2. Улітку були на фестивалі в Чехії. Серед публіки переважали вже немолоді люди. Вийшли на сцену, почали грати, а вони стоять мовчки. Не могли второпати, чому ніяк на нас не реагують. Чи їм не цікаво, чи вони не

розуміють. Після концерту всі ті люди вишикувалися з дисками в руках у чергу за автографами. Кажуть: «Був ужасний концерт». Виявилося, що «ужасно» по-чеськи означає «дивовижно» (Марко Галаневич із гурту «ДахаБраха»). 3. День 1 вересня переповнений образами і обра́зами. У Польщі – це день пам’яті. 4. Твій нік існує цілком автономно від тебе, так само купа твоїх друзів ховають справжнє життя за позірною присутністю в он-лайні (чи то в он-лайні?). 5. У чеській мові є слова, що начебто подібні до українських, але означають протилежне. «Черстве потравіни» – це харчі, їжа, «вонявки» – парфуми, «овоце» – фрукти. 6. Однак варто визнати, що дрібні скандальчики поодиноких сміливців від літератури не роблять із них ні Рембó, ні Рёмбо, адже для цього одного епатажу замало. 7. А непересічний глядач, поціновувач розумного кіно теж, крім слів, нічого не побачить, бо бачити нічого. 8. «Навіть Барак в Америці – не те, що барак у совку», – запевняє Володимир Цибулько, 46 років. 9. Микола Лукаш сміявся: «Усе мене схилило до плачу. А я – всьому на зло – не плачу». 9. Я – українець, але не зовсім, бо не краду. Багато разів чув: «Україна – рідна мати, не вкрадеш, не будеш мати!». 10. Я згадую слова українського поета-дисидента Миколи Горбала: «Ми вже вільні, Боже, вільні...». 11. «Ні-ні, – кричала бабуся-кіноманка біля входу до кінотеатру в трубку, – я тобі за кілька днів зателефоную, у мене поки що «Молодість» триває!».

Пароніми

Пароніми – це слова, подібні за звучанням, а часто й за значенням. Наприклад, пароніми *покажчик* (напис, позначка, що вказує на напрям руху) і *показник* (доказ, ознака чого-небудь; дані про результати роботи); *веліти* (вимагати, наказувати) і *воліти* (хотіти, бажати) різняться всього однією двома літерами, але мають різні значення.

Із погляду **словотвірного складу** пароніми поділяються на:

* однокореневі, в яких відрізняються тільки суфікси та префікси: *трав’яний* (зроблений із трави, приготовлений із трав) – *трав’янистий*

(схожий на траву; який заріс травною); *викривати* (виявляти негативне, показувати щось приховане) – *розкривати* (розмикати щось; знімати покриття; дія, що допомагає усвідомити щось); *дільниця* (адміністративно-територіальна або виробнича одиниця) – *ділянка* (земельна площа, сфера діяльності); *гнівливий* (схильний до гніву) – *гнівний* (пройнятий гнівом);

* різнокореневі, корені яких мають подібне звучання: *бювет* (будівля над мінеральним джерелом, обладнана для пиття лікувальних вод) – *кювет* (водостічна канава вздовж шляху чи залізничного полотна); *племінь* (вогонь, полум'я) – *промінь* (світлова смуга, що виходить із якого-небудь джерела світла; потік у вигляді пучка якої-небудь енергії) або які утворені за однаковими словотвірними моделями від схожих за звучанням коренів: *досвідчений* (який має великий життєвий досвід) – *освічений* (який має освіту, який здобув глибокі знання); *гамувати* (послаблювати, зменшувати вияв чого-небудь; заспокоювати) – *тамувати* (зупиняти, стримувати плин, рух чого-небудь; не давати чому-небудь виявитися повною мірою); *додолу* (на землю, на долівку) – *додому* (у свій дім, до своєї сім'ї).

Із погляду **лексичного значення** пароніми поділяються на:

- синонімічні: *важкий* (який має велику вагу; масивний; який вимагає великого напруження; який несе з собою труднощі; безрадісний) – *тяжкий* (який має велику вагу; масивний; позбавлений легкості, швидкості; здійснення якого потребує великих зусиль; значний за ступенем, інтенсивністю), *хиткий* (який хитається з боку на бік, нестійкий; який нерівно світиться, блимає (про вогонь)); який весь час перебуває в русі; непостійний, нестійкий у своїх поглядах) – *хибкий* (який хитається з боку на бік, нестійкий; ненадійний; гнучкий), *радити* (давати пропозицію, як діяти за певних обставин; шукати вихід з якого-небудь становища) – *раяти* (розм., те саме, що радити), *бучний* (розкішний, пишний; галасливий, шумливий) – *гучний* (дзвінкий, голосний; який став широко відомим; бучний; пишномовний), *привабливий* (гарний, приємний; заманливий, захопливий) – *принадний* (який принаджує до себе; який викликає замилювання, сильний потяг до себе);

• антонімічні: *адресат* (одержувач) – *адресант* (відправник), *прогрес* (розвиток, вдосконалення) – *регрес* (занепад), *еволюція* (процес поступової зміни; розвиток) – *революція* (докорінний переворот), *експорт* (вивіз товарів, капіталів за кордон) – *імпорт* (увезення товарів, капіталів з-за кордону), *еміграція* (переселення в іншу країну) – *імміграція* (в'їзд до країни);

• семантично близькі: *витрати* (кошти, витрачені на що-небудь) – *затрати* (гроші, енергія, сила, праця, затрачені на що-небудь; витрати), *вирізнятися* (виділятися серед інших, бути помітним через які-небудь ознаки) – *відрізнятися* (характеризуватися якими-небудь особливостями, які не властиві подібним іншим), *рятівник* (той, хто рятував або рятує когось або щось) – *рятувальник* (той, хто професійно займається рятуванням когось, чогось), *жилий* (пристосований, призначений для життя людей; в якому живуть люди) – *житловий* (стосується до житла, пов'язаний з ними; призначений для життя людей), *змерзнути* (страждати від холоду; стати твердим або перетворитися на лід) – *замерзнути* (холонучи, стати твердим, перетворитися на лід; гинути, вмирати від холоду);

• семантично різні: *гривна* (шийна прикраса у вигляді металевого обруча) – *гривня* (грошова одиниця в Україні), *верес* (вічнозелений кущик з бузково-рожевими квітками) – *вереск* (пронизливий, різкий крик), *вихідний* (вільний від роботи або навчання; початковий) – *висхідний* (який підіймається вгору, розвивається до вищого рівня), *індієць* (представник народу Індії) – *індіанець* (представник корінного населення Америки), *датовати* (ставити дату) – *дотувати* (давати дотацію).

Пароніми активно використовуються в художніх і публіцистичних творах як засіб творення каламбурів – жартівливої гри слів: «Десь Макар там телята пас На *мерзлоті* якійсь *мерзоті*...» (І. Драч); «Мати сіяла сон під моїм під вікном, А вродив соняшник. І тепер: хоч *буран*, хоч *бур'ян*, хоч туман, А мені сонячно» (Б. Олійник); «Я певний, ви знайдете, *зв'яжеться*... - Ні з ким я *в'язатися* не буду...» (С. Журахович); «Коли раптом невідготовлені, *неосвічені* та *недосвідчені* люди отримують багато можливостей, тоді маємо справу з поганим стилем» (Журн.). Використання паронімів як художнього та

стилістичного засобів називається **парономазією**. Особливо активно парономазія використовується в заголовках: «Нова *кампанія* старої *компанії*», «Кататися на роликах *ефектно* й *ефективно*», «Питання про зоровий *ефект*... або *дефект*», «Літо *нагод* і *пригод*» тощо, привертаючи увагу читача.

Використовуючи пароніми, варто пам'ятати, що їхня звукова, а іноді й семантична схожість може зробити ведмежу послугу тим авторам, які не володіють тонкощами смислових відтінків цих слів: *уява* (здатність уявляти) і *уявлення* (розуміння, поняття); *національний* (який стосується нації, властивий нації; державний) – *націоналістичний* (який стосується націоналізму, націоналістів), *відпуск* (термічна обробка сталі) – *відпустка* (звільнення на певний час від роботи для відпочинку), *хресний* (який стосується хреста) – *хрещений* (якого було піддано обряду хрещення), *причинний* (божевільний) – *причиновий* (який указує на причину) тощо.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення паронімів.
2. Які види паронімів існують?
3. Наведіть приклади синонімічних і антонімічних паронімів, семантично близьких і семантично різних.
4. Що таке парономазія?

Вправа № 22. З'ясуйте значення кожного з паронімів, визначте вид наведених паронімів (із погляду словотвірного й семантичного). З 8–10 парами слів складіть і запишіть речення.

Афект – ефект, барва – фарба, будівля – будова – побудова, вимисел – домисел, витрати – втрати – затрати, дефектний – дефективний, ділянка – дільниця, експонат – експонент, заморозки – приморозки, запитання – питання, їда – їжа, книжковий – книжний, кристалічний – кристальний – кришталевий, лікарняний – лікарський – лікарський, мимохіть – мимохідь, музичний – музикальний, особовий – особистий, паливо – пальне, пожежник –

пожежний, приводити – призводити, рибний – риб’ячний, самиця – самка, сердечний – сердешний – серцевий, уява – уявлення, цивілізований – цивілізаційний.

Вправа № 23. *З’єднайте пароніми з відповідними словами з дужок, утворивши словосполучення. Поясніть значення паронімів.*

Опанувати, запанувати (матеріал, в душі); естетичний, етичний (аналіз, норма); відрізнати, розрізнати (спів птахів, звуки й літери); завдання, задача (письменника, з хімії); любий, улюблений (робота, батько); кінцевий, прикінцевий (фраза, результат); ожеледиця, ожеледь (на кущах, на дорогах); людний, людяний (ярмарок, ставлення); військовий, воєнний (інтервенція, присяга); адрес, адреса (домашній, ювілейний); дружний, дружній (клас, порада); привід, привид (жахливий, для веселощів); відтинок, відтінок (траси, зеленого); нагода, пригода (поспілкуватися, в лісі).

Вправа № 24. *Поясніть відмінність у значенні паронімів; складіть із ними словосполучення або речення для ілюстрування їхньої несхожості:*

Абонент – абонемент, вихідний – висхідний, колонка – колона – колонада – колонія, дипломант – дипломат – дипломник, зрівняти – порівняти, зубець – зубок – зубчик, класний – класовий – класичний, тактовний – тактовий – тактичний, недоторканий – недоторканий, усмішка – посмішка, рідкий – рідкісний, численний – чисельний – числовий, причинний – причинний, показчик – показник, змістовний – змістовий, свідоцтво – свідчення.

Вправа № 25. *У наведених реченнях знайдіть пароніми; визначте, з якою метою їх використали журналісти.*

1. Врешті в демократичній країні мають бути як не вибори, то вибір – а про смаки тут ніхто не сперечається. 2. Великий містик і містифікатор Девід Лінч розкрив у Києві секрети своєї геніальності. 3. Жорсткий і жорстокий фільм про депресивну жінку як уособлення зла поділив професіоналів на два табори. 4. Відтак у найкращому разі увага й повага до історичних кінорефлексій у посткомуністичну добу наростали поступово. 5. ZaJazz 2010 залишив по собі, з одного боку, відчуття внутрішнього збагачення, естетичної, часом екстатичної, радості буття; з іншого – почуття невеличкого

роздратування. 6. Контролюючи і державні повноваження, і місцеві ресурси, біло-блакитні могли отримати тотальний – навіть тоталітарний – контроль над країною. 7. Нездатність вирішення економічних проблем за рахунок пересічного громадянина і масштабної соціальної та соціалістичної демагогії... може стати тією вибуховою сумішшю, що поставить крапку в черговій спробі українців таки збудувати свою незалежну державу. 8. Постмодерна еліта занурилась у простодушний слов'янський гедонізм. Який швидко став гИдонізмом: в культуру увірвалися потоки фізіологічних відправлень, алкогольних випарів, псевдофеміністичних істерик. 9. Принижена людина не може бути демократичним виборцем. Вона або голосує за руку, яка її б'є, або засвідчує своїм голосом «проти всіх» задавлену і задавлену лють – почуття в цьому випадку безсиле і недієздатне. 10. Дякую Вам, пане Сергію, за цей справді просвітянський і просвітницький матеріал. 11. День X наближається невпинно, шкода тільки, що цього разу все буде жорсткіше і жорстокіше, бо банда не захоче піти мирно, доведеться її виколупувати з усіх шпарин силою. 12. Він тоді повернувся з армії, коли ще в піхоті служили по три роки. Хотів відчути цивільне й цивілізоване життя й купив ту бритву.

Вправа № 26. *Напишіть есей на обрану вами тему, використавши якнайбільше паронімів із запропонованого списку, а також з I додатка (див. с.159), зі «Словника паронімів» і видання О. Пономарева «Українське слово для всіх і для кожного».*

Адрес – адреса, будівельник – будівник – будівничий, вид – вигляд, відносини – відношення, декваліфікація – дискваліфікація, дійовий – діючий – діяльний – дієвий, допускати – припускати, змістовий – змістовний, комунікативний – комунікаційний, корисливий – корисний, нагода – пригода, ожеледиця – ожеледь, оснований – заснований, писемність – письменність – письменство, прозаїчний – прозовий, робочий – робітничий, споживчий – споживацький, спостережливий – спостережний, таємний – таємничий – утаємничений, цивілізований – цивілізаційний.

Вправа № 27. *Виявіть помилки, пов'язані з уживанням паронімів, інші хиби. Відредагуйте речення, мотивуйте свій вибір.*

1. На тумбі в кутку звалені в купу теки з «особистими справами» клієнтів. 2. Спочатку вони спали на металічних ліжечках. 3. Голованов – автор понад 20 науково-художніх і прозаїчних книг, які видані 25 мовами. 4. Поїде чисельна група від Національної телекомпанії України. Особисто я візьму зі собою близьких друзів. 5. Мороз ніколи й не приховував, що його мрія саме у тому й полягає, аби зробити сильним парламент і слабим президента. 6. Ми не виключаємо, що тримати ЦВК у підвішеному стані – це один із сценаріїв зриву виборної кампанії. 7. Під час зйомок «Монстра» для більшого переконання їй [Шарліз Терон] довелося поправитися на 15 кілограмів. 8. Тодішні військові дії безпосередньо не відбувалися на території Запорізького краю, але від початку Першої світової тут тривала масова мобілізація. 9. У Камерон Діаз тече кров майже всіх головних етнічних груп Америки – індійська, англійська, німецька (з боку матері), іспанська, негритянська (з боку батька, емігранта з Куби). 10. На лекції з етики професор розповідає студентам, як тактичніше вчинити у тій чи іншій не надто приємній ситуації. 11. – Добрий день, – звернувся я до жінки, що демонструвала продукцію одного з київських видань, – ми хочемо видати у вас цю книгу. 12. Побудували це диво підйомної техніки у Криниці австрійці... Курсує на невеликій височині понад 70 кабін веселого червоного кольору на шість місць кожна. 13. 12 жовтня вранці на 116-му кілометрі перегону Нікополь – Марганець водій автобуса виїхав на переїзд, незважаючи на заборонений сигнал світлофора, і зіткнувся з локомотивом. 14. Яна любить подорожувати та відпочивати з друзями, мріє про велику та дружню родину. 15. Митники мають право здійснювати догляд контейнерів. 16. Між тим законопроект № 7262-1 передбачає низку новел.

Синоніми

Слова, різні за звучанням і написанням, але близькі або тотожні за значенням, називаються синонімами. Синоніми можуть бути лексичні (*худий – сухорлявий, тонкий; міжнародний – інтернаціональний, світовий, всесвітній*), фразеологічні (*за тридев'ять земель, не близький світ, де Макар телят пасе, куди ворон кісток не заносить, у тридев'ятому царстві*), фонетичні (*вмовити – умовити, іржа – ржа, ймовірний – імовірний, посміхатися – посміхатись, знов – знову*), словотвірні (*солодкуватий – солодкавий, хитрити – хитрувати, купатися – купці, купоньки, купочки*), синтаксичні (*як тільки прийшов – коли прийшов, прийшовши; з метою надання – для надання; внаслідок хвороби – через хворобу*). Сукупність усіх мовних одиниць із схожим значенням становить **синонімічний ряд** (*працювати – робити, трудитися, творити, (тяжко) гарувати, зневажл. (як-небудь) партачити, партолити, капарити// не покладати рук, мозолити руки, набивати мозолі*). У складі синонімічного ряду виділяється **домінанта** – один компонент, який має бути стилістично нейтральним і семантично близьким до всіх інших членів синонімічного ряду.

Лексичні синоніми бувають: семантичні (значеннєві, поняттєві, ідеографічні) – розрізняються між собою відтінками значення; стилістичні – характеризуються закріпленістю за конкретним стилем і наявністю емоційного забарвлення; семантико-стилістичні – поєднують у собі як відмінності у значенні, так і стилістичні особливості.

У мові є невелика кількість так званих абсолютних синонімів (лексичних дублетів). Вони мають тотожне значення і належать переважно до стилістично нейтральної лексики: *процент – відсоток, тираж – наклад, фотографія – світлина, аеродром – летовище, півники – ірисы, нагідки – календула, воротар – голкіпер, мовознавство – лінгвістика*. Виникають дублети через наявність у мові двох слів на позначення одного поняття – власне українського й запозиченого.

Серед лексичних синонімів виокремлюються загальномовні, що не обумовлені жодним контекстом (*швидко, прудко, хутко*), і контекстуальні, що набувають синонімічних значень лише в певному контексті. Контекстуальні синоніми найчастіше використовуються в художній літературі, значно рідше – в публіцистиці, де їм відводиться роль створення яскравих образів, передачі індивідуального стилю автора. Наприклад, у реченні «Кожен кілометр шляху – історія: сива, ще до нашої ери, і новіша, часів панування тут Великих Моголів» (В. Минко) прикметник *сива* є контекстуальним синонімом до слова *давня*.

На основі синонімії заснований такий стилістичний прийом, як **перифраза** (перифраз) – описовий зворот мови, вжитий для називання предмета / явища через його найхарактернішу рису або ознаку (*газ – блакитне паливо, голубе золото; наркотики – біла смерть; Рим – вічне місто; ліс – зелений друг, легені планети; верблюди – корабель пустелі; засоби масової інформації – четверта влада*). У ЗМІ перифрази використовуються задля увиразнення, індивідуалізації авторського стилю, з метою надання текстові експресивності, емоційності. Водночас завдяки регулярному використанню деякі перифрази набули ознак фразеологізмів (постійність складу, відтворюваність у мовленні, закріплені порядки компонентів), наприклад: *батько історії* (Геродот), *п'ятий океан* (повітряний простір), *мяке золото* (хутро), *зелений змії* (алкоголь), *акули пера* (журналісти) та ін.

Евфемізм – слово або вислів, що замінює в мовленні грубі або різкі одиниці мови, пом'якшує або приховує зміст сказаного (*ви помиляєтеся, вигадуйте, фантазуйте; ваші слова не зовсім відповідають істині замість ви брешете; покійний, почилиий замість мрець; вкоротити віку, прибрати замість убити; недалекий, наївний замість дурний*) і **табу** – слово, на вживання якого накладено заборону через забобони, вірування, з цензурних і етичних міркувань (*диявол – лихий, нечистий, рогатий, люцифер; знудило – поїхав до Риги; смерть – кістлява, з косою*). Протилежними до евфемізмів є **дисфемізми** – згрубілі, емоційні слова, вульгаризми, які вживаються замість стилістично нейтральних лексичних одиниць для підсилення впливу на читача/ слухача,

формування критичного, негативного ставлення до викладеної інформації (зайда – чужинець, загарбник; скніти – жити в тяжких умовах; баньки – очі; коadlo – злочинці; рило – обличчя; горланити – голосно розповідати; присмоктатися – вигідно прилаштуватися).

Питання для самоконтролю:

1. Які слова називаються синонімами?
2. Які види синонімів існують?
3. Що називається синонімічним рядом? Які правила його побудови?
4. Назвіть види лексичних синонімів.
5. Що таке абсолютні синоніми і як вони виникають?
6. У чому полягає різниця між загальнономовними й контекстуальними синонімами?
7. Дайте визначення понять перифраза, евфемізм, табу, дисфемізм. Які з них доречні в ЗМІ?

Вправа № 28. Доберіть синоніми до поданих слів.

Безпідставний, важко, вимисел, об'єднання, спілкуватися, дача, дуже, рюмсати, зарозумілий, ласкавий, імператор, горе, обов'язково, майстерний, лектор, швидкий, пристрасний.

Вправа № 29. Серед поданих синонімічних рядів знайдіть домінанту, впорядкуйте ряди. Обґрунтуйте свій вибір.

а) миловидний, хоч картину малюй, красивий, мальовничий, гарний, хороший, вродливий, милолиций, красний, очей не відірвати, чудовий, файний, казковий, славний, прекрасний, лепський, хоч з лица воду пий;

б) палахкотіти, пламеніти, жевріти, горіти, палати, паленіти, диміти, ятритися, дотлівати;

в) нечуваний, дивний, фантастичний, нереальний, казковий, міфічний, надзвичайний, таємничий, незвичайний;

г) крах, катаклізм, аварія, катастрофа;

г) премія, відзнака, нагорода, приз, винагорода;

д) зажурений, сумтний, сумний, безрадісний, як у воду опущений, меланхолійний, печальний, невеселий, скорботний.

Вправа № 30. *Із поданими словами утворіть синонімічні ряди, визначте домінанту, поясніть свій вибір.*

Горизонт, розмовляти, сумлінний, лелека, записувати, розумно, народ, зникати, сердешний.

Вправа № 31. *Зі словника синонімів випишіть 7–8 синонімічних рядів, загальна кількість компонентів яких була б не меншою від п'яти.*

Вправа № 32. *У реченнях знайдіть синоніми, встановіть їх вид (семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні; загальномовні, контекстуальні).*

А. 1. Спостерігаючи за парламентськими баталіями чи то словесними дуелями між очільниками держави й уряду, важко повірити, що слова «де згода в сімействі, де мир і тишина, щасливі там люде, блаженна сторона» були написані таки українцем Іваном Котляревським. Чи справді ж українці надміру схильні до анархії, повсякчас і повсюди демонструючи нехіль до впорядкованості й дисципліни? **2.** Що за світ, що за світ! Небезпечний, дикий, убивчий. Світ утиску й насилля. Світ без влади, без ладу, без порядку й без милосердя. **3.** Вітчизняні комуністи пропонують без зайвих розрахунків вирішити нагальні проблеми в дідівський спосіб: суто по-сталінськи страчувати всіх убивць, бандитів, збоченців, зрадників і хабарників. **4.** Значним і тривалим у часі обіцяє бути проект «Горизонт». Поняття обрїю автор тлумачить як універсалїю, що для сучасної людини визначає лінію бачення. Видноколо пішохода, який простує алеєю, відрізняється від круговиду пасажира літака. **5.** Або візьмімо Інтернет – він став нашим другом. Звісно, в мережі є багато дивного, але водночас і чимало корисного. Всесвітня павутина фактично містить інформацію для будь-яких запитів. **6.** Аварія сталася на єдиному бєздатному підводному човні Чорноморського флоту Росії «Алроса». Під час походу до берегів Абхазії на субмарині вийшла з ладу силова установка. Корабель відбуксировали для ремонту в Новоросійськ. **7.** Уряд встановлюватиме регульовані ціни на газ та обмежуватиме вартість його

постачання. 8. Українські літературні фестивалі останнім часом пережили і бурхливий розвиток зі, здавалося б, нескінченим множенням, і період деякого скорочення, спаду ейфорії, а місцями й занепаду. 9. За Стражним, українців вважають скнарами. Але, виявляється, далматинці так само ощадливі й теж складають про себе відповідні анекдоти... Проте відчутти на собі цю анекдотичну скупість аборигенів мені так і не довелося. 10. У такому особистому зростанні могла бути історична місія й нинішньої влади – тоді вона мала б шанс справді увійти до історії, а не втрапити у неї.

Б. 1. Українці більше схильні до спрощення. Порівняйте з російською. У них: «сливочное», «растительное», «машинное» – і все масло. У нас масло, олія, мастило. Так само «железная дорога» – залізниця, «ветряная мельница» – вітряк, «божья коровка» – сонечко, «майский жук» – хрущ (Володимир Житник). 2. Дощ, мжичка, мряка – справжня карма міста, впродовж усього року тут накрапає, дощить, а то й злива з блискавками й громовицями може налетіти. 3. Журналісти, пишуть цікавіше, жвавіше, життєвіше. Політики вже всім набридли, остогидли, їх усі вже зненавиділи. 4. Кашне з тканини має спадати на груди, його не варто закидати на спину, як в'язане... Шалик повинен бути коротким і в міру широким... Шарфи не пасують лише жінкам із товстою короткою шиєю та товстими щоками. 5. Одеський потяг працював на повну, з ресторанної кухні валила пара, машиністів часом тіпало від страху, іноді добивала втома, а подеколи й нервовість. 6. Можна пригадати, як фактично була знищена, принижена й репресована фамілія Лесі Українки, клан у найширшому розумінні. Як був знищений рід Старицьких. 7. До грудня 1947 року пенсія інваліда Вітчизняної війни була певною мірою захищена від інфляції картковою системою. Це давало змогу купувати продукти за «пайкову», найнижчу ціну... Неповносправний та його родина потребували ще й інших товарів. Зокрема, чоботи на ринку коштували 3 тис. крб. Що ж до працевлаштування покалічених військових, то партійно-урядове керівництво України виявило тут більше ініціативи, ніж у питанні пенсійного забезпечення. 95% інвалідів Вітчизняної війни 1949 року працювали. Навіть 35% тяжко травмованих представників I групи отримали робоче місце. 8.

Феодалізм Х–ХІV сторіч заборонив віланам Англії, ременсам Каталонії, сервам Франції, колонам Італії, селянам Німеччини йти від спадкових панів, нав'язав грошову і натуральну ренти. 9. Пройдисвіти, шарлатани, найрізноманітніша шахрайська братія, ба навіть бандити стають частиною політичної еліти. Недаремно кажуть, що від парламенту до в'язниці – один крок. 10. Ми провели рекламну кампанію, в якій показали: тротуари та дороги – не родичі, хоч і розташовані поруч. Хідники – рідня парків і майданів. Заставляти їх автівками – те саме, що перетворити парк чи площу на автостоянку.

Вправа № 33. *Підберіть синоніми до якомога більшої кількості слів у тексті. Чи в кожному випадку можлива синонімічна заміна?*

У 1995–2000 рр. (саме цей час вважається періодом економічного дива в США) надстрімке зростання ВВП супроводжувалось дуже низькими темпами інфляції. Це диво пояснювали надзвичайним пришвидшенням продуктивності праці в Штатах. За результатами дослідження McKinsey, прискорення мало місце в 6-ти галузях (оптова, роздрібна торгівля, операції з цінними паперами; комунікації; виробництво напівпровідників, комп'ютерів). У 53-х (!) галузях помітне було значене підвищення продуктивності або ж її зниження. Частка згаданих 6-ти секторів у ВВП США становила 31%, у кількості створених робочих місць – 29,5%, за інформацією російської консалтингової компанії «Неокон».

Вправа № 34. *Серед поданих слів знайдіть синоніми і згрупуйте їх у синонімічні ряди. Визначте домінанту і тип синонімічного ряду.*

Сучасний, талалай, мужність, бідак, пустодзвін, спокійний, чарівник, відвага, дзвонар, маг, теперішній, пустобрех, супокійний, чародійник, смирний, пустомеля, сьогоднішній, ланець, мольфар, хоробрість, бідняк, чорнокнижник, тихий, сміливість, характерник, свистун, погідливий, відьмак, зухвалість, голодранець, чаклун, ідилічний, безтурботний, відчайдушність, нинішній, чародій, безштанько, просторіка, смілість, модерний, базіка, злидар.

Вправа № 35. *Визначте, з якою метою в текстах використовуються перифрази. Чи зміниться тональність речення, якщо замінити перифрастичний вислів на слово в прямому значенні?*

1. Невтішні прогнози «Тижня» щодо руйнування історичних пам'яток Андріївського узвозу на догоду великому бізнесу справджуються. Одну з найвідоміших вулиць столиці, київський Монмартр, місцева влада почала реконструювати у вересні того року і має завершити роботи до Дня міста – 27 травня. 2. Як і в розвинених країнах, на продаж і вживання пива та слабоалкогольних напоїв у нас тепер діють ті самі обмеження, що й на реалізацію та розпивання оковитої. 3. У Великій Британії слуги народу можуть відшкодувати деякі збитки державним коштом, але лише справді зумовлені їхньою професійною діяльністю. 4. Чому газетна замітка (нехай навіть у такому авторитетному західному виданні) удостоїлася цілої інформаційної кампанії, спікерами в якій виступили далеко не останні люди в Білокам'яній? 5. Господар Білого дому не забуває, що атака стала б головною подією для його повторної виборчої кампанії в листопаді, хоча ще не зрозуміло, чи виграв би він як «бойовий» президент, чи втратив би ґрунт під ногами через стрибок цін на нафту й економічний спад. 6. Всі провідні медіа в Україні на той час тією чи іншою мірою були підконтрольні Партії регіонів. Здавалося б, чому це діти териконів так зацікавилися ВО «Свобода»? 7. Франциск I також мав зібрати й виплатити за звільнення 3 млн екю, що становило близько 10 т золота – монета містила 3,5 г «шляхетного металу». 8. «Усе поділити!», «Заборонити звільнення!», «Геть НАТО!», «Ні – світовому капіталу!» – ці та інші гасла прихильників серпа й молота оживають під час чергової французької виборчої кампанії. 9. З 1987 року Країна півмісяця – член Митного союзу ЄС, який є значно вищою стадією економічної інтеграції, ніж зона вільної торгівлі. 10. У Піднебесній нині будують 27 нових реакторів. Це половина таких проектів у світі. 11. «Квітами Едо» називають японці вогняні стовпи, що супроводжують пожежі, спричинені землетрусами та цунамі. Неймовірно вміння опоетизувати нищівну руйнацію та смерть. Едо – це давня назва Токіо.

Вправа № 36. *Знайдіть у реченнях перифрази, визначте, на позначення яких об'єктів вони використані (країни, міста, природних матеріалів, професії тощо). Які з них загальновідомі, а які є авторськими?*

А. 1. Окрилений першими мистецькими успіхами, Микола Глущенко перебирається до Мекки мистецтва – Парижа. 2. Цього разу 65 полотен майстра на місяць оселилися в Одесі. До Чорноморської Пальміри прибули картини, втілені у формах портрету, пейзажу, сюжетної композиції, натюрморту. 3. А вздовж доріг тягнуться нескінченні бавовняні поля, біле золото Узбекистану. 4. За деякими даними, Гіленко може мати, окрім російського, ще й австралійський паспорт – у країні кенгуру він активно скуповував нерухомість. 5. Олію непогано купують у всьому світі. Україна знову залле Європу нашим «рідким золотом». 6. Підручники з географії радо нас переконують, що Микитівське родовище в Україні займає друге місце у світі після іспанського Альмадена за покладами ртуті. Діти в школах старанно обводять олівцями промисли «срібної води» на контурних картах Донецької області. 7. Країна Вранішнього Сонця ставала все більш залежною від Вашингтона, бо саме США постачали переважну частину нафти в державу. 8. Селяни на дворищах, ледь видимі за горами білого лущиння і величезними лантухами, мнуть жовті кукурудзяні качани, видобуваючи з них жовті зуби королеви полів. 9. Незабаром його фірму купила інша китайська компанія. Відтоді представники бізнесу Піднебесної часто зустрічаються із західними босами на конференціях по всьому світу. 10. Головна вулиця містечка по обидва боки рясніє магазинами хутра. Купують, певна річ, здебільшого приїжджі. «М'яке золото – наше все», – стверджує тисменицький міський голова. 11. Яких тільки улесливих епітетів не удостоївся колись великий промисловий центр на півдні країни – Миколаїв: «місто святого Миколая», «місто корабелів і наречених», «місто білих акацій», «місто машинобудівників». Із руйнацією промисловості в Миколаєва виникли інші характеристики, зовсім не такі улесливі, як раніше. Не секрет, що самі миколаївці поміж собою давно вже називають рідне місто «будкоградом» і «бидломиколаєвом».

Б. 1. З урахуванням того, що ціна блакитного палива на внутрішньому ринку залишалася незмінною протягом відповідного періоду, можливості НАК розвивати видобуток власного палива були штучно обмежені. 2. Мешканці Вічного міста знають багато перевірених способів, як повернути щастя в році, що настає. 3. Техніка безпеки на таких самопальних мікрошахтах відсутня, кожен найманець добуває чорне золото на власні страх і ризик. 4. 15 жовтня 1964-го ввели в дію радянський нафтопровід «Дружба». «Чорне золото» попливло до соціалістичних Польщі, Чехословаччини, НДР та Угорщини. 5. Чим є нинішня «Рома»? «Вовки» невдало стартували, але поступово набирають темпів. 6. Означений документ підвищує розмір внесків, які громадяни мають сплатити у разі звернення до служителів Феміди. 7. Лірико-героїчні етюди з блатним нальотом наповнюють душі таксистам, водіям маршруток, далекобійникам щільніше, аніж псалми якому-небудь пасторові. За що королі автострад та віртуози керма так люблять шансон – для мене рівняння з двома невідомими. 8. Сусідка переймалася, що Янукович запровадить другу російську, а для неї, вчительки солов'їної, це неприпустимо. 9. Академік РАН Юрій Пивоваров заявив, що «справжні представники модерної російської нації уважно стежать за розвитком подій у країні над Дніпром – для нас це має величезне значення». 10. А тим часом на кінець 1917 року «північний брат» українських соціалістів уже потроху оговтувався від демократичних експериментів.

Вправа № 37. *На прикладі наведених нижче речень поясніть важливість використання евфемізмів і дисфемізмів у текстах.*

1. Хто проїздив улітку повз кримське селище Міжводне, не дасть покривити душею: це лох сріблястий тулиться до наметів, яких значно більше, ніж згаданих кущоподібних дерев. 2. У місцевій словацькій пресі все частіше намагаються не згадувати про етнічне походження героїв публікацій [ромів], щоб дотриматися політкоректності, але це не зменшує напруження. Легко здогадатися, хто приховується за визначеннями «соціально слабші громадяни» чи «соціально непристосовані». На вулиці ж нерідко можна почути зневажливе «чернота». 3. Самоусунення українців від активної участі в

політичному процесі призвело до захоплення влади в Україні зайдами, які продовжували планомірно знищувати всі основні ознаки національної та етнічної ідентичності українців.

4. Неодмінно захворієш, якщо довго стримуєш справляння природної потреби, – каже столична лікар Оксана Погребна.

5. Журналіст упіймав шахрая за руку: той украв \$150 млн на одній-єдиній обладці з нафтовою вишкою. Перша реакція зловленого: «Медійник продажний, хтось йому заплатив за публікацію». Загалом внутрішній світ нечистих на руку людей мені до відомої частини тіла, але тут раптом стало цікаво: він справді в це вірить?

6. На тендер припхалися дві компанії, які на 100% належать одному власнику. Тендерний комітет нічого не помітив.

7. Через бардак у Міністерстві соціальної політики Україна опинилася в епіцентрі міжнародного скандалу через те, що не можуть розмитнити гуманітарні вантажі.

8. У країні Малаві, що на півдні Африки, йдуть запеклі суперечки про заборону випускання газів на публіці... З тексту закону 1929 року під назвою «Псування повітря» випливає, що «кожен, хто псує атмосферу громадських місць і чиї дії мають шкідливий вплив на оточуючих, на здоров'я людей, що перебувають у приміщенні, винний у дрібному правопорушенні».

9. Переляканий перспективою опинитися у в'язниці, якщо він програє (і залишиться в країні), він та його сатрапи в парламенті, очевидно, скористалися тривалими різдвяними святами, щоб підготувати пакет законопроектів, який був «протягнутий» через Верховну Раду 16 січня.

10. За три роки життя в Бельгії я все більше натрапляла на зрусифіковане «воно», яке шукало тут лише комфорту та моднячого дрантя і обпльовувало на всі боки свою стражденну Батьківщину.

11. 7 січня 2011 року він залишив у своєму блозі повідомлення, в якому прощався з друзями, а наступного дня вчинив стрілянину в місцевому супермаркеті, де конгресмен Габріель Гріффордс проводила зустріч із виборцями. Політику вдалося вижити, але Гріффордс, як і ще 13 осіб, була поранена. Шістьом учасникам зустрічі пощастило менше.

12. "Лише 45% одягу секонд-хенд придатні для подальшого носіння. Інше дрантя, якщо воно зроблене з бавовни, ми продаємо", -

стверджує президент Асоціації дилерів одягу секонд-хенд Владислав М'ясоєдов. 13. За рік із Польщі витурили 4,4 тисячі українців.

Вправа № 38. *Відредагуйте речення, прокоментуйте причини появи помилок у журналістських текстах.*

1. Значення кожного сигналу семафора дублювати двічі – при першій видимості і за 50–30 метрів до моменту його проходження. 2. В Україні вступили в силу нові правила оформлення операцій із нерухомістю. 3. В діючій редакції Тимчасового порядку для передачі прибудинкової території передбачено виготовлення одного з двох видів землевпорядної документації в залежності від наявних у ОСББ або ЖБК документів. 4. Громадськість настоює на необхідності рекультивації понищених хімією земель навколо Горлівки. 5. Медведєв завірив, що з Путіним про рокировку домовлявся не на рибалці. 6. Ви можете завірити копію своїм підписом і словами “копія вірна”. Іноді цього буває достатньо, щоб правильно завірити копії документів. 7. У всіх спогадах та снах Батьківщина найкраща – бо це сторона твого народження й дитинства. Звісно, з часом ти порівнюєш образ життя вдома і в еміграції, але ностальгія за Батьківщиною не зникне ніколи! 8. Проте, він надіється, що Україна зробить «перший крок із цієї старої шкіри в нову, підписавши угоди з ЄС, особливо зваживши на те, що інша альтернатива не виглядає надто привабливою». 9. Житель Чернівців захотів судитися з автодором, а лишився водійських прав. Учасників обирають так, щоб статистичні дані групи співпадали зі статистичними характеристиками всього суспільства. 10. Те, що з року в рік необхідні препарати придбавають за державний рахунок у одних і тих-таки фірм, уже наводить на думку: конкурс – не більше, ніж фікція.

Антоніми

Антоніми – це слова, різні за звучанням і написанням, що належать до однієї частини мови і мають протилежне лексичне значення (*день – ніч, безсмертя – забуття, рівний – кривий, щедрий – скупий, дружити –*

ворогувати, потай – відкрито). Більшість антонімів позначають полярно протилежні поняття, між якими не може бути проміжного поняття (*аналіз – синтез, босий – узутий, велетень – карлик, мертвий – живий*). Однак існують і такі антоніми (градуальні), між якими можливі перехідні ланки, що позначають проміжні ознаки. Такі слова, які називають серединні, перехідні поняття між антонімами, називаються **мезонімами** (*вгорі – посередині – внизу*).

За структурою антоніми бувають:

- різнокореневі, або лексичні (*вперед – назад, піднімати – опускати, глибокий – мілкий*);
- однокореневі, або словотвірні (контрадикторні) – утворюються за допомогою префіксів, протилежних за значенням (*воля – неволя, альтернативний – безальтернативний, природно – протиприродно, моральний – аморальний, монопольний – антимоніпольний, виходити – виходити, підійти – відійти, сформувавши – розформувавши, одягатися – роздягатися, імпорт – експорт*).

З погляду мови і мовлення антоніми поділяють на:

- загальномовні (узуальні) – антоніми, що існують у системі мови (фіксуються в словниках): *розквіт – занепад, багатий – бідний, рішучий – стриманий*;
- мовленнєві (контекстуальні) – антоніми, що виникають у певному контексті, напр.: *Час пролітає з реактивним свистом. Жонглює будень святістю і свинством* (Ліна Костенко); *Але якщо повернутися від теорії до українських буднів, то критику Ю. Костенка можна лише частково назвати справедливою* (Журн.).

Мовними антонімами не можуть стати слова, пов'язані з різними частинами мови або лексичними рівнями. Антоніми не можна підібрати до власних назв (*Леся Українка, Юпітер*), іменників із конкретним значенням (*кімната, виделка*), числівників (*три, двадцятий*). Виняток становить антонімічні пари *перший* (числівник) – *останній* (прикметник), *свій* (займенник) – *чужий* (прикметник).

На використанні антонімів ґрунтується така стилістична фігура, як **антитеза** – навмисне зіставлення або протиставлення понять із метою їх виділення. Наприклад: *Тінь чорна стрімко падає униз – То білий голуб так злітає вгору* (Ліна Костенко); Як *пізно* ми серця свої спинили! ... Як роз'єднали *рано* ми уста! (Є. Плужник).

На антонімії будується **оксиморон** – поєднання протилежних за змістом понять, які разом утворюють нове поняття: *без надії сподіватися, крижаний вогонь, страшно гарний, бідний багач, говорити мовчки*. Наприклад: *Звідтіль ми пішли, звідтіль, Де тісно – самому, а двом – просторо, Навишпінках за нами, навишпінках Йшло наозирці щасливе горе* (І. Драч); *Радянські цінності сьогодні знову реанімують, тож ми будемо в явному дисонансі «з курсом партії й уряду». Ми живемо в країні з непередбачуваним минулим – точніше й не скажеш* (Журн.); у заголовках ЗМІ: «Проблема **нової-старої** влади», «Такий **гіркий солодкий мед**», «**Вільне рабство** українських жінок», «**Друзі-вороги**. Хто дихає у потилицю?», «**Старий-новий** Генпрокурор».

Близькими до явища антонімії є **конверсиви** – слова, що описують одну й ту саму ситуацію з погляду різних учасників (*кидати – ловити, запитання – відповідь, здобувати – втрачати, ховати – знаходити, програвати – вигравати*) та **прагматичні** антоніми – слова, які не позначають протилежних явищ, а називають поняття, що регулярно протиставляються в мовленні (*батьки – діти, душа – тіло, рай – пекло*).

Окремим різновидом антонімії є **енантисемія** – поєднання протилежних значень в одному слові (*позичити комусь грошей – позичити в когось грошей, прослухати промову – уважно або не чути зовсім; зійти – на гору і з гори; герой – у прямому значенні і в сенсі невдаха*).

Питання для самоконтролю:

1. Які слова називаються антонімами?
2. Дайте визначення мезоніма.
3. Які бувають антоніми за структурою? Наведіть приклади.

4. Назвіть види антонімів із погляду мови й мовлення, наведіть приклади.
5. На чому ґрунтується антитеза?
6. Наведіть приклади оксиморона й енантіосемії.
7. Що таке конверсиви й прагматичні антоніми?

Вправа № 39. *Перепишіть речення, підкресліть антоніми. Визначте, які це антоніми: загальномовні чи мовленнєві. Порівняйте використання антонімів у художньому й публіцистичному мовленні.*

А. 1. Син білявого дня і чорнявої ночі, вечір-мулат підійшов до порога. 2. Маю день, маю мить, маю вічність собі на остачу. Мала щастя своє, проміняла його на біду. 3. О мово, ти іще жива, Тяжкі твої тортури. Колись творилися слова, тепер – абревіатури. 4. Ще назва є, а річки вже немає. 5. Шматок землі, ти звешся Україною. Ти був до нас. Ти будеш після нас. 6. Ваші теплі долоні і мої відморожені руки... Як уста одірву від такої сумної руки? Чи зуміємо жити – від розлуки і знов до розлуки? А якщо доведеться чекати мене віки? 7. Хто коми вживав, хто писав без ком. Блондином був чи брюнетом. Героєм, співцем, мудрецем, диваком. Але жоден поет не був непоетом. 8. Наснився мені чудернацький базар: під небом, у чистому полі, для різних людей, для щедрих і скнар, продавалися різні Долі. 9. А я дивлюсь: чужа мені людина. Розійдемося, чи стрінемося коли? 10. Прощай, прощай, чужа мені людино! Ще не було ріднішого, як ти. 11. Пізнав любов, пізнав я і ненависть. Гарячий був, доходив до нестям. Колись я жив. Тепер я розминаюся з людьми, з лісами, з небом і з життям. 12. Те, що вчора було прогресом, завтра стане іхтіозавром. 13. Засміюся при всіх, а заплачу одна. 14. Поки геній стоїть, витираючи сльози, Метушлива бездарність отари пасе (Із творів Ліни Костенко).

Б. 1. Структури Тимчасового уряду виявилися абсолютно недієздатними, безмежна демократія уможливила безмежну диктатуру. 2. Дилетанти можуть втішати себе тим, що винищувачі падають не лише у нашому Скнилові (тільки без таких жахливих жертв), а фахівці згадувати, що колись українські виробники почувалися непогано на світовому ринку озброєнь. 3. Це свідчить

про те, що боротьба за і проти Nabucco триває. 4. Те, що було неприпустимим десять років тому, сьогодні є нормою. 5. Нідерланди все ще залишаються країною, в якій традиційність неймовірним чином переплетена з сучасністю, а містечковість – із глобалізованістю. 6. Світ, де легко вбити й важко не бути вбитим. 7. Смішок цей не жорстокий, а добродушний, бо є в нім розуміння, а немає осуду. 8. І чи не найбільші оплески водночас за виконавський талант і акторську майстерність заслужив Олексій Архиповський, який особисто мене примирив із балалайкою. В його руках російський народний інструмент – гітара Гендрікса і бензопилка «Дружба», інструмент Паганіні й грюкіт сусідського ремонту, віолончель Ростроповича та скавчання койота. 9. Наприкінці ХХ століття категорії добра і зла втратили свою первинну генезу, й між добром християнина, католика, протестанта, православного, юдея і добром атеїста вже не було жодної різниці. 10. Василь Татарський – скульптор, який працює на межі очікуваного й непередбачуваного. Його умовні стилізовані витвори – іноді легкі й мереживні, а подеколи – футуристично-вигадливі й монументальні. 11. Говорячи правду, практично неможливо не лише досягти владних висот, а й елементарно вижити в політичному болоті. І вчасно мімікрувати у ворога не менш важливо, ніж удавати з себе друга. Зокрема, щоб показати електорату, на який зазвичай і спрямовується вся мімікрія, що ти – д'Артаньян, а решта – гвардійці кардинала. 12. Буквально за мить у нас одночасно живе дитина і старець, звір і ангел, чоловік і жінка. 13. Великі злети, успіхи та прорахунки, натхнення перших років свободи й розчарування останніх, вступ до ЄС і нове осмислення старих історичних викликів – усе це створює складну мозаїку нової реальності Угорщини. 14. Але оскільки карав і милував (призначав та звільняв) губернаторів особисто глава держави, то йому вони й служили – саме на Банкову приходили на наради.

Вправа № 40. *До поданих слів доберіть антоніми. Перевірте себе за словником антонімів.*

Абстрактний, альтруїзм, аромат, наступ, батьківщина, обмежений, битися, благословення, боязкий, святковий, будувати, веселий, вигадка,

зрячий, звинувачувати, вірність, усюди, гладкий, абсолютизм, свійський, добровільний, байдужий, забувати, загальний, замерзати, розкидати, звеличувати, хворий, зовні, індивідуальний, керівник, шкідливо, крутий, культурний, суворий, мажорний, мить, мовчати, наявний, нишком, песиміст, ощадливий, легально, прибуток, скромний, твердий, худнути, шити.

Вправа № 41. У поданих реченнях визначте тип антонімів за структурою (однокореневі / різнокореневі) і з погляду мови й мовлення (узуальні / контекстуальні). Знайдіть речення, побудовані на прийомі антитези.

1. Теоретично найбільший транзитер газу зі Сходу на Захід має всі можливості для обстоювання своїх інтересів. Показово, що за наявності політичної волі це вдається нашим близьким і далеким сусідам, хоча вони й не мають такого вагомого аргументу, як українська «труба». 2. 6 серпня 1940 року вперше (і востаннє) в СРСР було відсвятковано День Хасану – перемоги Червоної армії у військовому конфлікті з Японією на Далекому Сході. 3. Оксані Забужко водночас і складно, й легко бути сучасним «пророком у своїй вітчизні». 4. Кліматичні зміни в Україні відбуваються різко й хаотично: кілька місяців тому всі страждали від арктичних морозів, тепер – від тропічної спеки. 5. Еміграція, імміграція і страхи, які їх супроводжують, породжені, з одного боку, ентузіазмом глобальної економіки, а з іншого – мрією водночас жити у власній культурі й середовищі. 6. За нинішніх умов багатократно зростає роль преси, що має показувати здобутки і злочини, правду й неправду як влади, так і опозиції. 7. Реальність часом виявляється такою хаотичною і незрозумілою, що хочеться знайти у ній якийсь більш-менш тривалий порядок, розподілити речі на важливі й неважливі, застарілі й нові, ті, що заважають, і ті, що допомагають. 8. Усі батьки добре знають, що прибрана кімната – це зовсім не те, що захарашена. Речей у ній може бути стільки само, але різниця між порядком і безладом одразу впадає у вічі. А тепер уявіть собі будинок із мільйонами приміщень, кожне з яких або ретельно прибрано, або ж захарашене. 9. Громадянське суспільство у нас лише формується. Тому реальний тиск виборців на владу виникає спорадично, а не системно.

Емоційно, а не методично. 10. На додачу до іншої плутанини всіх можливих систем координат (чесно / нечесно, порядно / непорядно, гарно / огидно) з'являється додаткове поле невизначеності: пристойно / непристойно, припустимо / неприпустимо. 11. Письменник у романі має бути немов Бог у Всесвіті: скрізь і ніде. 12. Ця подія буквально перевернула все догори дригом: ворог став другом і союзником, політику миру, яку досі обстоювала радянська пропаганда, невдовзі змінили агресивні військові дії.

Вправа № 42. *Враховуючи багатозначність, доберіть до прикметників антоніми. Визначте, яке значення покладено в основу антонімії.*

Темна ніч, темний чоловік, темна справа; кисле яблуко, кислий запах, кисле обличчя; пряма лінія, пряме волосся, пряма спина, прямий кут, прямий зв'язок, пряма мова; тонке стебельце, тонкий стан, тонкі вуса, тонкий помел борошна, тонкий аромат, тонкий дотеп, тонкий сон; гіркий полин, гірка доля, гіркий досвід; свіжий вітер, свіжа газета, свіжий вигляд, свіжа хлібина; круті гори, круте зростання, крутий поворот, крута вдача, круте яйце, круте слівце, крутий чай.

Вправа № 43. *Із засобів масової інформації випишіть 8–10 речень із використанням антонімів. Визначте тип антонімів, їх стилістичну функцію.*

Вправа № 44. *У поданих реченнях знайдіть приклади оксиморона, поясніть доцільність його використання.*

А. 1. Як і кожне узагальнення щодо мистецького доробку окремого художника, визначення-оксиморон «жорстка ніжність» так само цілком суб'єктивне. 2. В день такий на землі розквітає весна і тремтить од солодкої муки (В. Сосюра). 3. У самвидаві тоді побачив світ один із найкращих публіцистичних творів письменника [Вацлава Гавела] «Сила безсильних», в якому йшлося про диктатуру й посттоталітарну систему, своєрідність ідеології та політичну боротьбу. 4. Фестиваль Docudays UA поступився традиційними для світових імпрез документального кіно бруталністю зображення і шокуючими фактами на користь світоглядності й «тиші, гучнішої за галас». 5. Сон. І ночі ніч. І темінь тьми. І голосіння тиші (В. Стус). 6. Прислухаємося і в дзвінкій тиші вихоплюємо окремі слова: «Форос», «ракушка», «курс бакса». 7.

На жаль, ніхто не пам'ятає слів покійного владика Павла, патріарха Сербської Церкви, які він прорік, коли до нього в лікарню прийшли делегати Екуменічного з'їзду в Белграді, щоб вони, католицькі і православні владика, у всіх своїх важких перемовинах незримо бачили поміж себе Христа. 8. Збагни ж, нарешті, сину, цю недолю і заховай глухонімий свій крик (В.Стус). 9. Не говори печальними очима те, що бояться вимовить слова. Так виникає ніжність самочинна. Так виникає тиша грозова (Л.Костенко). 10. Яка нестерпна – рідна чужина! Цей погар раю, квіт, зазналий скверни! (В.Стус).

Б. 1. Росія керується не так ностальгічними нісенітницями, як холодним розрахунком. Мабуть, вона вважає, що, як і в Чечні, політика випаленої землі здатна забезпечити смертоносний мир. 2. А якщо особистий ворог глави держави виявляється ще й особистим ворогом Патріарха, чекай від Феміди тільки найсуворішої об'єктивності. 3. Було у мене щастя полинове. Красуня, пані, жінка, не дівча (Л. Костенко). 4. Культуру безкультур'я інтенсивно насаджує і значна частина сучасних українських письменників, які добачають свою «оригінальність» лише в калькуванні російського лихослів'я. 5. Потреба в чесних, виразних, талановитих голосах нині особливо велика. Надто гучним є тотальне безголосся. 6. З часів прапрадіда Гомера Аж до сьогоднішнього дня Немає кращого гримера, Ніж добросовісна брехня (Л. Костенко). 7. Після відставки за «втрату довіри» він вмить відчув жадібне клацання зубів із боку вчорашньої «зграї товаришів». 8. Влада продукує беззаконні закони, так би мовити, здійснює реформи. 9. – Позитивна катастрофа. Шевченко-боговидець, розкішне дослідження, – рекламує він свою книжку «Воля Перуна» відвідувачам виставки. 10. Чому ліси чекають мене знову, на щит піднявши сонце і зорю. Я їх люблю, я знаю їхню мову. Я з ними теж мовчанням говорю (Л. Костенко).

Вправа № 45. *Ознайомтеся з використанням антонімів і оксиморона в публіцистичних заголовках. Поміркуйте, які з них є найбільш вдалими.*

8. Жорстокість «м'якої сили». Рецепти протидії російському гуманітарному впливу універсальні для всіх постсоціалістичних країн. 2. Падаємо вгору. 3. Багаті поділяться з бідними. 4. Демон миру і бог війни. 5.

Наодинці з усіма. 6. Вгору сходами, що йдуть униз. 7. Велика маленька Росія. 8. Чорне золото й білі заручники. 9. Реверс і аверс історії.

Вправа № 46. *Запишіть не менше 10 прислів'їв, приказок та назв кінофільмів, творів, збірок, висловів із реклами тощо, які побудовані на явищі антонімії.*

Вправа № 47. *Відредагуйте речення, прокоментуйте причини появи помилок у журналістських текстах.*

1. Самий вибагливий шлунок із задоволенням сприйме блюда, приготовлені на парі. Турбуватися про своє здоров'я за допомогою правильного харчування або нагружати організм жирною й калорійною їжею – особиста справа кожного. 2. Тарифи для любителів попаритись будуть такі ж, як у бані на Першотравневій: для всіх бажаючих це 39 гривень за дві з половиною години. 3. У січні 2009 року папа Бенедикт XVI висказав своє відношення до соціальних мереж. Він заявив, що подібні сайти можуть зміцнювати дружбу та взаєморозуміння людей. 4. Сенсацією виявився вже перший тур, де місцевий абориген за 3 хвилини розбив нашого земляка Вовка Юру. 5. Ще один сирійський генерал перейшов на сторону опозиції. 6. Цей дивний музей – пам'ятник під відкритим небом, що відкрився в 2010 році, знаходиться в південному ліванському місті Мліта, 50 км на північ від кордону Лівану з Палестиною. 7. Завдання нашої команди – лише уважно слухати всі сторони, співставляти факти, задавати правильні питання і отримувати по ним щирі відповіді. 8. Сни й сновидіння великій кількості людей видаються чимсь зайвим, таким, що не вартує уваги, – й навіть шкідливим, тому що відволікають від вирішення проблем у реальнім житті. 9. Не робіть коханій пропозицію в людних місцях: на спортивних заходах, у торгових центрах і т.п. Справа тут в тому, що дана пропозиція заслуговує пильної уваги з боку дівчини, тому потрібно вибирати більш спокійніше місце.

Лексика української мови

з погляду походження

За походженням лексика української мови неоднорідна. Вона формувалася протягом багатьох століть у тісному взаємозв'язку з мовами інших народів. Тому з погляду походження виділяють дві групи: успадкована (споконвічно українська) і запозичена. Українська мова належить до індоєвропейської мовної сім'ї, слов'янської групи, східнослов'янської підгрупи. Тобто споконвічно українська лексична система формувалася у такій послідовності: індоєвропейська → праслов'янська → власне українська лексика.

1. Індоєвропейські слова (точніше, корені) складають важливу частину української лексики, оскільки називають часто вживані поняття: родинні стосунки (*мати, син, дочка, брат, сестра*); частини тіла й органів людини (*око, ніс, серце, брова, рука, зуб*); довкілля (*озеро, вода, земля, небо, сонце, день, вечір*); тварин, рослини, продукти харчування (*вівця, теля, вовк, оса, дуб, дерево, береза, льон, сіль, м'ясо, мед*); повсякденні дії, процеси, ознаки (*жити, везти, брати, сидіти, довгий, босий, малий, жовтий*), числа (*три, п'ять, тисяча*). Довести спорідненість таких слів у різних мовах сучасної індоєвропейської сім'ї не так уже й складно, пор.: іменник *мати* – санскр. *mata (matar-)*, лат. *mater*, грец. *meter*, нім. *Mutter*, англ. *mother*, вірм. *mair*, лит. *motina*; числівник *три* – санскр. *trayas*, лат. *tres*, грец. *trejs*, нім. *drei*, англ. *three*, вірм. *erek*, лит. *trys*, ірл. *Tri*.

2. Праслов'янська (спільнослов'янська) лексика утворилася, коли слов'яни ще не зазнали поділу на окремі діалекти й мови, а тому слова праслов'янського періоду мають близьке звучання в багатьох слов'янських мовах. Ці слова поповнили перераховані семантичні групи словами, що позначають: родинні стосунки, тварин, птахів (*чоловік, жінка, мачуха, вітчим; ведмідь, кінь, кобила, лисиця, звір, птиця, голуб, соловей*); предметів і явищ природи (*серп, плуг, посуд, чашка, ложка; вітер, дощ, буря, гроза, роса,*

осінь); житла, одягу (*вікно, двір, дзеркало, шуба, нитка*); їжі та продуктів (*пиріг, хліб, тісто, масло, каша, сало, пиво*); абстрактних понять (*правда, віра, гнів, гріх, слава, радість*).

3. Власне українські слова виникли в період формування української мови, синтезування її з діалектів у єдину мову. Ці слова становлять національну специфіку нашої мови, наприклад: *дядько, зозуля; вареники, бублик, сніданок, галушки, паляниця, корж; свита, хустина, чоботи; смуга, вибалок; година, повітря, джерело, віхола, вересень; мрія, козацтво; баритися, бентежити, очолити, линути, гартувати; кремезний, коханий, яскравий, чарівний*. Власне українські слова можна розпізнати за фонетичними і граматичними ознаками:

1) чергування *[o], [e]* з *[i]*: *коло – кільце, село – сільський, пекти – випікати*;

2) заміна *[e]* на *[o]* після шиплячих та *[й]*: *шести – шостий, лічка – лійок*;

3) подовження кінцевих приголосних основи в іменниках середнього роду з закінченням *-я*: *знання, волосся, збіжжя, обличчя, галуззя, гілля, угіддя, завзяття*;

4) наявність суфіксів *-ин(а), -ець, -ій, -ень, -ищ(е), -от(а), -ин(я), -неч(а), -нн(я), -енн(я), -інн(я), -ач, -аль, -ив(о), -иськ(о), -юк(а), -ар(а), -езн(ий), -елезн(ий), -ісіньк(ий), -есеньк(ий), -юсіньк(ий), -оц(і)*: *тканина, тварина; співець; палій, грамотій; велетень, родовище, стрільбище; біднота, скорбота; коماشня; холоднеча; благання; поневолення; володіння; винищувач; коваль; морозиво; дівчисько; зміюка; нечупара; довжелезний; білісінький; вузесенький; малюсінький; жалоці, веселоці*;

5) наявність префіксів *су-* (*сутичка*); *перед-* (*переддень*); *прі-* (*прірва, прізвище*) та ін.

Українська мова використовує лексичне багатство інших мов, запозичуючи з них слова та окремі морфеми. Цей процес триває з давніх часів і донині, а тому значна частина запозичень уже позбулася якщо не всіх, то багатьох ознак мови-джерела й набула властивостей питомих українських

слів: *м'ята, вишня, лиман, левада, отрок*, пристосувавшись до нашої мови фонетично й граматично (слова передаються звуками української мови, набувають чергувань, властивих схожим за будовою питомим українським словам; відмінюються за законами нашої мови). Іншомовними лінгвісти вважають запозичені слова, які не належать до загальноживаної лексики (неологізми, терміни) і не освоєні українською мовою фонетично і граматично. Отже, визначити **іншомовне слово** можна за його фонетико-граматичними особливостями: 1) початкові голосні **а, е, і** (*акциз, епатаж, інсталяція*); 2) наявність звука **ф** у слові (*фанат, торф, графік*); 3) важкі для вимови і невластиві українській мові збіги приголосних (*вейкборд, конс'єрж, імпринтинг, картридж*), 4) збіги голосних (*аудит, коучинг, креатив, татуаж*); 5) значна частина слів, що закінчуються на голосний, не відмінюється (*шоу, леді, нетто, інтерв'ю, табу, вето, мачете*) та ін.

На тлі української лексики легко виокремлюються **старослов'янізми** через їхню семантичну особливість – позначати церковні, релігійні поняття. Окрім цього, їм властиві: а) звукосполучення **ра, ла, ре, ле** на місці українських звукосполучень **оро, оло, ере, еле**: *храм, злато, деревесний, шлем*; б) звукосполучення **жд**: *вождь, нужда, страждати*; в) іменникові суфікси **-тель, -ство, -знь, -ин-**: *учитель, братство, приязнь, гординя*; г) префікси **воз-, пред-**: *возвеличити, предтеча*; г) суфікси **-ущ-, -ящ-, -м-**: *грядущий, трудящий, роботящий, відомий, неопалимый*. Старослов'янізми належать до стилістично забарвленої лексики, вони використовуються для створення або піднесеного, або іронічно-сатиричного тону мовлення: *благодать, предвічний, властолюбець, велемовний*.

Грецизми розпізнаються за початковими звуками **[а], [е], [ф]**: *автобіографія, амвон, ефір, еврика, фізика, фігура, кафедра, фокус, фея*; за поєднанням приголосних **[кс], [пс], [мв], [мп], [ск]**: *синтаксис, психологія, амвон, лампада, скелет*; за кореневими морфемами **атмо, біблію, дем, есте, гео, аеро, біо, лог, фон, лекс**: *атмосфера, бібліотека, демагог, естетика, геологія, аеростат, біографія, фонетика, лексикон*; за суфіксами **-іст, -ада, -ит, -изм, -ізм**: *анархіст, декада, гастрит, історизм, матеріалізм*. Серед

грецизмів багато церковно-релігійних понять: *вівтар, архангел, амвон, Біблія, ікона, келія, ладан, ідол, схима, літургія, монастир, піп*; термінів науки, культури, мистецтва: *філологія, грамати́ка, діафрагма, логіка, грамати́ка, література, кафедра, драма, планета, магніт, іподром, гігант, ксерокс, театр, діалект, корал, комедія, хор, сцена*; назв рослин, тварин: *кипарис, мигдаль, мак, кит, крокодил*; назв побутових понять: *парус, левада, океан, миска, лиман, корабель, ванна*. Значна частина власних імен українців також запозичена з грецької мови, наприклад: *Анастасія, Галина, Ірина, Катерина, Софія, Оксана (Ксенія), Зоя, Олена, Анатолій, Василь, Петро, Тарас, Микола, Дмитро, Андрій, Степан, Федір, Олександр, Олексій* та ін.

Латинізмам властиві префікси *де-, екс-, ім-, ін-, інтер-, ре-, ультра-*: *девальвація, експонат, іммігрант, інфільтрат, інтернаціоналізм, реанімація, ультраструктура*; суфікси *-аль(ний), -ат, -ація, -ент, -ор (-тор, -атор), -ур(а), -ум, -ус*: *геніальний, фільтрат, трансляція, претендент, директор, новатор, апаратура, міленіум, бонус*. Серед запозичень з латини переважають терміни науки, техніки, мистецтва, медицини, юриспруденції, суспільно-політичні поняття, наприклад: *матерія, форма, реакція, диспут, префікс, інфінітив, індустрія, мотор, меридіан, аргумент, лінія, префікс, ангіна, імунітет, інстинкт, операція, аспірин, ординатор, консиліум, юстиція, юрист, адвокат, прокурор, нотаріус, ректор, декан, лектор, екзамен, студент, університет, гумор, комедія, цирк, екскурсія, депутат, консул, статут, адміністрація*. З латинської мови запозичені деякі імена людей, наприклад: *Юлія, Марина, Клавдія, Валентина, Антон, Валерій, Павло, Віктор, Костянтин, Віталій, Максим, Павло, Марко*.

Серед **тюркізмів** переважають назви предметів побуту й домашнього господарства (*аркан, батіг, бунчук, казан, капкан, таз, шатро, торба, тютюн*), військові поняття (*кинджал, кіш, кайдани, орда, осавул, отаман, сагайдак*), найменування осіб різних соціальних груп (*джура, гайдамака, козак, чабан, чумак*), фінансово-економічні поняття (*аршин, базар, калита, кабала, ярлик*), назви тварин, птахів, риб (*баран, беркут, бугай, кабан, сазан, судак*), продуктів і страв (*балик, ковбаса, кумис, лапша, халва*), предметів

одягу і взуття (*башилик, шаровари, штани, каптан, халат, сарафан, чалма*) тощо. В Україні, переважно в південних регіонах, поширені назви річок, інших водних об'єктів тюркського походження (*Чичиклія, Баштанка, Висунь, Інгул, Каланчак, Саксагань, Кальміус, Айдар*), а також назви населених пунктів (*Балаклія, Бахмач, Кагарлик, Бахчисарай, Ташлик*). Тюркізми вирізняються з-поміж інших слів української мови наявністю повторів у словах однакових або близьких за вимовою голосних фонем (*баклажан, тарань, барабан, атлас, килим, кишимши, сундук, урюк, чубук*); наявністю кінцевих **-лик, -ча**, початкового **баши-** (*башилик, ярлик, алича, парча, башка*).

Запозичення із **французької** мови позначають переважно предмети побуту, одягу, поняття зі сфери науки, мистецтва, техніки, військової справи, суспільно-політичного життя, наприклад: *люстра, паркет, пансіон, макіяж, браслет, одеколон, парфуми, пудра, желе, коньяк, шампанське, безе; порт'єра, бутік, ательє, ампула, балет, афіша, вернісаж, актор, суфлер, шедевр, партер, бюлетень, дипломат, альянс, екіпаж, костюм, пальто, кабінет, сержант, гарнізон, фронт, каска, корпус, маршал, комюніке, дебати, кур'єр, департамент, шосе, партизан, бюрократ*. Ознаками слів французького походження є: кінцеві наголошені **-е, -і, -о** в незмінюваних словах: *кафе, тире, драже, безе, желе*; *бігуді, жалюзі, візаві; шапіто, бістро, манто*; наявність звукосполучень **-ер, -ор, -аж, -анс, -уе, -уа**: *режисер, волонтер, фунікулер, актор, тираж, дубляж, пілотаж, сеанс, нюанс, дуель, фуєте, пуанти, ситуація*.

Слова **німецького** походження позначають торгово-економічні поняття (*бухгалтер, касир, фрахт, поштамт, майстер, стамеска, кран, цех, штраф*), військові (*штаб, офіцер, орден, юнкер, гауптвахта, фланг, мундир*), медичні (*пластир, фельдшер, бинт, лазарет, курорт, шприц*), культурно-мистецькі (*флейта, арфа, гастроль, капельмейстер, мольберт, танці, кеглі*), назви предметів побуту (*ширма, футляр, фартух, штопор, кухня*), рослин, продуктів (*квасоля, вафлі, крендель, фарш, паштет*) та ін. Найважливішими ознаками слів німецького походження є: початкові звукосполучення **шт-, шп-, ц-** і кінцевий елемент **-мейстер**: *штамп, штанга, штатив; шпигун, шпроти,*

шпинат, шприц, шпатель; цемент, цейтнот, центнер, цензура; хормейстер, концертмейстер; утворення складних слів без сполучного голосного звука: бутерброд, гросмейстер, культуртрегер, лейтмотив.

Англійські запозичення найбільш поширені у таких сферах: технічно-економічній (*конвеєр, комбайн, тунель, трест, бізнес, менеджер, спонсор, бюджет*), політичній (*лідер, спічрайтер, брокер, омбудсмен, бойкот*), спортивній (*спорт, фініш, футбол, аут, бокс, нокдаун*), транспортній (*мічман, докер, вокзал, рейс*), побутовій (*комфорт, піжама, світер, пікнік, кекс, пуни, джем, біфштекс, ром*) та ін. Упізнаваними англіцизмами роблять такі їхні особливості: звукосполучення **дж** і кінцеве **-инг (-інг)**: *джентльмен, імідж, джин, джип, джинси, джем, маркетинг, боулінг, смокінг, пілінг, армреслінг.*

Італійські запозичення стосуються мистецької й побутової сфер життя українців: *соло, сопрано, тенор, дуєт, лібрето, акорд, опера, лібрето, піаніно, віолончель, мандоліна, арлекін; дебет, кредит, мафія, кортик, банк, вата, казарма, барикада, каса, лотерея, валюта, лагуна, паста, салфетка, вермішель, макарони.*

Із **голландської** українська мова збагатилася переважно термінами мореплавства й суднобудування: *гавань, шлюпка, баркас, крейсер, яхта, шкіпер, лоцман, боцман, матрос, каюта, люк, трап, бак, буй, трос, рейд, верф, дамба, фарватер, а також слова ситець, краб, макрель, дюйм, картуз та ін.*

Зі **скандинавських** мов (шведської, норвезької) українською запозичено дуже обмежену кількість слів, наприклад: *клеймо, скриня, дротик, пуд, гак, оселедець, якір, ябеда, батіг, щогла; власні імена: Ігор, Олег, Ольга, Гліб, Аскольд та ін.*

Із **польської** мови до нас прийшли слова різних семантичних груп, наприклад: *скарб, таблиця, братва, байка, полковник, рекрут, гусар, мазурка, вензель, купа, решта, клянчити, петрушка, каштан, смерека, барвінок, повидло, кулька, кашкет, жупан, гудзик, черевик, ратуша, шинок, паркан.*

Словникове багатство української мови не обмежується перерахованими мовами, оскільки існують нечисленні запозичення й з інших мов: з іранської

(булат, тахта, караван, гиря), з чеської (гасло, огида, злочин, смуток, бавовна, табір), з арабської (майдан, алгебра, цифра, жасмин, джин, арсенал, алкоголь, альманах, тариф), з китайської (чесуча, чай, женьшень) тощо.

Значна кількість слів іншомовного походження є **інтернаціоналізмами** – словами, які вживаються в багатьох неблизькоспоріднених мовах і водночас зберігають спільність семантики і фонетико-морфологічну будову. Їх ще інколи називають європеїзмами. Найдавнішими є інтернаціоналізми латинського (клас, університет, документ, юрист, колектор) та грецького походження (граматика, лексика, педагог, мелодія, театр). Лексичними інтернаціоналізмами є також слова, утворені шляхом поєднання грецьких і латинських коренів (мікроклімат, космодром, термодинаміка тощо). Зазвичай вони не мають відповідників у мові, що їх запозичила. Уживаються такі слова переважно на позначення понять у галузі науки, політики, культури, мистецтва: економіка, філософія, імпорт, фінанси, кредит, конференція, школа, автомобіль, героїзм, скульптор, опера, лірика тощо.

З-поміж іншомовної лексики виокремлюють **екзотизми** – слова, що позначають специфічні поняття й реалії з життя інших народів, відсутні в житті народу мови-реципієнта. Екзотизми називають установи: *меджліс* (татарський парламент), *хурал* (монгольський парламент); професії: *тореадор*, *рикша*; грошові одиниці: *куна*, *юань*, *єна*; населені пункти і будівлі: *аул* (село в середній Азії), *кишлак* (село на Кавказі), *іглу* (ескімоський будинок із льоду), *чайхана*; одяг: *кімоно*, *сарафан*, *мокасини*, *тюрбан*; їжу, напої: *суші*, *чевапи* (*кебаб*), *різото*, *лазанья*, *тортилья*, *ракія*; явища культури: *байрам*, *сиртакі* (грецький танець), *харакірі*; звертання до людей: *мадам*, *містер*, *лорд*. Окрім екзотизмів, в українській мові є **варваризми** – іншомовні слова або вислови, які не повністю засвоєні мовою й не стали загальноживаними. При цьому вони мають відповідники в українській мові (пор.: фр. *adieu!* – прощайте!, *cherchez la femme* – шукайте жінку). Варваризми не тільки не перекладаються, а й часом зберігають на письмі чужомовну графічну передачу: *tet-a-tet* і *tête-a-tête* (фр.), *альма матер* і *alma mater* (лат.). Використовуються вони для надання урочистого, книжного, жартівливого забарвлення мовленню, для його

інтимізації: *homo sapiens* або *гомо сапієнс* (лат., людина розумна), *tertium non datur* (лат., третього не дано), *volens-nolens* (лат., хоч-не-хоч); *happy end* (англ., щасливий кінець), *окау* чи *о'кей* (англ., все гаразд, добре), *bonjour!* (фр., добридень!), *merci* або *мерсі* (дякую!); *finita la comedia* (італ., виставу закінчено), *evviva!* (італ., хай живе!).

Доречні, потрібні мові запозичення поповнюють її словниковий склад, розширюють синонімічне багатство. Але надмірна кількість іншомовних слів, особливо варваризмів у мовленні молоді, утруднює спілкування й перешкоджає порозумінню співбесідників.

Від лексичних запозичень слід відрізнити **кальки** – утворення нового слова, фразеологізму або значення слова на основі іншомовної одиниці засобами незапозичених мовних елементів. Кальки бувають кількох видів: лексичні (словотвірні) – переклад іншомовного слова відбувається поморфемно (*літописець*, *займенник* – з грецької, *хмарочос* – з англійської, *Попелюшка* – з французької), семантичні – запозичення одного з переносних значень іншомовного слова (з французької: *качка* в значенні «неправдива, хибна інформація»; *блискучий* у значенні «довершений, надзвичайний»; *обмежений* у значенні «тупуватий»), фразеологічні – дослівний переклад іншомовного фразеологізму (*ось де собака заритий* – з німецької; *синя панчоха* – з англійської), напівкальки – неповний переклад слова або фразеологізму: перекладається лише якась одна частина слова або не всі слова у вислові (*телебачення* – грецький корінь *tele* + укр. *бачення*; *трудоголік* – український корінь + англійський корінь; *останній із могікан* – українські два слова + самоназва індіанських племен).

Питання походження слів, шляхи й час запозичення розглядає такий розділ мовознавчої науки, як **етимологія**. Результати наукових розвідок фіксуються відповідними словниками: «Етимологічний словник української мови» в семи томах (перший том вийшов у 1982, над останнім іще триває робота); Тищенко К. М. Іншомовні топоніми України: Етимологічний словник-посібник. – Тернопіль: Мандрівець, 2010; Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. – Ужгород: Ліра,

2011. В деяких ситуаціях журналістові необхідно і самому знати походження певного слова, і розповісти про це своєму читачеві.

Питання для самоконтролю:

1. На які дві групи поділяється українська лексика з погляду походження?
2. Які групи слів виокремлюються з-поміж споконвічно українських? Перерахуйте семантичні, фонетичні та словотвірні особливості цих одиниць.
3. Дайте визначення поняття «іншомовне слово», назвіть фонетико-граматичні особливості таких слів.
4. Назвіть семантичні, фонетичні та словотвірні особливості старослов'янізмів.
5. За якими ознаками можна розпізнати грецизми, латинізми й тюркізми?
6. Які власні назви іншомовного походження наявні в сучасній українській мові? З яких мов вони запозичені?
7. Із яких європейських мов запозичувала слова українська мова? За якими ознаками можна їх розпізнати?
8. Дайте визначення понять інтернаціоналізм, екзотизм, варваризм, наведіть приклади.
9. Що таке калька? Які види кальок існують? Чи завжди калькування можна вважати позитивним явищем?
10. Чим займається етимологія? Для чого потрібні етимологічні словники?

Вправа № 48. *Визначте значення запозичених слів, складіть речення з 10 з них.*

Автохтони, алюзія, анахронізм, апелювати, бієнале, бугафорія, ва-банк, візаві, гендер, дилетант, екстраполювати, епігон, імператив, інвектива, інцидент, істеблішмент, казуїстика, катарсис, клоака, компіляція, конформізм, корелювати, лакуна, лобіювати, мамона, маргінальний, масони, моветон, модератор, наратив, нівелювання, нувориш, обструкція, ойкумена, пенати,

перлюстрація, плацебо, пленер, пуританин, рекреація, ретроград, спорадичний, сугестія, фарисейство, франшиза, цейтнот.

Вправа № 49. *На підставі поданих нижче слів охарактеризуйте склад української лексики з погляду її походження: визначте тематичні групи, фонетичні й морфологічні ознаки.*

1. Паляниця, їсти, уста, брат, мати, писати, вівця, комар, лелека, вухо, кислий, жук, власність, осика, ніч, смородина, тісто, десять, мрія, кара, вареник, чоловік, брова, іспит, чотирнадцять, долоня, сонце, білий, дуб.

2. Бібліотека, бургомістр, романс, чумаки, депресія, панахида, спортсмен, гравюра, кипарис, імпорт, памфлет, концерт, евкалипт, форвард, гумор, кизил, шрифт, драма, турбіна, баклажан, пломбір, шахта, студент, факультет, тролейбус, арбітраж, формула, інфінітив, люстра, костюм, фізика, афіша, інтерв'ю, шприц, карамель, альт, бутерброд.

Вправа № 50. *У реченнях знайдіть старослов'янізми, визначте їхні ознаки (фонетичні, словотвірні, семантичні). З якою метою письменники й журналісти використовують їх у своїх творах? Чи збігаються функції старослов'янізмів у художніх і публіцистичних текстах?*

А. 1. Все упованіє моє на тебе, мій пресвітлий раю, на милосердіє твоє все упованіє моє на тебе, мати, возлагаю. Святая сило всіх святих, пренепорочная, благая!.. Воззри, пречистая, на їх, отих окрадених, сліпих невольників... (Т. Шевченко). 2. Од молдованина до фінна на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує! (Т. Шевченко). 3. І тільки храми, древні храми Стоять по груди в кропиві (Л. Костенко). 4. Піднімається сонце, пала Вся небесная стеля, І стоїть у молитві Мойсей Нерухомий як скеля... Від такої молитви тремтять Земляніі основи, Тають скелі, як віск, і дрижить Трон предвічний Єгови (І. Франко). 5. ...Що він співає, що він там бурмоче, Цей передсмертно посивілий жрець (Л. Костенко). 6. Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово (Т. Шевченко). 7. Так чого ви, білі гості, тут із вихром заблукали (І. Франко). 8. Умре муж велій в власяниці. Не плачте, сироти, вдовиці! А ти, Аскоченський, восплач воутріє на тяжкий глас. І Хомяков, Русі ревнитель, Москви, отечества любитель, о юбкоборцеві восплач (Т.

Шевченко). 9. Кота Андріяненко віддати не може, бо кіт убієнний (О. Вишня). 10. Справді варто в Єгові признавати владику (І. Франко). 11. Злоначинающих спину, у пута кутії не куй, в склепи глибокі не муруй, а доброзичливим рукам і покажи, і поможи, святую силу ниспошли (Т. Шевченко). 12. Даждь нам, Боже, днесь! Не треба завтра – Даждь нам днесь, мій Боже! Даждь нам днесь! (В. Стус). 13. Остатня часть дороги так болюща і важка (І. Франко). 14. Читай тую «віру» хоч зранку до вечора, а як не вплигаєш полумиска борщу та не «вкусиш» курчати – не вистачить у тебе «мочи» господа небесного благати, щоб у раю тебе «вчинив» (О. Вишня).

Б. 1. Благодатний край, де панує повний достаток. Велична Асканія Нова, як обітована земля, а навколо неї степ, одноманітний сірий простір. 2. Восени 1919 р. в історії України виникла перша унікальна можливість національного возз'єднання. 3. Родина на Волині передала Церкві древню реліквію – неопалимий хрест. 4. Час не пощадив Золоті ворота в Києві... Проїзд воріт перекривається з одного боку підйомними дерев'яними ґратами, окутими металом, з другого – стулками воріт, виконаними за зразком стародавніх врат, що збереглися в пам'ятках Новгороду й Суздаля. 5. І тепер дивуєшся, що храм зберігся в первозданному вигляді... А одна з легенд гласить, що під старезним тріщавським дубом відпочивав Богдан Хмельницький з козаками. 6. Поняття істина є одним із найскладніших у гносеології, хоча за своїм призначенням воно покликане відображати щось чітке, могутнє і загально-значуще, те, що всім зрозуміле й показує результат пізнання. 7. Петро Симоненко заявив, що все трудяще населення України зацікавлене у більш тісному соціально-економічному співробітництві з Росією. 8. Серед уславлених данських письменників не можна не згадати Ганса Христіана Андерсена, чиї казки були перекладені на рекордну кількість мов (не рахуючи Біблії), та теолога та філософа Серена К'єркегора, предвісника сучасного екзистенціалізму. 9. Вже 46 років поспіль, з 18 по 25 січня, триває тиждень молитов за єдність християн, у якому беруть участь представники різних конфесій. 10. Щороку навесні отець Мефодій, настоятель цього храму, староста церкви Олександр Трохимович та церковний хор виходять на поля і відправляють молебень...

Вправа № 51. У реченнях зі ЗМІ знайдіть грецизми й латинізми, визначте їхні ознаки.

1. Пасивність Ющенко та його аншлюс із антикризовою коаліцією плюс меморандуми з універсалами національної єдності ще більше відвернули від нього напіврозвалена партія. 2. Музейну експозицію нумізматики, геральдики, боністики, фалеристики «Карбована історія» урочисто відкрили в Державному історико-культурному заповіднику міста Дубно. 3. Анексія Криму – це дуже небезпечний прецедент, наслідки якого можуть бути непередбачуваними, такими, що несуть загрозу миру на континенті. У відповідь на агресію Кремля світ почав запроваджувати міжнародні санкції. 4. Хоча така форма сучасного мистецтва як акціонізм виникла ще в 1960-х і для Європи та Америки є не новою, для Донбасу подібні хепенінги – це щось небачене і радикальне. Ввечері у місцевому клубі відбувається черговий поетичний слем, у якому разом із досвідченими поетами змагаються і аматори: головне – мистецтво в маси. 5. У кінці вулиці – дрогобицька хоральна синагога, збудована у стилі віденської сецесії. 6. Маргінальні проросійські угруповання порівняно з офіційно визнаними організаціями російських співвітчизників ще менш політкоректні та толерантні. 7. Ми вже звикли до технократизму, кон'юнктурності, бюрократичного догматизму та провінційності як основних рис формування української політики. 8. Вічні мотиви так тісно переплетені між собою, що, прослухавши альбом, поринаєш у стан, близький до катарсису. 9. «Інтелектуальні бої за історичну пам'ять тривають скрізь, де автохтони збройно опиралися колонізації», – зауважує політичний аналітик Жерар Боне. 10. Кінетизм – напрям мистецтва, в основі якого лежить обігрування ефектів руху. За допомогою вітру, механізмів чи просто зміни кута зору кінетичні твори трансформують конфігурації своїх частин або співвідношення світла й тіні, утворюючи щоразу нові поєднання.

Вправа № 52. Використовуючи наведені нижче іношомовні слова, напишіть есей на обрану вами тему (обсягом не більше аркуша А4). Додатково можна скористатися списком іношомовних слів (див. с.162) та

«Словником іношомовних слів». У тексті має бути використано не менше 20 слів-запозичень.

Адаптація, альма-матер, амікошонство, апріорі, аскетизм, бомонд, бравада, вербальний, гурман, де-факто, де-юре, дефіле, екстравагантний, епатаж, ефемерний, імпресаріо, індіферентний, інсинуація, катавасія, кітч (кіч), комільфо, контрафакт, креатура, кураж, от кутюр, мажор, мезальянс, меркантильний, метросексуал, неофіт, паноптикум, парія, паспарту, педант, прецедент, променад, ретируватися, селебриті, тезаурус, утилітарний, фетишизм, філантроп, флегма, харизматичний.

Вправа № 53. *У поданих реченнях знайдіть запозичення з англійської мови. Які їхні семантичні, фонетичні, граматичні ознаки? Визначте доречність використання цих слів у текстах.*

1. Усілякі фаст-фуди цікавлять лише тинейджерів, які шалено сновигають на своїх ревучих мотобайках. 2. Свято творитимуть такі колективи: Оркестр Янки Козир зі своїм «фірмовим» арт-готик-фолк-класик-рок-шоу, «важковаговики» Delia, інді-формація «Порцеляна», поп-рок-гурт «Гапочка», денс-рок-команда The Space Cakes, альтернативники Ninth Skill, рокери To Live A Trase та київський металкор-гурт NCst. 3. Хостери (від англ. – гість), коуч-серфери (від англ. – переходити з одного дивана на інший) – так по-різному називають людей, які подорожують за обміном. 4. Сиквел (продовження), приквел (передісторія), римейк (нова версія), кросовер (фільм, у якому зустрічаються герої різних стрічок) – усе це спроби заново розповідати про одне й те саме. 5. Учасники обговорення загалом схвально оцінили так званий аутсорсинг, тобто харчування військовослужбовців із залученням комерційних структур. 6. В онлайні тепер можна побачити черги на кордоні з Польщею. 7. Хороший дриблінг – один із складників якісного баскетболу. В НБА дриблінгу приділяється дуже велика увага, і це позначається в тому числі і на видовищності гри. 8. Роздільна здатність комп'ютера вимірюється в пікселях. 9. Виходячи із сучасних понять, можна сказати, що одними з найкращих фахівців з PR були єгипетські жерці, що дуже майстерно проводили в життя різні PR-кампанії. 10. Окрім брокерів, які

представляють інтереси клієнтів на біржах, існують так звані інтернет-брокери. 11. Завершилося будівництво нового безпечного конфайнменту на Чорнобильській АЕС, розрахованого на 100 років експлуатації.

Вправа № 54. *Користуючись «Словником іншомовних слів», виписіть по 5–7 слів, запозичених із латини, грецької, англійської, французької й німецької мов, складіть 10 речень із виписаними запозиченнями.*

Вправа № 55. *З-поміж поданих слів визначте запозичення, вкажіть їхні диференційні ознаки. Встановіть мову, з якої відбулося запозичення.*

Береза, страйк, кишмиш, антихрист, фужер, барикада, лапша, математика, багаж, верстат, вінок, корида, вестибюль, вітчим, імідж, злато, одеколон, гуска, сюїта, паркінг, ворона, комюніке, мафія, кобила, поштамт, мазурка, консиліум, липа, сомбреро, гандбол, вогонь, корсар, халат, пудинг, галстук, радіус, пенсне, село, супостат, колесо, штрек, манто, ладан, ніготь, льон, гроза, дуєт, менеджмент, пансіон, зима, санітар, дуель, благодать, біфштекс, штурм, двері, сіль, пуловер, піаніно, макарони, чабан, масштаб.

Вправа № 56. *Знайдіть слова іншомовного походження, визначте мову, з якої запозичене слово. Встановіть їхню семантику й доречність використання у текстах.*

1. Наскільки адекватними здаємося ми, колишні жителі радянської імперії, нашим британським сусідам: валлійцям, ірландцям або, наприклад, пакистанцям із британським паспортом – питання непросте. Різниця менталітетів, смаків і звичок часто призводить до викиду невмотивованої агресії чи стійких депресивних станів. 2. Прем'єру анімаційного фільму «Дев'ять» чекали давно – цей проект вабив кіноманів оригінальною концепцією ще на рівні трейлерів. 3. Своїми найщасливішими роками композитор Леонід Грабовський вважає 1950–1960-ті: період навчання у Київській консерваторії в класі Бориса Лятошинського, відкриття нових континентів у мистецтві й азартного спротиву постулатам соцреалізму. 4. Суфле найчастіше готують з яєць із різними ароматичними добавками, і тому в меню ресторанів під суфле мають на увазі тільки збиті білки з різними добавками і крем із них. 5. У 1921–1925 роках Анна Павлова гастролювала по

США, організатором її гастролей був американський імпресаріо російського походження Соломон Юрок. 6. Традиційно трієнале екологічного плаката «4-й блок» відбувалася в Харкові, й за час свого існування встигла перерости з невеликої виставки у справжній фестиваль. 7. Істеблішмент ніколи в історії російської чи комуністичної імперії не був такий заможний, як сучасні нувориші. 8. Можна бурчати, що в опозиції залишилися не тільки принципові пасіонарії, а й лузери, та й самі опозиціонери в кулуарах регулярно називають одне одного «проектами Банкової», але ті, хто опинився на трибуні, – станом на сьогодні «найкращі й найменш корумповані фахові політики». 9. Великий містик і містифікатор Девід Лінч розкрив у Києві секрети своєї геніальності. Українці дізналися, що сюрреалістичні стрічки режисера народжуються за допомогою трансцендентальної медитації, а не внаслідок вживання психотропних речовин, яке йому довго приписували. Розповівши «Тижню» про кіно, новітні технології та дуалізм людського існування, Лінч продемонстрував у висловлюваннях дивовижну афористичність. 10. Постраждалими внаслідок аварії на ЧАЕС визнано понад 2,383 млн українців. Це ліквідатори, які працювали на четвертому реакторі з моменту пожежі й до спорудження саркофага, евакуйовані мешканці зони відчуження та люди, котрі залишилися жити на забруднених територіях у Київській, Житомирській і Чернігівській областях. 11. Але періодичні спалахи насильства в Тибеті й Синьцзяні, а також резонанс локальних ідентичностей вказують на примарність ідеї національної уніфікації в Китаї.

Вправа № 57. *До поданих слів, де це можливо, доберіть відповідники іншомовного походження.*

Захисник, злободенний, голковколювання, наголос, абетка, подібний, запах, старовинний, помічник, підприємець, словесний, марення, перебільшення, людяний, суперечки, посланець, післямова, промисловість, складник, злочинний, мірило, місцевий, сучасний, судноплавство, заперечний, прямовисний, співвідношення, перебудова, постійний, мимовільно, віч-на-віч, чинник, кінець, захоплення,

Вправа № 58. Поясніть значення наведених слів, визначте мову-джерело інтернаціоналізма; де можливо, доберіть українські відповідники.

Афікс, менеджер, рейтинг, меридіан, генеалогія, комунікація, лірика, акумуляція, фрахт, гуманізм, принтер, тріо, комбайн, декор, експедиція, граматики, престиж, авангард, революція, сервер, лектор, парадокс, фільтрація, репортаж, ландшафт, абстрактний, нігілізм, ономастика.

Вправа № 59. Із друкованих ЗМІ випишіть текст обсягом 70–80 повнозначних слів на політичну, економічну або спортивну тему. Знайдіть в обраному тексті слова іношомовного походження, визначте їхню семантику, мову-джерело й доцільність уживання цих запозичень. Чи є з-поміж запозичень слова-інтернаціоналізми? Поясніть, чому зазначені лексичні одиниці належать до інтернаціональної лексики.

Вправа № 60. Зі «Словника іношомовних слів» доберіть і запишіть 15-20 слів певної тематичної групи (економіка, політика, спорт, музика, кулінарія, рибальство тощо), визначте мову-джерело кожного з цих слів. Запозичення з якої мови переважають в обраній вами групі?

Вправа № 61. У наведених текстах знайдіть екзотизми, поясніть їхнє значення, зверніть увагу на способи введення їх у текст. Чи можна було уникнути їх у тексті? Які семантичні групи слів представляють ці одиниці?

1. Пастух – високого зросту, справжній велетень, проте одягнений на кшталт гномиків із «Білосніжки» та ще й на весь голос виспіває йодлі – традиційні народні пісеньки з характерними переливами. 2. Я отримав ще й казковий бонус на кшталт архітектурно-мистецьких скарбів Гранади, Кордобі й Севільї, вранішню росу, що райдугами обіймає білі крихітні містечка, шаленство кориди й фламенко, неймовірно смачну їжу й вишукані вина. 3. Чого варта лише площа Регістан з вигадливою архітектурою мечетей і медресе – релігійних шкіл. 4. Кожне з виноробних господарств традиційно співвідноситься з конкретним шато, тобто замком. 5. Міська влада вже втратила будь-яку надію побороти злочинність, тож ухвалила рішення ізолювати сумнозвісні фавели (контрольовані наркомафією нетрі на схилах гір), відгородивши їх триметровим муром від решти міста. 6. Вулиці миттєво

заполонили чи не всі три мільйони мадридців у традиційному вбранні – кастисос. 7. Під пасадобль строго й церемоніально проходять колом закуті в оксамитово-золоті костюми тореро та їхні квадрильї-команди. 8. Пальма першості в новому альбомі належить дудуку, і то не звичайному, а спеціально вдосконаленій версії магічного «вірменського гобою». Соло виконує чаранго – арфа інків, вивезена в XVIII сторіччі з північчя Анд. 9. А влада знайшла користюлюбних людей, котрі заявили, що курултай, на якому обрали муфтієм Асана, не легітимний, позаяк їх там, мовляв, не було. 10. З перших же кроків по землі Африки я потрапила у світ цікавих відкриттів. З вершин мінаретів кричать муедзини, в повітрі вирують невідомі запахи. А чого вартий зовнішній вигляд марокканців, одягнених у довгі до п'ят бурнуси із гостроверхими ковпаками! 11. Уперше на фестивалі прозвучать народні арабські інструменти уд і канун у руках музикантів із Тунісу. 12. Остання ніч у казковому Бутані пролетіла миттю: спочивали ми в теплих спальних мішках у холодній (вода в пляшці замерзла!) кімнатці для гостей дзонгу Такцанг-Лакханг.

Вправа № 62. *Випишіть із речень варваризми, визначте мову-джерело, поясніть їхнє значення. Які відтінки вносять ці лексичні одиниці в текст?*

1. Думок про секонд-хенди зазвичай усього дві: хтось «фанатіє» від процесу пошуку й купівлі старої речі за смішні гроші, а хтось, навпаки, намагається обходити секунди десятою дорогою, адже стосунки з такими магазинами в українців, порівняно з європейцями чи американцями, почали складатися не так давно. 2. Звісно, до послуг «лікарів душ» в острівному санаторії додаються джакузі, SPA, комплексні меню, дайвінг та інші принади цивілізації, що цікавлять подружжя значно більше за всі нью ейдж практики разом узяті. 3. «Мізерія» також завершується хепі-ендом: головний персонаж “вийшов надвір і остовпів перед лицем повного місяця”. 5. До того ж таке ноу-хау в сміттезбиральній справі не лише рекламувало би певну продукцію, а й вмещувало би близько 100 літрів дрібного сміття. 6. «Гудбай, СРСР!» – сказала Центральна та Східна Європа 1989 року... Поки ми не проживемо вповні оці два слова «Гудбай, СРСР», зможемо лише сказати «Хелоу, невизначеносте!».

7. Створилася ціла сцена східноєвропейської музики, що згодом увійшла до обов'язкової програми великих міжнародних open air фестивалів. 8. У вікенд Ганна любить походити по магазинах та дискотеках. 9. Я знову про державну мову – de jure державну, de facto пасербицю. 10. З одного боку, такий comeback виглядає цілком логічним із огляду на швидке сповзання країни в затхлу політичну культуру 90-х. 11. Коли вийшли перші мої книжки, почав використовувати сторінку як спосіб їхньої розкрутки. Проблема публічної людини – багато набиваються у френди. 12. Керманичам країни була властива маніакальна ностальжі за радянськими часами.

Вправа № 63. У поданих нижче реченнях знайдіть кальки й напівкальки. Визначте вид кальки.

1. Не менш значущою пам'яткою Венеції є Собор Святого Марка, виконаний у візантійському стилі, всередині якого можна побачити мозаїчні ікони з життєпису Святого Марка і з сюжетами зі Старого Завіту. 2. Молоді активісти пішли в атаку на беззаконня ЖЕКів. 3. За даними міжнародних експертів, органічне землеробство і органічні продукти – це ринок, який зростає з кожним роком і стає новою перспективною галуззю сільського господарства. 4. У англійців узагалі в абетці 26 букв, та це не заважає англійській мові бути найпопулярнішою у міжнародному спілкуванні. 5. Особливість прислівника полягає в багатоаспектності його лексичного значення: час, місце, спосіб дії тощо. 6. Житомирські юристи виступили перед особами, які перебувають на обліку в підрозділі кримінально-виконавчої інспекції. 7. Однобічний Інтернет орієнтований на невеликі компанії і організації, а також на приватних користувачів. 8. На посту Чонгар, що на виїзді з Кримського півострова, інспектори зупинили водія ВАЗа, який ігнорував дорожню розмітку. 9. Образ героя-криптонця перегукується з ідеями Ніцше про надлюдину, які лягли в основу нацистської ідеології. 10. Внутрішньом'язовий спосіб введення ліків забезпечує швидке надходження речовини у загальне коло кровообігу (через 10-15 хв). 11. Неприємний непроникний туман був однією з відмінних особливостей Лондона протягом століть. 12. Підвищувати гуманність людей тепер будуть в Музеї анатомії

тварин, який нещодавно відкрився на кафедрі ветеринарної медицини Дніпропетровського агроуніверситету.

Вправа № 64. *Ознайомтеся зі способами подання етимологічних відомостей у публіцистичних текстах. Проаналізуйте їх, визначте можливості етимологізації в різних публіцистичних жанрах.*

А. 1. Назву «парашут» (*para* грецькою – «проти», *chute* французькою – «падіння») придумав французький фізик Луї Себастьян. Прототип найдавнішого парашута створив Леонардо да Вінчі. 2. Слово «гречний» до гречки не має жодного стосунку. Походить від польського *grzeczny* – чемний, ввічливий. Утворилося внаслідок злиття вислову «*k rzeczy*» – «до речі». Тобто, «гречний» – «доречний». 3. Розмовна мова наповнюється словами з найнепередбачуваніших джерел. Люди часто користуються лексемами, значення яких вони не відають. Ви знаєте, що «амбал» походить від професії амбальний – портовий вантажник? Або слово «шуруй». Знайомих дуже веселить той факт, що в металургії ще й досі є професія «шуровщик» – людина, яка відбиває злиплу шихту від стінок бункера. Вислів «шуруй звідси» спочатку означав «виконуй тяжку й виснажливу роботу, але швидко й негайно». Днями на курсах англійської усвідомив, що популярний після фільму «Бумер» вислів «по ходу» – це переклад англійського *the course of*, а «терпіла» – англійське *patient* – «терплячий» і «пацієнт» водночас. Мова живе – процес триває. 4. Яворівський національний природний парк – це вузьке (в середньому 25 км) горбогірне пасмо довжиною 75 км, яким проходить Головний Європейський вододіл, що на його схилах беруть початок (тобто розтікаються – звідси й назва місцевості Розточчя) річки, що належать до басейнів двох морів – Чорного та Балтійського. 5. Слово «хабар» – арабського походження й означає «звістка», «новина». У множині – інформація. Запозичене багатьма мовами народів ісламського світу, зокрема тюркськими. В українську мову слово «хабар» потрапило через турецьку: у ній є і *haber*, і дієслово *habara* – дізнаватися. У значенні «підкуп» розвинулося як похідне від «плата за повідомлення». 6. На Заході Європи – у традиційних регіонах виноробства – поширенішими були саме виноградні спирти, що містили

половину або ж менше об'єму води – аква-віта (від лат. aqua vitae – вода життя), звідки пішли французьке о-де-ві (eau-de-vie), англійське віскі (whisky), польська та українська оковита (okowita). 7. Слово «бабай» тюркського походження і є формою шанобливого звертання до дідуся, який називається «баба» (наприклад, турецька стрічка «Бабай» Аталая Ташдікена оповідає про дідуся та його онуків, а татарський Дід Мороз – це Киш Бабай). Але в слов'янських мовах «бабай» вживається в негативному значенні, це нічне страховисько на кшталт американського бугімена, яким лякають дітей, щоб ті не ходили вночі, швидше засинали й були чемними. 8. Сер Роберт Ловелас – персонаж роману Семюела Річардсона «Кларисса», написаного 1748-го. Це красень-аристократ спокушає 16-річну головну героїню. Є синонімом до слова «донжуан». Так звався легендарний беззаконник і розпусник XIV ст. Дон Жуан. Він описаний у понад сотні художніх творів, зокрема в драмі Лесі Українки «Камінний господар». Безкарним виходив із ризикованих любовних пригод.

Б. 1. Газета «Московский комсомолец» на початку 1990-х надрукувала статтю про шахраїв, які влаштували на вулиці лотерею. Та куль з виграшними номерами в барабані-лототроні, виставленому просто на тротуарі, не було. Журналісти назвали апарат «лохотроном». Бо був розрахований на «лохів» – простаків, наївних людей. Відтоді слово «лохотрон» вживають на позначення будь-якого способу видурювання грошей... На півночі Росії лохом називали лосося під час нересту. У цей період риба стає млявою й неповороткою – легка здобич. За аналогією, в XIX ст., припускають мовознавці, назву перенесли на людей – як на роззяв, так і на селян загалом... Жаргонне «лох» поширене й серед кримінальників. Звідти ведуть ще одну версію його походження – з їдишу. Цією мовою «лох» – дірка. Єврейський вислів «лох ін дер коп» – «дірка в голові», що вживали, коли йшлося про неуків та простаків, з часом скоротився в їдиші до просто «лох». Тобто дурень. 2. 13 травня 1930 року тасманійський фермер Вілф Бетті застрелив останнього дикого сумчастого вовка. Доти вони збереглися лише в гірських лісах Тасманії. Саме там наприкінці XVIII ст. з ними вперше зіткнулися європейці. 1810-го науковці

дали сумчастому вовкові офіційну назву – тилацин, від грецького *thylakos* – «мішечок», тобто сумка, де ці тварини виношували дитинчат. 3. Традиційно батьківщиною цукру (по-науковому він називається цукроза) вважають Індію – саме там начебто вперше було отримано кристалічний продукт, найменування якого «саккара» (санскр. «солодкий») за посередництвом арабів (араб. «суккар») потрапило в усі європейські мови, зокрема й українську. 4. Папараці – нав'язливий фотограф, який полює за викривальними знімками знаменитостей. Слово з'явилося після 1960 року, коли на екрани вийшов фільм Федеріко Фелліні «Солодке життя». Приятелем головного героя там був набридливий фотограф Папараццо – «надокучливий комар». Так у школі, де навчався Фелліні, дражнили хлопця, який дуже швидко розмовляв. Словом «папараццо» італійці почали називати влізливих фотографів. У міжнародний обіг воно пішло у формі множини – «папараці». 5. Появу «хулігана» Оксфордський словник датує кінцем XIX ст. У той час у передмісті Лондона нібито жила ірландська сімейка бешкетників на прізвище Hooligan. За іншою версією, прославився один носій цього прізвища – Патрік Хуліген, що мав славу злодія та викидайла. Коли всіх розбишак почали називати «хуліганями», невідомо. У друці слово вперше з'явилося у звітах поліції 1894 року, де йшлося про банди молоді «Хлопці Хулігани» в лондонському районі Ламберт. А 22 серпня 1898-го газета Daily Graphic уже нарікала, що Південний Лондон накрила «лавина жорстокості під назвою ”хуліганство“».

Вправа № 65. *Знайдіть недоречно вжиті слова, поясніть причини таких помилок у слововживанні. Відредагуйте речення.*

1. З юними вершниками займатимуться досвідчені тренери. Планують, що працюватиме школа круглорічно, а її офіційне відкриття відбудеться перед Днем міста. 2. А поліцейському крупно не пощастило – він змушений опікувати Вінсента, самого недисциплінованого, нахабного і безцеремонного злочинця на світі. 3. Прошу Вас прийняти законні міри щодо неналежного розслідування кримінальних справ в Козівському РВ в Тернопільській області, в яких я та моя дружина є потерпілими. 4. Національний одяг стараються не лише вдягнути на роботу, але й пошити для усіх членів родини, бо це гарно і

патріотично. – Маю три вишиванки і чимало рушників, – ділиться ведучий спеціаліст по обслуговуванню VIP-клієнтів Людмила Федечко, – у нас вдома завжди було багато вишитих речей. 5. У порту Південний (Одеська область) 300 літрів пальмового масла попало в акваторію Чорного моря під час перегрузочних робіт. 6. Робота по збору коштів велася ударними темпами і використання мережевих ресурсів у цій акції зіграло свою немаловажну роль. 7. Кабмін не відміняв дублювання іноземних фільмів українською мовою, а лише дозволив демонструвати фільми на мові оригіналу з українськими субтитрами. "Так і було прописано в законі, фільм може йти на мові оригіналу. Тобто, прийшов американський фільм, він може йти англійською мовою з українським субтитрами, або дубльований на українську мову", – зазначив міністр культури. 8. Одного коня можна сідлати не більше 4 рази при невеликій нарузці. Звичайно, якщо прийде кіннотник, він його відпрацює годинку часу, другий раз вже сідлати не можна. А при початковій учбовій їзді, це одного коня сідлається 4 рази на день. 9. Коли я попрощався з господаркою, подумки подякував Богові, що він зберігає її рід від революцій та других катаклізмів. 10. Я прямо зв'язую любов до себе з жіночністю. Тому що одне пов'язане з іншим і впливає одне з іншого. Якщо Ви любите себе – Ви любите в собі жіночу сутність – Ви жіночні – і мир це відчує, і чоловіки це відчують – і настане жіноче щастя, ну по крайній мірі, щось таке! Але вірно й зворотно. 11. Я точно знаю: справжня загроза для Міттала – це згуртовані, озброєні знаннями робочі, а не популістські законопроекти комуністів-олігархів. Я закликаю їх відізвати цей ганебний законопроект! 12. Якщо Ви більша аматорка капелюхів і чоловічих костюмів, то можете зробити просто фурор. Але чоловічий костюм завжди менш женственен, чим плаття.

Лексика української мови з погляду сфер уживання

У лексичній системі української мови, як і інших мов світу, визначальною ознакою є безперервність, постійність її розвитку. При цьому зміни в лексичному складі відбуваються під впливом мовних і позамовних чинників,

які тісно взаємодіють між собою. Ці зміни майже не торкаються основного словникового ядра мови, до якого входить **загальноживана** лексика, зрозуміла кожному носієві мови, незалежно від рівня освіченості, соціального статусу, місця проживання, професії тощо. Найдавніший пласт лексики практично без змін проіснував упродовж століть і продовжує функціонувати нині в сучасній українській мові. До нього належать слова, що позначають загальноживані предмети, повсякденні поняття, явища, ознаки, назви чисел, дій, процесів, а також найдавніші службові слова (сполучники, прийменники, частки).

Проте в мові, крім загальноживаних, існує значна кількість слів, обмежених сферами використання, – так звана **спеціальна лексика**. Можливі такі обмеження вживання лексики: професійні (термінологічна й професійна лексика), територіальні (діалектна лексика) й соціальні (жаргонна й арготична лексика).

Термін – це слово чи словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. Найбільше в мові термінів спеціальних, що характерні для певної галузі науки, культури, наприклад: економічні терміни (*лізинг, облігація, акредитив, інвестиції, рентабельність*), історичні (*історіографія, феодалізм, магдебургія, боярство*), біологічні (*вакуолі, сукулент, ектодерма*), технічні (*динамометр, електроліз, рефлектор, клінкер*), медичні (*акроціаноз, соматичний, парез, дисфагія, ністагм*), журналістикознавчі (*едитологія, інтерв'ю, мас-медійний, онлайн-видання, телекомунікація*), хімічні (*завись, мономер, алкани, гідрат, реагент*), соціологічні (*демографія, соціалізація, індивід, конформізм*), видавничої справи (*кернинг, коректура, апрош, контр-титул*) та ін.

Слово-термін має відповідати таким вимогам: 1) однозначність у межах однієї галузі науки; 2) точність називання поняття, ознаки позначуваного ним поняття; 3) стилістична нейтральність та відсутність емоційно-експресивного забарвлення; 4) відсутність синонімів, принаймні у межах однієї терміносистеми; 5) відповідність внутрішнім законам мови, в якій він

функціонує; від нього мають легко утворюватися похідні лексеми; б) стандартність, загально визнаність, а отже – фіксація в термінологічних словниках.

Близькими до термінів вважаються **професіоналізми** – слова й словосполучення, властиві мовленню представників певних професій. Причинами виникнення професіоналізмів є, по-перше, відсутність розвиненої термінології певної професії або роду занять (мисливство, рибальство, ігри: *поплавок, підсака, манок*) і, по-друге, потреба замінити офіційні терміни (нерідко – громіздкі й важкі для запам'ятовування й вимови, напр.: *синхрофазотрон – каструля, отоларинголог – вухо-горло-ніс, трансплантація – пересадка*). Професіоналізми часто перебувають за межею літературної норми (пор.: *вінт – вінчестер, розкрутка – рекламування, популяризація*), оскільки вони є неофіційними відповідниками до термінів. Але, на відміну від останніх, професіоналізми не утворюють цілісної системи й не мають чіткого наукового визначення. Це зазвичай слова та словосполучення з конкретним лексичним значенням, поширені у вузькому колективі людей, об'єднаних спільними інтересами (у моряків: *кок – кухар, камбуз – кухня, чалитися – приставати до берега*; у музикантів: *фанера – фонограма, ремікс – стара мелодія з новою обробкою тощо*). Професіоналізми часто творяться на основі метафоричного переосмислення слова або звороту, а тому вони можуть бути наділені експресивністю, емоційністю.

Діалектизми – це слова, вживані в мовленні жителів певної місцевості. Поняття **діалект** позначає різновид мови, який використовується для порозуміння між людьми, пов'язаними територіальною, фаховою або соціальною спільністю. Найчастіше в мовознавстві йдеться про територіальні діалекти, або **говори** – різновиди діалекту, що посідають проміжне місце між наріччям і говіркою. **Наріччя** – це найширше поняття територіальної диференціації діалектів мови, що становить групу говірок, пов'язаних низкою спільних явищ, невідомих іншим говіркам. **Говірка**, своєю чергою, – різновид загальнонародної мови, поширений на невеликій території. Так, в Україні існують **північні** (Чернігівська, Житомирська, Рівненська, Волинська області,

північна частина Київської та Сумської областей), **південно-західні** (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Хмельницька, Вінницька, Тернопільська області, північно-західні частини Кіровоградської та Одеської областей, південно-західна частина Київської області, південна частина Житомирської області, західна частина Черкаської та північна частина Миколаївської областей) й **південно-східні** (охоплюють більшу частину Сумської, Київської, Черкаської, Полтавської, Харківської, Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської, Херсонської, Одеської областей) **говори**. Кожне із цих наріч має свої особливості, наприклад, лексичні: *гладушка* – глечик, *хупавий* – гарний (північні говори); *нецьки* – ночви, *кура* – заметіль, *пантрувати* – стежити (південно-західні говори); *баклажан* – помідор, *перетика* – перелісок, *желіпати* – кричати (південно-східні говори).

Серед лексичних діалектизмів виокремлюються три групи – власне лексичні, етнографічні та семантичні. Власне лексичні – це місцеві назви предметів, понять, тобто синоніми до літературних відповідників: *хопта* – бур'ян, *глива* – груша, *киря* – сокира, *маржина* – худоба, *шаркан* – буря. Етнографічні діалектизми – це назви місцевих реалій, що невідомі або не використовуються на решті території поширення мови: *черес* (широкий шкіряний пояс), *санетка* (корзина великого розміру), *талатани* (вид печива), *каварма* (страва), *рябчун* (домотканий різнобарвний килим), *плай* (стежка в горах). Семантичні діалектизми – слова літературної мови, що в діалекті мають інше значення: *товар* (худоба), *бовдур* (димар), *збір* (ярмарок), *пуля* – курча, *випасатися* (ходити без діла, тинятися). Використання діалектизмів у текстах публіцистичного стилю, з одного боку, дозволяє журналістам долати стандартизованість газетної мови, а з іншого, – призводить до ускладнення сприймання тексту. Тому використовувати їх можна лише з необхідності й дуже обмежено.

Жаргонізми – це специфічна лексика, що вживається в розмовному мовленні людей окремих соціальних груп, пов'язаних певною спільністю інтересів – професією (напр., жаргон шоферів), перебуванням у певному

середовищі (напр., служба в армії, сезонні роботи), однаковим захопленням (напр., спортом, філателією, рибальством). Спільність інтересів може бути найрізноманітнішою, тому існують різні види жаргону: шкільний (*училка* – учителька; *дирик*, *дірюга* – директор; *твікс* – двійка, *тройбан* – трійка); студентський (*вишка* – вища математика, *стипуха* – стипендія, *хвіст* – академзаборгованість); жаргон п'яничок (*бухло* – алкоголь, *квасити* – пити, *конина* – коньяк, *синяк* – алкогольік, *банка* – пляшка); жаргон «нових українців» (*кореш* – друг, *забити стрілку* – домовитися про зустріч, *кинути* – обдурити). Дуже поширений молодіжний жаргон, причому кожне покоління молоді має свої жаргонізми. Нариклад, сучасна молодь використовує такі слова: *прикид* (зовнішній вигляд), *базар* (розмова), *прикол* (кумедний випадок, або просто жарт, часом злий), *лошара* (невдаха), *тормоз* (той, хто туго міркує), *шухляда* (щелепа), *безпонтовий* (який нічим не привертає уваги, нецікавий), *угашений* (напідпитку), *повестися* (повірити), *лоханутися* (прогавити щось, помилитися), *приколотися* (пожартувати), *злизняти* (щезнути), *круто* (дуже добре, чудово). Особливістю молодіжного мовлення є значна кількість жаргонізмів, утворених від іншомовних, переважно англійських, коренів: *крейзанутий*, *паті*, *кіндерята* (нім.), *шармовий* (фр.)

Близькими до жаргонізмів є **арготизми** – позалітературні слова й вислови, які вживаються в мовленні окремих соціальних груп (зłodіїв, рекетирів, бомжів, бандитів, наркоманів тощо) для втаємничення свого спілкування. Арго – це особлива мова певних відокремлених професійних чи соціальних груп, яка складається з видозмінених лексем однієї або двох природних мов. Це спеціальний мовний код антисоціальних елементів, для яких важливо приховати свої наміри від людей, які не належать до їхнього кола. Часто загальноновживані слова набувають в арго нових значень: *кишки* – речі, *карточка* – обличчя, *колеса* – таблетки-галюциногени. Так, у мові наркоманів *Люся*, *кислота* – ЛСД, *Демид Іванович* – димедрол, *білий* – героїн, *Настя* – кетамін, *Федір* – фенамін, *рухатися* – вводити наркотик тощо. Арготизми стоять за межами літературного вжитку. До арго з давніх часів

вдавалися такі соціальні групи, як ремісники, мандрівні крамарі, бурсаки, жебраки-лірники, злодії та ін.

З метою увиразнення тексту повідомлення, його експресивності автор може звернутися до **макаронічної мови** – суміші слів та висловів із різних мов або уподібнення їх до іноземних, наприклад: *«Прошу пардону, мадам. Але в мене сьогодні аудієнція з консулом. А ля фуршет і шведський столик! Арівідерчі, МА шер!»* (О. Черногуз). Причиною виникнення макаронічної мови було схиляння перед усім іноземним, що відбилось і в мові. Нині макаронізми трапляються, коли автор намагається висловлюватися науково, зловживаючи англіцизмами, або стилізувати своє мовлення під російське: *Ми цю кашу заварили/ І самі її с'єдім,/ Україна – не Курили, / Й ми єйо не отдадім!/ Можем вам прислать законно/ Подтверждєніє з Кремля:/ Україна – це ісконно/ Чісто русская земля* (О. Ірванець).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте тлумачення понять «загальноживана лексика», «спеціальна лексика».
2. Які слова належать до професійно обмеженої лексики?
3. Що таке термін? Які основні вимоги до нього?
4. Що таке професіоналізм? Які причини їх виникнення?
5. Назвіть відмінності між терміном і професіоналізмом.
6. Охарактеризуйте територіально обмежену лексику.
7. У чому полягають відмінності між лексичними, етнографічними і семантичними діалектизмами?
8. Які лексичні одиниці належать до соціально обмежених?
9. Що таке жаргонізм? Які види жаргонізмів вам відомі? Наведіть власні приклади.
10. У чому полягає відмінність між жаргонізмами й арготизмами? Чи доречні ці слова у ЗМІ?
11. Що таке «макаронічна мова»? З якою метою її використовують у творах?

Вправа № 66. У наведених реченнях знайдіть терміни, визначте, до якої галузі знань вони належать. За потреби скористайтеся словниками. Чи не утруднюють терміни сприймання тексту?

1. Чим пандемія відрізняється від епідемії? – Масштабом. Пандемія – це епідемія, що поширилася більш ніж в одній країні, а то й у цілому світі. Епідемія – це поширення нового типу захворювання, до якого популяція ще не має імунітету, темпами, значно швидшими за очікувані. Якщо йдеться про тварин, то використовують термін епізоотія. 2. В умовах різкого скорочення обсягів продажу металургійних та хімічних комбінатів на зовнішніх ринках кумулятивний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу країни (річний експорт товарів та послуг мінус імпорт) в липні 2009-го досяг загрозової позначки – \$6,9 млрд, що сприяло девальвації гривні. 3. Іконостас – це стіна з розміщених у певному порядку ікон, що відділяє вівтарну частину храму від нави, в якій моляться, і є містичним символом межі між небом та землею. 4. Хетчбек укомплектований усім, чим тільки можна: двозональним клімат-контролем, круїз-контролем, бортовим комп'ютером (що важливо, з російською транслітерацією), склоочисниками з датчиком дощу, магнітолою з дистанційним керуванням. 5. Хан, що зробив іслам панівною релігією підвладного народу, прикрасив споруду різьбленим порталом та сталактитовими капітелями колон. На жаль, не збереглися візерунчасте брукування підлоги та різьблені з дерева (ймовірно, позолочені) склепіння мечеті. 6. Фортеця складалася з цитаделі, розташованої на острові між Західним Бугом і рукавами Мухавця, та бастіонних укріплень, що оточували її з трьох боків і були підсилені численними рavelінами та капонірами. Величезне укріплення розраховане на чималий гарнізон: у цитаделі налічувалося до 12 тис. вояків. 7. На виставці будуть представлені світлини, виконані в рідкісних унікальних техніках амбротипії, ойлпринту, гуміарабіку, цианотипії, тинтайпу, емульсіографії. Загалом експозиція витримана у стилі «сенситивного фото», яке відбиває енергетику об'єктів зйомки, переживання і настроїв фотографа. 8. У 2005–2008 роках ринок українського ритейлу зростав

на 30% щороку. Компанії активно залучали фінансування, у тому числі – брали валютні кредити. Багатьом ритейлерам складно виконувати свої зобов'язання в умовах девальвації гривні та падіння виручки внаслідок скорочення споживчого попиту, це дозволяє інвесторам або забирати компанії за борги, або ж купувати зі значним дисконтом. 9. Те, що ми робимо – не графіті. Це – муралізм, чи стріт-арт. Графіті в класичному розумінні – рейтинг, тобто «писання» свого імені, шрифтові композиції. Муралізм не має жодного натяку на тиражування чи рекламу імені. Це розпис стін повноцінними сюжетами. Графіті розуміє лише вузьке коло людей. А це послання адресоване всім, незалежно від віку й достатку. 10. У назві стрічки «Як я провів цього літа» свідомо вжито анаколуф – стилістичну фігуру, побудовану на неправильному узгодженні членів речення.

Вправа № 67. *Користуючись (за потреби) словником, поясніть значення лінгвістичних термінів.*

Тезаурус, евфонія, ідіома, кліше, кодифікація, дериватологія, сленг, палаталізація, білінгвізм, енклітика, синхронія, антропоніміка, дифтонг, валентність, асиміляція, еліпсис, синтаксис, пейоратив, ад'єктивація.

Вправа № 68. *У поданих реченнях знайдіть професіоналізми, визначте, до якої сфери діяльності людини вони належать. Чому ці слова не належать до термінів? Зі ЗМІ або Інтернету доберіть 5–6 прикладів речень із професіоналізмами.*

1. «Чорні скриньки» зазвичай дають змогу пояснити причини катастрофи. 2. Виявляється, що на всіх комп'ютерах у них стоїть піратська «вінда». 3. Є у водників ще так звані сигари – маленькі залізні поплавці, що залишаються на зиму, позначаючи місце, де навесні потрібно буде знову становити знятий бакен. 4. Його попередня персоналка «Перуанські іграшки» проходила на початку року ще в старому приміщенні «Цеху». 5. Може, й справді скоро все розкрадуть, може, перестануть викидати мільйони на «наружку». 6. Під час вікна між парами встигаю зошити перевірити, щось перекусити. 7. Інше призначення «троянів» – викрадення з ПК паролів до систем оплати банків. 8. Журналісти підготували численні списки доказів цензури та джинси

(замовних матеріалів без позначки «реклама»). 9. Виклад сюжету [серіалу] з передісторією кожного героя називається біблією. 10. Вже все підготував для виходу на лід: дістав свою зимову амуніцію, перевірів снасті, по-новому переклав балансири й зимові блешні, «вертольоти» й «чортики». 11. Павучки іржі зачищаю шліфмашинкою і шкіркою або до повного усунення, або до малопомітної неозброєним оком крапочки. Якщо це не вдається, то беру в руки болгарку і спилюю іржу або до білого металу, або, на жаль, до дірки, якщо корозія наскрізна.

Вправа № 69. *Розмежуйте терміни й професіоналізми, які використано в реченнях. Обґрунтуйте свої твердження.*

1. Основними джерелами надходження іноземної валюти на внутрішній ринок є експортні операції, інвестиції та кредити. 2. При закритті касового дня треба знімати касу по Z-звіту. Він показує минулу суму грошових коштів по касі за день. 3. Іршанський та Вільногірський ГЗК забезпечували завод ільменітами, з яких він виробляв двоокис титану на експорт. 4. За січень – травень 2013 року шахтарі Луганщини видали на-гора понад 10,5 млн. тонн вугілля. 5. Кличко розширив свій ударний арсенал – до домінуючих джебів і правих прямих додав лівий боковий і аперкоти з обох рук. 6. На Заході в цьому питанні все суворо регламентовано: якщо ти граєш живу музику, до тебе одне ставлення, якщо під фанеру – то навіть на афішах ти маєш це зазначати. 7. Ми чалилися за нерухомі гаки в стінах шлюзу. При цьому не дай Боже прогавити і вчасно не перекинути чалку з одного гака на інший під час спорожнення шлюзу. 8. Стандартну модельну палітру п'ятидверного хетчбека доповнив яскраво-синій колір кузова. Екстер'єр нової моделі став сильнішим і сучаснішим: оновлення торкнулося передніх бампера і фар, решітки радіатора, покажчиків повороту в дзеркалах, задніх дверцят тощо. 9. Енріке Санчес подає до холодного крем-супу сальморехо. Так само, як і андалузський гаспачо, його не варять і їдять охолодженим. У блендері Енріке подрібнює помідори, хліб, часник, свіжу петрушку і сіль. 10. Музичний колектив шок-рокера Меріліна Менсона покинув ударник і клавішник Кріс Вренна. 11. Останні досягнення Національного інституту серцево-судинної хірургії ім.М.М.Амосова НАМН

України: 2005 – розроблено операції аорто-коронарного шунтування на працюючому серці (без штучного кровообігу); 2007 – розроблено методику транскатетерного лікування мерехтіння передсердь, що дає змогу усувати аритмію в 99,3% випадків практично без ускладнень.

Вправа № 70. *Складіть словничок із 17–20 термінів і професіоналізмів (окремо) певної сфери діяльності людини (журналістика, видавнича справа, медицина тощо). З'ясуйте значення кожної лексичної одиниці; з 5 словами складіть речення.*

Вправа № 71. *Знайдіть у реченнях діалектизми, з'ясуйте їхнє значення й мету використання в тексті.*

1. Мешти людини-невидимки мимоволі провокують думку, що гроші було виділено на щось цілком видиме, та от перебрали кошторис. 2. Чого варта тільки місцева назва кефіру «гльогонка», що, виявляється, виринає на межі Сумщини і Курщини навпростець із карпатських діалектів та словничка незрозумілих слів у творчості Ольги Кобилянської? 3. «Моя цьоця готує на свята препишні пляцки для всієї родини», – це вже від моєї дівчини. Звісно, і як же в розмові з галичанами без філіжанок, шаликів, банячків із зупами та пирогами (варениками). 4. Гаківка у тому вигляді, що тепер, прийнялася в Європі щойно після війни. Але вже в такому короткому відносно часі сталася найпопулярнішою спортивною грою на зиму. В деякій мірі вплинули на розвій і популярність гаківки невеликі розміри грища. Видці можуть легше обсервувати перебіг гри. Невелика кількість гравців, що беруть участь у змаганнях на малому просторі, дає більшу певність витворення комбінаційної гри, де взаємно перевисшають себе скорість і рухливість, зіграння дружини і скорість орієнтації. Має гаківка свою слабу сторону – є це один із найдорожчих спортивів. Гаківкові гравці в часі гри є заражені на упадок, на зударі з противником і на удари з кружком. Через те ціле тіло мусить бути хоронене відповідним опанциренням (Зі статті «Гаківка на леді» в українському спортивному тижневику «Готові», січень 1935 року). 5. Філіжанка, колежанка, мешти, канапка, файна кобіта – мінімальний мовний інструментарій, необхідний для всіх, хто їде вперше до Львова. Цими словами

галичани не просто говорять – ними смакують. Перекласти їх літературними відповідниками «кружка», «товаришка», «туфлі», «бутерброд» і «вродлива жінка» вважається не по-львівськи. Усі ці слова – частина батярського балаку, культури довоєнного Львова. 6. Коли знову сходилися козаки до куренів, то кухарі ставили на столи вагани, повні гарячої соломахи (житнє борошно, зварене з водою і засмажене олією). 7. Надягніть черес. Широкий шкіряний пояс гуцулів рятує хребет від недуг. 8. Під час війн гроші не тільки закопували в землю, а й вмазували кубики в піч, замурували у стіни будинків. 9. З часом монахи переїхали до Бережан, цей «пляц» придбали лісники. А вже у них відкупив хазяйство Микола Білан з Надрічного, прадід нинішнього газди. 10. До слова, гуцули дуже поблажливо ставляться до подружньої зради. Мати «любаса» чи «любаску» для них є цілком нормально. 11. Надворі «мрич» і так мете снігом, що якби виставив палець надвір, то би обірвало. 12. Оборіг з п'ятьма тоннами сіна згорів днями у господарстві 65-річної жительки села Бабин, Косівського району.

Вправа № 72. *Ознайомтеся з прикладами використання жаргонізмів у текстах публіцистичного стилю. Обґрунтуйте потребу у вживанні стилістично маркованої лексики в наведених текстах. Що зміниться в емоційному забарвленні речень при заміні жаргонізмів на загальнозживані слова?*

1. Когось не можна ошукати, він сам має і смак, і відчуття гідного, а когось можна взяти «на слабо»: «Поглянь, це ж Демієн Хьорст, він коштує 100 мільйонів баксів, це круто, твій друзяка-конкурент уже придбав, а ти що? Без Хьорста у вітальні тебе не можна буде вважати просунутим чуваком, ти ризикуєш залишитися просто тупим і багатим». 2. Бидло, дванадцятий гравець, варвари, крейзануті, душа команди. В Італії вони – тифозі, в Іспанії – інчас, бразильці називають їх торсида. Та хай там як, сенс призначення вболівальників від цього не змінюється... Хулзи (скорочення від «хулігани») – це справжні забіяки, які відстоюють честь своєї команди кулаками. Врешті, кузьмичами називають звичайних уболівальників, тобто тих, хто навідується на стадіон час від часу, щоби потішитися грою, випити пива, погорланити з

трибуни. 3. «Маховик «розборок» у бізнесі розкручується передусім через неправильний вибір партнерів по бізнесу, – переконаний Геннадій Москаль. – Як кажуть блатні, «крисятництво» – ось головна причина». 4. Усе просто: 1986 року я вийшов із зони, відмотавши «троячку» під Харковом за незаконне виготовлення наркотиків. Поки я «чалився», сталася перебудова, дозволили створювати рок-клуби... Нарешті хлопці відв'язуться і піде рок-н-рол. І ось, приїхавши до Львова, що я бачу? Якісь долби співають пісні на слова Кобзаря. 5. По-перше, штаби партій можуть елементарно «кинути» – і гроші ти з них ніяк не виб'єш. По-друге, партії платять далеко не захмарні гроші – на звичному промислі заробиш набагато більше. Натомість ризик тут значно вищий: якщо якісь проблеми, «зіллють» ментам чи конкурентам за милу душу. 6. Хочеться чогось більшого: джампонути з мосту, прив'язаним на мотузці, закайфувати від тайського масажу в тіні екзотичної пальми, порозтрусити тельбухи на квадроциклі в єгипетській пустелі... 7. Бум малійської музики припав на 1990-ті, топові лабухи прагнули записати альбом із західно-африканськими зірками або хоча б разом поджемити. 8. Юнак весь цей час уважно спостерігав і зробив свої висновки, ким треба бути, щоб «тусити» в клубі, зтягувати в ліжко «кльову тьолку», сидіти за кермом «класної тачки», а інших способів наповнити своє життя якимось сенсом його не навчили. 9. Якщо ми прислухаємось до пісень сучасного шансону, вони апелюють якраз до незнищеної касти блатних. Утім, як і в 20-ті роки минулого століття, злочинцям надягають білі рукавички люди, далекі від нар, параші, вертухаїв та пересилок... Для вищої тюрменої касти більшість слухачів шансону – «черті», «лохи», «фраера», «терпіли».

Вправа № 73. *Прослідкуйте, яким чином жаргонізми вводяться в журналістський текст. Які переваги й недоліки, на ваш погляд, існують у кожного способу?*

1. Зараз порушники діють, як у шпигунському кіно. В них є свої розвідники – місцеві жителі називають їх «фішкарями». («Фішкувати» на місцевому суржику означає «стежити»). Все частіше контрабандисти наймають у «розвідку» підлітків. 2. Словничок: Аргумент – предмети, які

можуть застосовуватися в бійці (холодна зброя, пляшки). Акціонувати, мутити – шукати опонентів, тобто вболівальників інших клубів, з метою «накрити» їх (тобто побити). Забивон – заздалегідь узгоджена бійка між фанами команд-суперниць. Заміс – спонтанна сутичка між прихильниками різних команд або з правоохоронцями. Заряди – гасла, які скандують уболівальники під час матчу. Перф, перфоманс – видовище, шоу на трибуні. Розтяжка – плакат на двох палицях. Споук, споукмен – «диригент» уболівальницької трибуни; той, хто «кидає заряди» в натовп. 3. Саме в Москві та Санкт-Петербурзі побиття, ба навіть жорстокі вбивства гастарбайтерів перестали бути новиною. Не кажучи вже про те, що знайомі презирливі прозвання «чурка», «чучмек», «чорно***ий», «фінік», «хачік» мають аж ніяк не українське походження. 4. У США поліцейських називають «копи», у Великій Британії – «боббі», у Франції – «фліки», у Німеччині – «булі», у Румунії – «табладжії». Слово «мент» прийшло з угорської, де означає «плащ», «накидка». Поліціанти в Австро-Угорській імперії носили довгі плащі. 5. Мудак – нерішуча, повільна людина. Похідне від старослов'янського *muditi* – баритися, гаяти час. У латишів *mudities* означає «плентатися, волочитися»; башкири називають мудаком кастрованого барана. На санскриті *mutah* – людина, яка вперто йде до неправильно обраної мети. 6. Кобилою в низькому сленгу називають привабливу й надміру сексуально активну жінку. Це означення має ряд синонімів: герла, діваха, красопета, мочалка, матрьошка, пілотка, курча, вішалка, чикса, чувіха. У чоловічому варіанті, з явно сексуальним підтекстом, кобилі до пари жеребець: бик, кадр, кекс, кент, крендель, мен, пацик, перець, чувак, чел.

Вправа № 74. *Проаналізуйте способи введення жаргонізмів у публіцистичний текст: у чісму мовленні частіше вживаються жаргонізми (у мовленні персонажів чи в авторському)? Чи однакову функцію вони при цьому виконують?*

1. Письменник Андрій Кокотюха у детективі «Останній раз» пише про сутенерів: «На жаргоні повій звідники іменуються котами». 2. Залежних – як-то типових залежних – по-справжньому не цікавило ніщо, крім предмета

їхньої залежності. Вони нічого не можуть зробити ні з собою, ні з чимось іншим, вони брешуть, викручуються, вигадують нові ходики, їх ковбасить, їх кидає від депресняка до підриву, їм страшно, їм довбе почуття провини, вони не знають, чого хотіти й куди йти, вони виправдовуються, заперечують очевидне, обіцяють узяти себе в руки й усіх любити, вони замахані суєтою та намаганням опанувати ситуацію, вони гонять – і їх самих щось жене так, що немає вже сили жити. Але вони не можуть зупинитися навіть тоді, коли стара насолода обертається мукою. 3. «До нас підійшли двоє патрульних. Побачили: поряд з іноземцем похилого віку двоє наших ушльопків – я [Андрій Кокотюха] і Жадан». 4. «Демократичним шляхом в Україні нічого доброго не відбудеться. Ніколи. Рагулі за горілку та гречку завжди обиратимуть парламент, в якому більшість становитимуть свинорили». 5. Тоді, коли по всій державі буйним цвітом цвів «рекет», коли навіть малі діти знали, що таке «криша», «счьотчік», «двіжняк» і «братва», загін міліції особливого призначення «Беркут» спецзасобами воював зі своїм народом. 6. – Ви щось бекнули, юначе? Слухай мене уважно, старий. Мені дуже не подобається, що ти йдеш за нами, – каже Хома. – Старий? Старий, ти крейзі! – хитається Володимир. 7. – Цей світ, як на мене, цілком добре влаштований: гарно придуманий і вдало реалізований – Творець, поза сумнівом, був рулезним чуваком. А все те неподобство, яке ми спостерігаємо довкола, пов'язане з одним: більшість людей, замість того щоб воздавати одне одному милості (для чого й заварювалася вся ця каша з Творінням), зайняті тим, що впарюють одне одному лайно (у всіх сенсах: матеріальному, духовному, енергетичному) (Юрко Іздрик). 8. – Є люди, котрі проводять там усе літо, і навіть щороку. Це "піпли", вони ж "діти природи" – усілякі панки, хіпі та інші неформали, котрі облюбували місцеву полонину на початку 1990-х. Відтоді й сходяться сюди "тусити". 9. «У 1980-х, коли я був радянським школярем, ми приїхали провідати нашу родину в Естонії. Від побаченого в мене просто впала шухляда». 10. У Національній бібліотеці імені В.І.Вернадського, більш відомій у студентських колах як «Вернада», довелося бути свідком розмовної баталії між бібліотекаркою й відвідувачем-іноземцем. 11. – Друзі й раніше

зваблювали нас коридою, та ми знаходили тактовні «відмазки». 12. Єдине, в чому «професіонали» були фахівцями, – це провокації, розводки, заборонені прийоми, тобто все, що описується містким російським словом «беспредел».

Вправа № 75. *Складіть словничок молодіжних жаргонізмів (15–20 слів), навівши пояснення кожної одиниці. Складіть невеликий текст на актуальну політико-економічну тему з цими жаргонізмами.*

Вправа № 76. *Відредагуйте речення, виправивши мовленнєві помилки.*

1. Я вибачаюсь, не підскажете, котра година? 2. На повістці дня зборів, які пройдуть 14 квітня в 5 годин, розглянуть чотири питання. 3. Співак прийняв вірне рішення: він прийме участь у вокальному конкурсі! 4. Після дружнього рукопожаття лікар підтвердив діагноз свого колеги й відмітив, що Ані треба долічити хребет. 5. Важко не спізнитись в університет по такому голольоду! 6. Йому ніяк не вдавалося позбавитися думки, що реферат все-таки прийдеться писати сьогодні. 7. З постановки питання витікає, що докладчик неправильно трактує дану інформацію. 8. На наступному тижні можна буде прездати завдання по редагуванню тексту. 9. На дошці об'яв вивісили інформацію по цінам на комунальні услуги. 10. З її відношенням до її колег не варто чекати чогось неочікуваного. 11. Вже на протязі п'ятидесяти років підприємство забезпечує місто якісним свинним м'ясом. 12. Наша переписка продовжується вже понад десять років, і в мене зібралася ціла колекція її почтових листівок. 13. Років шість стояла недостроена багатоповерхівка обабіч центральної дороги.

Лексика української мови з погляду активного і пасивного вживання

Усі процеси, що відбуваються в суспільстві, безпосередньо відображаються в мові. Проте для стабільного функціонування мови має бути певне лексичне ядро, яке було б незмінним протягом значного часового періоду і слугувало б основою для спілкування представників різних вікових груп і навіть історичних епох. Таке ядро складає **лексика активного вживання**, яка вбирає загальноживані слова, певну кількість термінів і

професіоналізмів, без яких неможливо уявити сучасне спілкування. Активна лексика не потребує тлумачення для носіїв мови, вона зрозуміла в будь-якому тексті й регулярно використовується в різних сферах комунікації.

У процесі історичного розвитку неминуче відбуваються зміни в різних сферах життя суспільства. Відхід у минуле предметів побуту, суспільних явищ супроводжується виходом із активного вжитку цілих пластів слів, які ще не так давно активно функціонували в мові. І навпаки, поява нових пристроїв, реалій життя вимагає нових назв на позначення всіх новинок у нашому суспільстві. Як слова, що вже відходять у мовну історію, так і ті, що лише з'являються в мові, перебувають на мовній периферії, оскільки не належать до активного запасу лексики.

До **пасивної лексики** належать застарілі слова (історизми та архаїзми) й нові слова, що ще не набули у мові загальноживаного характеру, – неологізми.

У складі застарілих слів виразну групу становлять **історизми** – слова, які вийшли з активного вжитку у зв'язку з тими змінами, які відбулися в суспільно-політичному, економічному, духовно-ідеологічному, культурно-освітньому житті українського народу. До історизмів належать, зокрема, такі основні тематичні групи назв:

- * назви для позначення класового розшарування суспільства (*боярин, дворянин, князь, кріпак, смерд, челядь*);
- * назви не існуючих у наш час установ і організацій та назви адміністративних посад (*волость, земство, магістрат, гетьманичина, вїйт, воєвода, курінь, курінний, підскарбій, обозний, городовий, соцький*);
- * назви старовинної зброї, амуніції та військових регалій (*пістоль, рогатина, колчан, булава, бунчук, лук, таран, лати, пернач, шолом, праща*);
- * назви старовинних монет, грошових одиниць (*гривеник, четвертак, копа, осьмак, шаг, шеляг, карбованець*);
- * назви старовинних одиниць виміру й ваги (*аршин, ківиш, чисниця, корець, око, волока, лікоть, фунт, пуд, пасмо, десятина*);

- * назви знарядь праці, що вийшли з ужитку в сучасному господарюванні (*мотика, било, рало, соха, драч, кайло, чепіга*);
- * застарілі назви професій (*машталір, кушнір, бондар, чумак, кожум'яка, ключник, дігтяр, мечник, лавник*);
- * назви одягу, взуття, прикрас (*кобеняк, очіпок, плахта, жупан, свита, сіряк, сап'янці, гривна, пектораль, джерга*);
- * назви податків (*колодне, гребельне, комірне, колон, осадне, шляхове, подушне, осип*).

Історизми можуть знову входити до активного словника як назви відроджених у нових умовах реалій, а також набувати нового значення чи отримувати нове стилістичне забарвлення. Наприклад, поширеним у давньоукраїнській мові було слово *гривна* для позначення грошової одиниці та нашийної прикраси. Упродовж наступних періодів у розвитку української мови це слово в обох значеннях функціонувало вже як застаріле, оскільки існували інші грошові одиниці (пор. *червонець, карбованець*). У сучасній літературній мові значення цього слова розрізняються орфографічно: у значенні грошової одиниці слово *гривня* стало активно вживаним, а *гривна* як назва прикраси так і залишилося словом пасивного вжитку.

На відміну від історизмів, **архаїзми** позначають поняття, що існують у сучасній мові, однак мають інші назви, а отже, виступають як синонімічні відповідники останніх. У їхньому складі можна виділити кілька груп:

- * власне лексичні, що мають сучасні синонімічні назви для позначення відповідних понять: *брань* – битва, *ланіти* – щоки, *перст* – палець, *правотар* – адвокат, *атрамент* – чорнило, *глагол* – слово, *глаголити*, *ректи* – говорити тощо;
- * лексико-фонетичні, що відрізняються від сучасних назв фонетичним оформленням: *пашпорт* – паспорт, *вражий* – ворожий, *глава* – голова, *длань* – долоня, *брань* – боротьба, *прах* – порох, *пійт* – поет, *вольний* – вільний, *се* – це, *сей* – цей тощо;

- * лексико-словотвірні, що відрізняються від сучасних назв словотвірними елементами: *возсіяти* – засяяти, *велій* – великий, *вої* – воїни, *імати*, *йняти* – мати, *небеса* – небо, *словеса* – слова, *предстати* – постати тощо;
- * лексико-семантичні, що поряд із активно вживаними в сучасній українській мові значеннями мають і застарілі значення: *небіж* у значенні «син брата або сестри, племінник» є активно вживаним, а в значенні «бідолаха, сердешний, неборак» – архаїзм; *живіт* «частина тіла людини» і архаїчне значення – «життя» тощо.

Архаїзми використовуються передусім у художньому і конфесійному стилях мовлення, з яскраво вираженою стилістичною настановою, як засіб для створення колориту певної епохи, стилізації мови персонажів, їх соціальної характеристики, з сатиричною метою тощо.

До пасивної лексики належать і нові слова, що не стали надбанням широкого загалу носіїв літературної мови, – **неологізми**. Їх поява в мові зумовлена потребою назвати нові предмети, явища, поняття або надати відомим предметам незвичного, оригінального найменування, нерідко зі стилістичною метою увиразнити щось. Виникнення неологізмів зумовлюється, таким чином, різними потребами життя і розвитку суспільства.

Неологізми бувають загальномовні (загальноновживані) та індивідуально-авторські (оказіоналізми).

Неологізми, які утворено від питомо українських або давно засвоєних запозичених коренів за допомогою властивих українській мові словотвірних засобів, з часом поповнюють загальномовний словник, а отже, набувають ознак загальноновживаних слів. На початку ХХ ст., наприклад, неологізмами були такі загальноновживані нині слова, як *внутрішній*, *зовнішній*, *представник*, *винахідник*, *перекладач*, *пізнання*, *незалежність*, *звіт*, *стосунок*, *поступовий*, *чинник*, *мрія* та ін.

Неологізмами є й слова іншомовного походження в перші періоди їх засвоєння. У різний час неологізмами в українській літературній мові були слова *шосе*, *депутат*, *ЕОМ* (електронна обчислювальна машина), *колгосп*,

МТС (до 1960 р. – машинно-тракторна станція, в 1990-х – машинно-технічна станція). Сьогодні частина цих слів є загальноновживаними, інші – застарілими.

Але не всі неологізми з часом входять до активного загальнономовного словника. Переважна більшість індивідуально-авторських новотворів ніколи не стають загальноновживаними словами, а використовуються як індивідуально-авторські стилістичні засоби, що називаються **оказіоналізмами** (від лат. *occasio* – випадок). Наприклад, у художньому тексті: *Бджолиність золота гуде... Лугів роздолище безкрає Буяє цвітом* (А. Малишко); або в публіцистичному: *За голодомором ХХ століття маємо алкомор ХХІ* (Журн.). Слова *бджолиність*, *роздолище* й *алкомор* є оказіоналізмами, і хоч вони утворені за продуктивними в українській мові словотвірними моделями, проте їх не фіксують загальнономовні словники.

Поряд з оказіоналізмами існують так звані **потенційні слова** – нові слова, утворені в мовленні за високопродуктивними словотвірними моделями. Їх важко відокремити від загальноновживаних одиниць, оскільки вони побудовані за зразком наявних у мові лексем, пор.: за моделлю творення віддієслівних іменників із суфіксом **-аці(я)** (*українізація, русифікація, колективізація*) утворено *радянізація, берлусконізація, донбасизація*, наприклад: *Донбасизація Генпрокуратури (40 % керівного складу) та СБУ (25 %) ілюструє, наскільки широко розрослися повноваження першого органу і як «спрощені» можливості другого*; за моделлю творення відприкметникових прислівників із префіксом **зав-** і суфіксом **-ки** (*завшишки, заввишки*) утворено *завважки*: *«Стандартний самець хаскі сягає до 60см на зріст та 20-27кг завважки»* тощо. Відмінність потенційних слів від оказіоналізмів полягає в спроможності перших потрапити до загальнономовного словника, тоді як оказіоналізми таких шансів практично позбавлені через вузькі ситуативні можливості їх використання. Але всі ці новотвори відіграють суттєву стилістичну роль у текстах. Ефективність їх уживання визначається умінням автора знайти незвичні поєднання коренів відомих слів з афіксами, майстерно вжити їх з іншими словами у певному контексті, надавши йому незвичного стилістичного характеру за рахунок новотворів.

Питання для самоконтролю:

1. Які слова належать до активної лексики, а які – до пасивної?
2. Що таке історизм? Які тематичні групи слів належать до історизмів?
3. Що позначають архаїзми? Назвіть основні групи цих слів, наведіть приклади.
4. Чи доречне активне використання історизмів і архаїзмів у публіцистичних, рекламних і PR-текстах? Яка їхня функція в цих текстах?
5. Дайте визначення поняття «неологізм». Які види неологізмів виокремлюються в українській мові?
6. Що таке okazіоналізм, потенційне слово? З якою метою вони створюються?

Вправа № 77. *Визначте, які слова в наведених публіцистичних текстах належать до застарілої лексики, поясніть їхні значення. Яку функцію (номінативну, стилістичну (внесення в текст іронічного, сатиричного відтінку), функцію стилізації під застаріле мовлення) виконують у текстах історизми й архаїзми?*

1. Військо формувалося з чотирьох полків п'ятисотенного складу кожен, артилерії й обозу. На чолі з'єднання стояв уславлений гетьман Самійло Кішка. Він мав свій штаб, що складався з обозного, писаря та восьми осавулів. При гетьмані перебував невеличкий загін «прапороносців, сурмачів, бембеничів і трембачів». Військові музики мали передусім грати сигнали задля управління військом на марші, стоянці та під час бою. Обозний – фактично заступник гетьмана, він стежив за станом обозу. Йому підпорядковувалися 20 візничих, які безпосередньо керували обозним персоналом, і 12 гармашів. Кожен гармаш відповідав за конкретну гармату (фальконет чи сороку), а вже обслуговували з простих козаків. Стандартною зброєю кожного вояка був мушкет і шабля. Крім того, деякі козаки мали луки й пістолі. На озброєнні також були списи й бойові коси. Військо добре забезпечували шанцевим інструментом,

військовою амуніцією та боєприпасами. 2. Тим часом на одному полюсі у нас – власні автопарки наддорогих іномарок олігархів, новітніх нуворишів, номенклатурних вінценосців, чертоги, перед якими блякне Маріїнський палац, на прибережжі Дніпра у Києві, поблизу обласних і районних центрів, хатинки за десятки, ба сотні мільйонів доларів у зарубіжжі, а на другому – нікчемні заробітки, пенсії багатьох, безробіття, пошуки роботи на Заході і, як не прикро, й на теренах агресора – Росії. 3. Меркель не вразила караючою десницею Європейський центральний банк за надання фінустановам маси ліквідності. Утім, у землю обітовану, яка тече євробондами і в якій ЄЦБ надає позики суверенам, нинішнім політикам поки що не ввійти. 4. Окрім нападів із метою пограбування або нищення сільськогосподарської продукції, вістря збройних наїздів нерідко спрямовувалося і на промисли (поташні буди, броварні, гутні, бортні дерева тощо). 5. Жертвами епідемії чуми стала ледь не половина міської еліти Києва. Заможні городяни, передчуваючи близьку смерть, запрошували до своїх домівок священика, двох-трьох представників від міського уряду й укладали заповіт – «тестамент» або «духовницю», як тоді його називали. 6. Вчителька казала, аби я запам'ятала назавжди: серце у мене ліворуч, а пишу я правицею. 7. З погляду землян комета мало відрізняється від метеорита. І він, і вона мають хвіст. До того ж обоє щось означають. За стародавніми уявленнями, нічого доброго, але «нічого доброго» – теж щось. Принаймні в цьому випадку. Мор, Глад, Смерть абощо. 8. У 1818 році Новіков заснував у Полтаві масонську ложу «Любов до істини», до якої належали Іван Котляревський (витія – оратор ложі); Семен Кочубей – відомий на Полтавщині філантроп і меценат; Володимир Тарновський – статський радник, полтавський повітовий предводитель дворянства; Василь Лукашевич – статський радник, маршал Переяславського повіту, великий український патріот; Степан Алексеев – колезький радник, хорольський повітовий маршал. 9. Козацький літописець Григорій Грабянка про появу герба Війська Запорозького на початку XVIII століття записав таку оповідь: «А в літо 1576, за Стефана Баторія, короля польського, козаки в лучший еще строй учиненни. Той же король, видя у козаков мужество великое і з татари на бранех,

поставив їм гетьмана, прислав їм корогов, бунчук і булаву, і на печаті герб: рицар з самопалом і на голові ковпак перекривлений». 10. Ключами від в'язниці Някляєва є санкції проти Аляксандра Лукашенка та його правиць і лівиць в особі силовиків, суддів, прокурорів тощо. 11. У Харкові напередодні ввечері сталася масова бійка за участю студентів. За словами свідків, десятки спудеїв близько 22.00 вийшли з гуртожитку й галасливим натовпом пройшлися вулицями.

Вправа № 78. *Опрацюйте «Список архаїзмів» (див. III додаток). Із 8–10 архаїзмами складіть речення.*

Вправа № 79. *Знайдіть у тексті історизми, поясніть їхнє значення. Визначте, коли можлива заміна застарілих слів на загальноживані в сучасній мові одиниці. Як змінюється текст у разі такої заміни?*

2 січня 1649-го гетьман Війська Запорозького Богдан Хмельницький після переможного для нього року під церковні передзвони й гарматні постріли в'їхав до Києва через Золоті ворота. Попереду кількатисячного натовпу гетьмана зустрічали єрусалимський патріарх Паїсій, який був проїздом у місті, і київський митрополит Сильвестр Косів із духовенством. Патріарх у привітальній промові називав козацького ватажка «ясновельможним князем» і «князем Русі». А спудеї Києво-Могилянської колегії в ораціях величали його «Мойсеєм, спасителем і збавителем народу руського з неволі лядської, Богом даним – тому-то й Богданом названим».

– Правда є, що я малий і незначний чоловік, але це Бог мені дав, що нині я єдиновладець і самодержець руський, – шокував Хмельницький у лютому 1649-го комісарів, які прибули на переговори від короля Речі Посполитої Яна Казимира. – Я вже довів, про що ніколи не думав, а далі доведу, що задумав. Виб'ю з лядської неволі увесь руський народ. А що раніше я воював за свою шкоду й кривду, то нині воюватиму за нашу віру православну.

Вправа № 80. *Напишіть міні-твір з використанням 20–25 архаїзмів, послуговуючись «Списком архаїзмів» (див. III додаток). Чи обмежує потреба вживати архаїзми вибір теми, інших лексичних засобів? Обтрунтуйте своє твердження.*

Вправа № 81. *Знайдіть у текстах неологізми, визначте їх вид (загальномовні чи індивідуально-авторські) і потребу їх використання.*

1. Кіберпанк – це література, що описує майбутнє, в якому людина вже не має значення; людина розумна поступається місцем людині технологічній, андроїду, кіборгу, роботу, комп’ютерній програмі. 2. Нова робота [«Океану Ельзи»] точно тягне на один із «найокеанічніших» альбомів у їхній дискографії... Поза сумнівом, ментально саме цей реліз «океанівців» дуже наш, український. 3. Ілленко конфліктував із самим собою, коли десь у 1970-х намагався бодай якось пристосуватися до тогочасного кінолетаргічного процесу. 4. Компанія EmojiWorks з Остіна, штат Техас, створила клавіатуру, що дозволяє друкувати повідомлення самими вподобайками. 5. Права частина будинку відевроремонтована, а ліва поснована тріщинами й розвалюється. 6. У дитинстві я заходила в широкопростір золоті досяглої пшениці й мріяла, що то море. 7. Ну, а як же Зигмунд Фройд? Йому відведена роль консультанта, кажучи по-сучасному – профайлера, який складає психологічний портрет маніяка на прохання Вістовича. 8. На виставці були представлені видання різного формату: від розкішних енциклопедичних видань до покетбуків популярних детективів. 9. Режисер чи відеохудожник безвідносно до автора так надихається якимось віршем, що за власною ініціативою створює за його мотивами поезокліп. 10. Буде прикро, якщо результати місії обмежаться здебільшого попитом на послуги бельгійських компаній, які пропонують придбати нерухомість у Бельгії олігархам та олігархеняткам із пострадянських країн. 11. Серед останніх технічних досягнень смартфон посідає чи не перше місце, поєднавши в одному пристрої функції кількох. 12. Якщо ж ви хочете наблизитися до ЄС, то вам потрібні десовєтізація, реформи та вестернізація. 13. Рішення про позбавлення людини субсидії може прийматися лише комісією із залученням самих субсидіатнів і заявників. 14. Птаходень у сенсотєці – це одноденний проект екологічно-просвітницької акції для львів’ян і гостей міста, що полягатиме у безперечному приверненні уваги до орнітологічної проблеми в Україні, загальному піднятті рівня екосвідомості у дошкільнят і юнацтва міста Львова.

Вправа № 82. У наведених реченнях знайдіть *оказіоналізми* (індивідуально-авторські неологізми); визначте, чи за продуктивною словотвірною моделлю вони утворені, навівши приклади одноструктурних слів з активної лексики. Наскільки вдалими і доречними ви вважаєте ці новотвори? Обґрунтуйте свої погляди.

А. 1. Автограф українськомовна і дуже популярна в місті поетка ставить на першій сторінці своєї збірки, оформленій як довідка про хворобу поезієлюбства, яку треба інтенсивно лікувати віршочитаннями українських авторів. 2. Після навчання дідморозив від різних контор. Дідморожу щороку і до сьогодні, хоча давно вже маю свій бізнес. – Що ж саме вас приваблює в дідмороженні? 3. Колись надувна кулька була ціннішою, більш «щастямісткою», ніж сьогодні мобільний телефон. 4. Адже не лише про «вівцю в голові» тут ідеться. А про втрату тожсамості в світі, де зневоднюють сушу, щоб будувати на додатковій території, але водночас висушують серце. 5. Сценаріїв у жанрі цікавої якбитології автори не пошкодували. 6. Телевізоровласник напевне подбав про налаштування яскравості, контрастності й наявності якісного сигналу... «Плазмофіли» вказують «рідкокристалічникам» на відсутність «абсолютного» чорного кольору. 7. Дискусія та читання «Мала батьківщина – сліди й місця» – це можливість обговорювати, на що перетворюються «малі предківщини» в глобальному світі. 8. Кому в Європі потрібні як рівні серед рівних злодійкуваті чиновники-корупціонери, продажні й крадійкуваті депутати, сумнівні бізнесюки і конкретні кримінальні «пацани»... 9. Подружка, яка періодично їздить до Лондона, розповідає, як іноді виникає бажання роздвоїтися чи розчетверитися, щоб в один день потрапити на концерти, якими зацікавилася. 10. У культурах постколоніальних, де накладаються різні шари сакральних знаків, деякі вирізняються своєю непришійкобиліхвістістю. 11. Одна із численних українських «селозахисних» партій заповзялася і собі показати, що таке хліб і хто його їсть, ініціювавши проведення першого Всеукраїнського фестивалю «Хлібофест». 12. Музикіт: як ентузіаст вирішив присвятити життя композиціям для тварин.

Б. 1. Майже ніхто зі старших іменитих, та й із молодших, котрих ідентифікуємо як поетів, окремих книжок поезій не запропонував. На такому безпоетті помітнішими стають «Кайфологія» Павла Коробчука, «Я слухаю пісні Америки» Оксани Луцишиної, а також дебютні збірки львів'янок Оксани Васків та Юлії-Ванди Мусаковської. 2. Отримуючи іздрикоцентричний світ із його дитинством, друзями, друмтиатром, адресами та паролями, читач спостерігає не тільки результат, а й процес: як розквітають сузір'я нестандартних думок і образів. 3. Тому комп'ютеризовані (і мерседесовані, і гелікоптеризовані) еті не зовсім розуміють, «в чем дело-вопрос». 4. Це був поки що найгольовитіший матч цього чемпіонату. 5. Суспільство не мусить бути залежне від телевізора. Безперечно, його дебілізуючий вплив досить потужний. Це такий дебілізатор тепер. 6. Думаю, що Зоценко сидів би у Верховній Раді й потирив би руки, записуючи кожне слово соціальних та мовних ампутантів. 7. Мусульманські екстремісти влаштували справжній «християноцид» у північній частині Нігерії. 8. Такий кадротрус має дисциплінувати тих міністрів, які збережуть свої посади. 9. Це призначення продовжило тенденцію «подонеччення» найвищих державних посад. 10. Я говорю про загальний рушій, що мусить бути в мові. Він дуже простий: це її питомість. Насамперед вживати наше слово, потім якийсь близькослів, і тільки коли синоніми вичерпані – ставити чужизм (Юрко Зелений). 11. На одеському узбережжі вирує шторм, а на вулицях – деревопад, є жертви. 12. У селі Козова на Тернопільщині відбулося незвичне свято, яке місцеві мешканці назвали «Козофест». Подивитися на парад кіз зійшлися старі й малі...

Вправа № 83. *Ознайомтеся з публіцистичними заголовками, в яких використані неологізми. Яку мету переслідують автори, створюючи такі заголовки? Що змінюється, якщо замінити новотвір на загальноживане слово?*

1. Телешоунізм депутякал. КучмоЗМІ. 2. «Обамнута» кампанія. На «гарячій лінії» Сергія Тігіпка запитання встигають охолонути, доки на них з'явиться відповідь. 3. Смачносвяття: Поїхали з друзями в Пирогове на святкування Масниці. 4. Протистояння і «протисидіння». 5. ЄвроЛукашенко.

6. Нафтоблеф. 7. Квазісвятці: В одному журналі побачив рейтинг «50 впливових одеситів».

Вправа № 84. *Відредагуйте речення, поясніть причини відхилень від літературної норми.*

1. Сума сплачується і подається розрахунок до 15 числа місяця, слідуєчого за звітним. 2. Молдова образилася на «нехристиянське» відношення до її вина. 3. Я рахую, що найбільш продуктивна праця є праця любима. І, напевно, тому я стараюсь привити учням любов до праці, шанування людей праці, цінувати роль обраної спеціальності. 4. Менеджер одного з банків Харкова перевів на свій рахунок чужі гроші. 5. Яна Клочкова зізналася, що іноді наказує свого 3-річного сина Сашка. 6. Співак і продюсер Дмитро Клімашенко крізь дим проходив зі своєю свитою, а свита – зі своїми бюстами. 7. Я вибачаюсь за невірне задане питання, але я дуже хвилююсь, поскільки я в такій обстановці вперше. 8. Добиратися до нас слідуєчим чином: метро Олімпійська (бувша Республіканський стадіон), вихід на верх до вул. Велика Васильківська, де знаходиться Планетарій (можна дійти й до входу по вулиці з кута будинку в Товариство «Знання» України та піднятися до аудиторії 313). 9. Посвячуючи увесь свій час улюбленій справі, ти розумієш, що знаходишся, так би мовити, в сідлі, і саме це відчуття допоможе тобі включитись в робоче русло після декретної відпустки. Але не варто забувати і про те, що твоє цікаве положення надає для тебе цілий ряд переваг. 10. В 1970-х цей пляж був центром усесвітнього руху хіпі, у 90-х – рейверів, а зараз тут насолоджується життям «постхіпівська» світова богемна община. 11. І ось 19 лютого 2009 року в кінці кінців Київська міська рада прийняла рішення про закріплення за «Дитячою лікарнею майбутнього» земельної ділянки, яка на той момент вже не була частиною Національного парку. 12. Короля грає свита. В умовах загострення боротьби за владу президента і прем'єр-міністра Росії велику вагу мають команди кожного з політиків.

Лексика української мови зі стилістичного погляду

Зі стилістичного погляду лексика поділяється на стилістично нейтральну (загальноживану, міжстильову) й стилістично забарвлену, яка обмежена певними сферами вживання та стилями.

До **стилістично нейтральної** лексики належить загальноживана лексика, яка позбавлена емоційно-експресивного забарвлення і безпосередньо не пов'язана із жодним функціональним стилем мовлення. До її складу входять слова, що позначають повсякденні поняття і зрозумілі всім носіям мови, наприклад: назви явищ природи (*гроза, дощ, буревій, сніг*), тварин і рослин (*кінь, собака, синиця, пшениця, буряк, вишня, тополя*), родинних стосунків (*мати, батько, сестра, дядько, онука*), предметів побуту, одягу, страв (*кімната, стіл, ніж, хліб, сіль, борщ, пальто, сорочка, туфлі*), органів і частин людського тіла (*рука, вухо, голова, шлунок*), кольорів (*зелений, жовтий*), дії і стану (*летіти, думати*), місця, часу (*туди, сьогодні, колись*), кількісних понять (*сім, дванадцять, десяток, чверть*), службових елементів (*на, під, якби, однак, зате, перед*) тощо. Стилiстично нейтральна лексика становить основу будь-якого мовлення. Це найстійкіша частина лексичного складу мови, зміни в якій відбуваються досить повільно: нові слова, що поповнюють цей пласт лексики, позначають загальновідомі поняття (*парламент, комп'ютер*).

Чітку межу між стилістично нейтральною і стилістично забарвленою лексикою провести дуже важко, оскільки, наприклад, багатозначні слова в певних значеннях (зазвичай прямих, номінативних) належать до нейтральної лексики (*трава* – рослина з однорічними зеленими м'якими пагінцями), а в інших – до певного стилю (жарг. *трава* – будь-яка наркотична речовина для куріння).

Слова, закріплені за певними функціональними стилями, поділяють на книжну, розмовну й просторічну лексику.

До **книжної лексики** належать слова, що характеризуються вузькою сферою використання і надають спілкуванню офіційного, наукового відтінку. У словниках такі слова супроводжуються позначкою «книжн.» (книжне).

Слова, що входять до складу книжної лексики, вживаються переважно в писемних різновидах літературної мови. Значну частину книжної лексики складають іншомовні слова та похідні від них, наприклад: *адепт, екзальтація, конфіденційний, нонсенс, пертурбація, прерогатива, інкорпорація, ретроград, індиферентний, третирувати, філістер* тощо. Частина старослов'янзмів також належить до книжної лексики: *благодійний, благословити, воздвигнути, предтеча, гординя*. З функціонального погляду книжну лексику поділяють на наукову, офіційно-ділову, газетно-публіцистичну.

Лексична система наукового стилю складається із загальнонаукової лексики, вживаної в усіх галузях науки (*гіпотеза, концепція, інтерпретація, методологічний, класифікація, прерогатива, аналітичний, констатувати, раціоналістичний, диференціація*), та вузьконаукової, властивої окремим галузям науки (медицина: *абсцес, холецистит, анестезія, резекція*; мовознавство: *ад'єктивація, морфема, конфіксація, інвектива*). Лексика наукового стилю вирізняється точністю, недвозначністю, що пояснюється необхідністю чітко називати описувані процеси й поняття.

Виробничо-професійна лексика (професіоналізми) полегшує неофіційне спілкування фахівців, але використовувати її в офіційному писемному мовленні не варто, оскільки вона не є загальноживаною, а часто й перебуває за межами літературної норми.

Офіційно-діловій лексиці надають перевагу в діловому спілкуванні (офіційні документи, ділові папери). Основні групи цієї лексики складають назви ділових паперів: *доповідна записка, заява, накладна, протокол, інструкція, клопотання* і т. ін., номенклатурні назви (назви організацій, підприємств, установ, службових осіб тощо): *міністерство, Київський національний лінгвістичний університет, генеральний прокурор, диспетчер служби руху, секретар-референт, менеджер із персоналу* тощо, загальноприйняті аббревіатури для позначення номенклатурних назв: *МНС*

(Міністерство з надзвичайних ситуацій), *ТОВ* (товариство з обмеженою відповідальністю), *БМУ* (будівельно-монтажне управління), *НАН* (Національна академія наук), *ЛАЗ* (Львівський автобусний завод). Значний прошарок офіційно-ділової лексики складають мовні штампи та канцеляризми: *поставити питання на розгляд, працівники бюджетної сфери, обіймати посаду, набутти поширення, прийняти до виконання, взяти до уваги.*

Газетно-публіцистична лексика представлена такими групами слів: 1) суспільно-політична лексика – *державність, суспільство, громадськість, популізм, парламентаризм, суверенітет, авангард* тощо; 2) слова з відтінком урочистості, піднесеності – *звершення, незабутній, возвеличувати, безсмертя, звитяга* і т. ін.

Зазвичай виокремлюють також конфесійну лексику, у складі якої переважають старослов'янізми й книжні слова, що надають висловлюванню урочистості, піднесеності: *Бог, Дух Святий, пророк, праведник, гординя, гріх, праведний, триєдиний, благочинний, уповати, сотворити.*

До **розмовної лексики** належать слова, якими мовці користуються в повсякденному спілкуванні: мовні одиниці з емоційно-оцінною семантикою (*витребеньки, зажерливий, порнуха*) та слова, що перебувають на межі літературної норми (*математичка, злигатися, діляга*). Типовими ознаками розмовної лексики є: суфікси **-ій, -уг(а)/-юг(а), -юк(а), -ак(а)** в назвах осіб (*бабій, катюга, звірюка, писака, рубака*), префікс **попо-** (*попоходити, попоплакати*). Розмовне мовлення прагне до стислості, економії мовних засобів, а тому в ньому поширені усічені слова, наприклад: *в́елик, опер, заліковка, нулівка, мультик.*

Розмовні слова вирізняються стилістичним забарвленням і тому використовуються в усному мовленні, наприклад: *акуратист, гуляка, гармидер, крутій, набакир, лахміття, осоружний, прочухан, літучка, горлопанити, шастати, трудяга* і под. Їх можна, хоча досить обмежено, використовувати в публіцистичному й художньому стилях мовлення і необхідно взагалі уникати в офіційно-діловому й науковому стилях. Проте розмовна лексика все ж належить до літературної лексики.

Поза межами літературної норми перебуває **просторічна лексика**, яка вбирає в себе згубілі, вульгарні слова (*свинюка, морда, дурепа, сволота, босота, червономордий, товстопузий, осточортіти, дрихнути, заманатися, напертися* тощо) і особливий пласт перекручених слів – «суржикізми», які стоять за межами унормованої літературної мови (*больниця, лакомка, молодожони, міроприємство, пожилий, сочний, суточні, встидно, завсіди, іменно, дальше, шуткувати, просять*). **Суржик** полягає у штучному об'єднанні елементів двох мов, поширеному в побутовому спілкуванні. Використання елементів суржику в офіційному спілкуванні неприпустиме. Просторіччя й суржик свідчать про низький рівень освіченості осіб, що ними послуговуються.

Зрідка в мовленні вживаються **вульгаризми** – грубі або лайливі слова, що перебувають за межами літературної норми: *рило, морда, пика* замість обличчя; *жерти* замість їсти; *паякати, ляпати* замість говорити; *дурило, чмо, хамло, падлюка* тощо.

Використання нелітературної лексики – просторіччя, діалектизмів, жаргонізмів тощо – у публіцистичних і PR-текстах має бути суворо регламентованим. Такі лексичні одиниці можуть обмежено вживатися для передавання мовлення персонажів, які послуговуються таким типом лексики, проте обов'язково мають супроводжуватися поясненнями, графічним і шрифтовим виділенням (лапками, курсивом). Це сприяє досягненню ефекту правдоподібності і дотриманню мовних норм.

З'ясувати функціональні особливості слів допомагають тлумачні словники української мови, які поруч зі словом подають його додаткові стилістичні характеристики. Для цього існує усталена система відповідних позначок: *розм.* (розмовне), *зневажл.* (зневажливе), *прост.* (просторічне), *лайл.* (лайливе), *жарг.* (жаргонне), *вульг.* (вульгарне), *вул.* (вуличне), *книжн.* (книжне). Позначка "книжн." може уточнюватися більш вузькими, конкретними вказівками на галузь знань, наприклад: *ав.* – авіація, *анат.* – анатомія, *біол.* – біологія, *геол.* – геологія, *дипл.* – дипломатія, *мат.* – математика, *лінгв.* – лінгвістика, *мед.* – медицина тощо. Якщо біля слова

відсутні будь-які позначки, воно належить до загальноповсюдваної нейтральної лексики й може вживатися без обмежень у всіх стилях мовлення.

Питання для самоконтролю:

1. Які тематичні групи слів є стилістично нейтральними? У яких випадках неможливо чітко розмежувати стилістично нейтральну і стилістично забарвлену лексику?
2. Охарактеризуйте книжну лексику. У яких стилях мовлення вона вживається?
3. Назвіть особливості розмовної лексики.
4. Які слова належать до просторіччя?
5. Що таке суржик? Чому він неприйнятний у професійному мовленні медиків?
6. Як у словниках позначаються стилістичні характеристики слова?

Вправа № 85. *Прочитайте тексти, визначте, яка лексика (книжна, розмовна, просторічна) переважає; обґрунтуйте свої твердження, ілюструючи їх прикладами слів із текстів.*

1. Держави, які намагаються позбавити людей доступу до інформації, альтернативної офіційній, відстають в економічному прогресі й поступово деградують. Розвиток Інтернету відкрив перед світовою спільнотою додаткові, величезні можливості й таким чином зробив внесок в економічне зростання країн. Є надзвичайно важливі економічні та політичні аспекти розбудови інформаційного суспільства. Для України воно здатне стати головним інструментом, який допоможе подолати таку велику проблему, як корупція, сприяти новим комерційним можливостям і зміцнити транскордонну співпрацю. Ключовими елементами можуть бути освіта, краща поінформованість і комунікація в новому «інформаційному світовому порядку»... Європейським інституціям слід зробити ставку на розбудову інформаційного суспільства в Україні як одного із пріоритетних напрямків її співробітництва з Європою. Особливо в цьому активні посольства Франції та

Швеції, які найбільше підтримують зусилля Європейської медіа-платформи (ЄМП), спрямовані на розвиток інструментів для покращення умов інтернет-простору в Україні. Раніше ми вітали, крім того, проголошення ще одного пріоритету за часів головування Британії в Раді Європи: підтримувати відкриту мережу й забезпечувати доступ до неї і контент у ній (Ганне Северінсен).

2. Політична позиція малого підприємницького класу – боротися за економічні свободи й права, протистояти бюрократично-корупційній системі. Вони антагоністи формальних владних органів і представників великого капіталу. Вони – за розвиток приватного сектору й не хочуть входити до неринкових соціальних інститутів: пенсійних, страхових, освітніх, медичних тощо. Для суспільства це неприйнятна критична ситуація. Фактично така негативістська поведінка підприємців призводить до суспільного розколу (Володимир Лановий).

3. Сталася якась незрозуміла фігня. А я тоді стирчав: їздив по селах, різав мак, у мене стріляли з дробовиків... Зіскочити з голки допомогла одна сім'я з Бельгії, яка сама пережила процес позбавлення наркозалежності. Мої рятівники запарилися, доки робили мені запрошення та візу, згодом заплатили гроші та відвезли до себе. У Бельгії я подружився з дуже цікавими людьми – шістдесятирічними бабусями, які давали в жилу на концертах Джимі Гендрікса під час Вудстоку. До того моменту вони вже років 15 як зіскочили з голки й організували групу, в якій вчать розуму таких бовдурів, як я. Гуртом їм вдалося перевантажити Windows у моїй голові (Сергій Кузьминський, лідер гурту «Брати Гадюкіни»).

Вправа № 86. *Розподіліть подані слова на дві групи: стилістично нейтральні (міжстильові) і стилістично забарвлені.*

Земля, молодесенький, плестися (йти), вайлуватий, сапер, клен, лабух, жити, намисто, борщ, спатоньки, Маруся, читалка, професіонал, чао, фабула, бідолаха, акціонерний, анонс, Ігор, лицар, фраєр, білий, над, маржина (худоба), дрючок, зиркнути, вдосвіта, депутат, веселеє (село), щоб, Макариха, вісім, снігоцвіт.

Вправа № 87. *Із тлумачного словника української мови випишіть по 4–5 слів із позначками книжн., розм., прост., складіть речення з цими словами. Знайдіть загальноживані синоніми до кожного з виписаних слів і спробуйте замінити стилістично марковані лексеми на нейтральні. Які зміни в семантиці, стилістичній віднесеності речення відбулися?*

Вправа № 88. *Визначте, які слова в наведених реченнях належать до розмовної лексики, аргументуйте свої твердження. Наскільки доречно використання розмовних елементів у ЗМІ?*

1. Аж ось усталений ритм перебиває недоречний дзенькіт у кутку. Якийсь дохляк не втримав залізяку й ледь не гепнув нею себе по нозі. 2. В міській смузі переважають пляжі, розраховані на малечу. Навіть є «жабенятники», де вовтузяться в піску й воді дошкільнята та однорічна дітлашня. Є й лагуни з лікувальною грязюкою. 3. Іншій нашій сноубордистці, екстремальній на всю голову, набридли рівні траси, й вона на максимальній швидкості ломанулася вниз крізь ліс на схилі. Поки не поламала сноуборд і не розбила шолом, тріснувшись об каменяку. 4. Подруга вивалює з-за шторки в довгих штанах, що волочаться по підлозі, й бюстгальтері. Їй хочеться подивитися, що ще нап'ялити з їхнього асортименту. 5. Цей дід часто забігає до дівчат із секунд-хенду. Разом можуть пива бахнути чи горілки. 6. У Москві досить багато людей, з якими можна потеревенити українською. 7. У Нарві матроси почули про наближення роти німців і чкурнули 120 км. до Гатчини, захопили ешелон; а нарком дременував до Самари і потрапив під суд. 8. Миколаївська облрада вирішила відчикрижити у майбутнього парку 1550 га земель під «територію перспективного розвитку». 9. Спроба команди Азарова вкотре вициганити в росіян знижку, прикинувшись «бідними хохлами», з тріском провалилася. 10. Від таких заяв колеги, яка ще зовсім нещодавно звинувачувала владу в цензурі, журналістська спільнота просто отетеріла. У повітрі засмерділо поверненням до славних часів «суспільного одобрямсу імені батька всіх народів».

Вправа № 89. *Випишіть слова, що належать до просторіччя, визначте їхні функції й мету використання в публіцистичних текстах.*

1. – Уже нема де й присісти. Бомжі всі лавочки позаймали. Чого в місто претесея, холеру розносите? 2. Сідаємо голою задницею на калоші й летимо по снігу аж туди, в берег. 3. – Довбані Sex Pistols! Ця сережка у вусі – моя ідея, він її спер, – зреагував Дьюри на оголошення про те, що панки Sex Pistols стали третіми в музичному хіт-параді. 4. У московській «Независимой газете» білоруський економіст Леонід Заїко зазначає: «Ми створили дуже погані умови для взаємного товарообміну. Створення Митного союзу було великим проколом. Експорт Білорусії впав на 25%». 5. Благополучно продрихнув до полудня. Ми розімкнули повіки в усвідомленні того, що сніданок у готелі вже закінчився. 6. Чумна блондинка з невіддільними атрибутами: чихуахуа в сумці й багатим бойфрендом під каблуком – та успішний бізнесмен «Мурзік» – власник приватного літака в супроводі подружки-моделі летять до Ніцци, а потрапляють в Тайгу. 7. Раніше люди визнавали погоду й по хрущах. Як їх багацько весною було, то це прикмета, що літо буде гарне, не дуже дощове, а може бути і посуха. Правда, тепер хрущів майже нема. Виздихали від хімії, вивелися. 8. Раз побився із сусідом-однокласником. Получив від нього і прийшов додому верескани. Тато мені ще добавив – за те, що плачу. 9. У Києві, щоб «вибити» собі халявний одяг, понад 300 людей прийшло голяка. 10. Перетворити злодія на покупця із нашим неквапливим і надто поблажливим правосуддям значно простіше й вигідніше, ніж витратити час на "розбірки" із залученням міліціантів та суддів. Щоправда, нічого особливо нового в такому способі немає: в супермаркетах, приміром, вже давно пропонують "несунам" викуповувати вкрадений товар. 11. Почув, напевне відчув чийсь подих поруч, і зрозумів: чоловічий світ – дебільний! світ гельмінтів та лахудр! Дихати ... відчувати поруч жінку так просто, й так складно. Ми дебіли та, типу, завойовники!!!

Вправа № 90. *Визначте функції просторічної, фамільярної та зневажливої лексики в наведених реченнях. Наскільки поширене й доцільне використання таких слів на сторінках ЗМІ?*

1. Так от цей Еліасберг особисто перевіряв дані розрахунків машин і так “насобачився” в цій справі, що одного разу проявив буквально фантастичні

здібності. 2. Киян просять не пертися на вокзал, аби не налякати поважних гостей міста. 3. Розлючена фронтовими поразками шовіністична офіцерня обернула бібліотеку клубу на відходок, розбила погруддя Шевченка й Франка і загидила їх екскрементами. 4. Чинуша Святошинського району Києва сяде за підроблення документів і хабарництво. 5. – Кіно нагадало "Старого і море" Ернеста Гемінгвея, – письменниця Ірена Карпа, 32 роки, вийшла на подвір'я Оперного. На ній сіра сукня без бретельок. – У кожного бувають такі періоди, що ламається все і ти чортзна-де. 6. Прокуратура згадала за шахер-махер чиновників семирічної давнини. 7. На вулиці Черкас 29-річний лобуряка пограбував 63-річну місцеву жительку. 8. Друкарі напартачили: в США знищать 30 млн свіжовипущених стодоларових купюр. 9. Ідеш такий додому зі школи, думаєш, щас прийду і сяду в контакт. А фіг! Іди вчись, лінива заднице! 10. Продаю свій дом у селі, великий, на три комнати. Є зал, великий колідор, прихожка, вмістительна кухня. 11. В Євпаторії іноземець-шабашник убив власника будинку. 12. У віці де-то 6–7 років я з сестрой і ше сусідська дівчинка насобирали в парку бутілок і здали їх у сільмаг. На виручені гроші ми купили сітра, хліба й цукерок і зробили в парку пікнік.

Вправа № 91. *Із ЗМІ доберіть офіційне повідомлення обсягом 80–100 слів. Спробуйте «перекласти» його текст на розмовно-просторічне мовлення. З якими проблемами ви зіштовхнулися в процесі виконання цього завдання? Чому в інформаційних матеріалах вважається неприпустимим використання розмовної, просторічної, фамільярної лексики?*

Вправа № 92. *Визначте стилістично забарвлені слова в наведених реченнях. Установіть, до якого шару лексики вони належать (розмовні, лайливі, жаргонізми, вульгаризми, арготизми), мотивуйте свої твердження.*

1. Коли ти виходиш на сцену і бачиш тільки пики, які жують і для яких ти лише фон, то на фіг воно треба. 2. Чернівецька обласна рада "поглине" всі книгарні і їм "начхати" на опозицію. 3. Мене драконить телепрограма «Без мандата». Наші товстопузі керівники в поодиноких випадках спроможні щось вирішити без грошей, без свого прізвища. 4. Ця людина хотіла бути прем'єр-міністром, намагалася мати «свого президента» – і раптом якийсь «шмаркач»

забирає в нього все. 5. Одягнена симпатична дівчина була досить скромно – у літню сукню майже до коліна і коричневі чобітки. Попри це, майже на кожному кроці вона чує "компліменти" від чоловіків, які по суті є образами: на кшталт, "гарненька шльондра", "апетитний задок" тощо. 6. Ну хіба не розуміли ці тупі чухонці, що такі заяви робляться не для зовнішнього світу, а тільки для рідненьких російських телепнів – НАШИХ з озера Селігер? 7. Не слід забувати й про такі архетипи пострадянського фольклору, як «базар по поняттям» та «кидалово лохів». Не секрет, що в певних колах чесність вважають пристойною лише щодо рівного тобі чи сильнішого співрозмовника. Тоді як тримати слово, дане «лоху», навпаки, ганьба, – власне кажучи, «реальний пацан» просто зобов'язаний за першої ж можливості «кинути лоха», інакше він утратить в очах інших «реальних пацанів». 8. Пенсіонера, який пікетував МВС з плакатом "Захарченко падлюка, а Янукович щось гірше", скерували до психлікарні. 9. – Та в нас теж не солодко, – втішаю подругу. – Сама знаєш, ходжу з електрошокером. У мене ж по вулиці гендель недалечко. Всі лигарі й бандюки туди швендяють. 10. Якщо попався, май грош, щоб оплатити. Тебе навряд почнуть одразу бити. Але такий варіант теж можливий. Сам по ящику бачив, як мужика охорона «метелила», не відходячи від каси. Отже, краще завжди тримати «заначку» на випадок проблем. 11. Здається, що сценаристам культових серіалів про "братків", "антибіютика" та іншу кримінальну наволоч не завадило б пройти стажування в ужгородських контрабандистів. 12. За 20 років незалежності жодне скликання Верховної Ради не мало проукраїнської більшості. Домінують у Раді, як казав Василь Симоненко, «нащадки катів осатанілих» і байстрюки.

Вправа № 93. У поданих реченнях знайдіть стилістично забарвлені слова, визначте, до якого прошарку лексики вони належать (пестливі, поетичні, урочисті, книжні).

1. Білі лілеї завжди росли у монастирських садах і, за переказами та легендами, були побожними квітами. Їх несли у Божий храм і клали перед віттарем Матері Божої. 2. Не одним сивим пасмом закосичена ця дата – 15 лютого, день, коли нарешті в далекому 1989 р. закінчилась для народів

колишнього СРСР десятирічна кривавиця трагічної війни в Афганістані. 3. Повага до інших народів у крові українців! А ось що треба – так це на державному рівні дбати про українське патріотичне виховання, виховувати молодь в душі любові до України, до її многостраждальної історії. 4. Сподвижник Едварда Сноудена – журналіст Глен Грінуолд має намір оприлюднити нові скандальні матеріали про електронне стеження, яким займаються спецслужби США. 5. У житті кожного народу є вікопомні непересічні дати, котрі золотими літерами вписані на скрижалях його історії. Для нас, усіх тих, хто народився під блакитним небом серед золотокосих ланів України, це – 24 серпня 1991 року! 6. Головна ідея фантастичної стрічки полягає в тому, що вся світобудова тримається на творчих людях, і як тільки вони перейдуть на «темну сторону», неодмінно трапиться глобальна катастрофа. 7. На Вінниччині немовля обпекло личко, заснувши біля грубки. 8. НАСА святкує своє 55-річчя, вважаючи, що в освоєнні космосу зроблені «гігантські кроки», і обіцяючи «міріади» нових досягнень і відкриттів у співпраці із зарубіжними партнерами. 9. Я йшов Тверською й думав про Дороніну. Про ту, яка, на нинішні часи, для одних – ретроград, а для інших – невинна ідеалістка, максималістка. 10. На емблемі зображено Матір-Україну, яка нагадує нам про негасну силу рідної Землі, яка сповнює своїх дітей мужністю, силою, витримкою, стійкістю, любов'ю до своєї Землі, великим почуттям патріотизму, здатності до самопожертвування в ім'я людства. 11. – Яюсь я з теплої квартири вибігла в кофтинці на балкон розвісити речі, – пригадує вона. – Мабуть, через те й виникло заpalення. 12. Кожен випадок прийняття одружених англіканських священників до лона Католицької Церкви розглядатиметься індивідуально.

Вправа № 94. *Оберіть одну резонансну подію останнього місяця і складіть повідомлення про неї, використовуючи якийсь один вид стилістично забарвленої лексики (напр., наукову, офіційно-ділову, розмовну, пестливу тощо).*

Вправа № 95. *Користуючись тлумачним словником української мови, виписіть по 5–6 слів, позначених ремарками книжн., розм., спец. (біол.,*

військ., ек., лінгв. тощо), пестл. (зменш.-пестл., зменш.), вульг. Складіть 8–10 речень з виписаними словами.

Вправа № 96. Прочитайте речення, визначте, яка лексика переважає в них. Чи доречне її використання в публіцистиці? Відредагуйте текст.

1.– Водітель віз нас, мов мішки з картошкою, – обурюється Бражник наступного дня. – Спереді стояла товста тьотка з мобільником. Всю дорогу лялякала. За поручень не взялася. Перед світлофором «Газель» так затормозила, що половина людей друг на друга попадали. Я за сидіння вхопився, а тітка вчепилася в мене. І каблучком на мізинець наступила. Боль така, наче молотком по пальцю ударили. Почув, як щось хруснуло. Кое-как дошкандибав додому. Палець розпух і посинів. Вранці пішов у травмпункт. Сказали, перелом. 2. – Священника цього за 10 хвилин із центру до автовокзалу довезла по зустрічній полосі. І він так спішив, що забув пакет. Відкриваю – а там шапка з позолотою, красива-красива... Кожен раз, коли возила священників, семінаристів, запитувала, чи не з Кишенева. Просила об'явити там у них, що шапка в Києві.... Було, підійшли до мене іностраниці – бабуся і дідусь... Недавно молодий інспектор зупинив і каже: «Бабушка, одолжіть на обід». 3. Для різних типів двигунів Audi пропонує два варіанти коробки передач: безступінчату КПП multitronic із приводом на передні колеса і спортивну семиступінчату КПП S tronic, яка встановлюється в поєднанні з системою постійного повного приводу quattro. 4. – Представляєш, приходять учора один у магазин і з порога: «У вас єсть партнер?» У мене повні глаза возмуценія. Думаю, як це сказати так понятно, але щоб не обідити.

Лексикографія

Лексикографія – розділ мовознавства, який займається збиранням, упорядкуванням та описом словникового матеріалу, укладанням словників.

Словники поділяються на енциклопедичні (дають визначення поняття, відомості про історичних осіб, діячів науки, культури, пояснюють факти, явища з усіх галузей життя) та лінгвістичні (філологічні, в яких трактується

значення слова, подається його написання, наголошення, вимова, граматичні особливості тощо).

До **енциклопедичних словників** належать, поміж інших, такі:

- Українська радянська енциклопедія (у 12 т., К., 1077–1985);
- Енциклопедія українознавства (у 3-х т., К., 1994–1995);
- Енциклопедія українознавства (в 11-ти т., Львів, 1993–2003);
- Українська літературна енциклопедія (видано 3 томи до літери Н: т.1 – К., 1988; т.2 – К., 1990; т.3 – К., 1995);
- Універсальний словник-енциклопедія (4-те вид., – К., 2006);
- Економічний енциклопедичний словник (у 2 т., Львів, 2005–2006);
- Психологічна енциклопедія (К., 2006);
- Енциклопедія афоризмів, крилатих фраз, цитат (Львів, 2008);
- Малий словник історії України (К., 1997);
- Українська фольклористика. Словник-довідник (Тернопіль, 2008) та ін.

Лінгвістичні словники бувають одномовні й перекладні. Одномовні поділяються на:

- **тлумачні** – пояснюють значення слів, подають основні мовні характеристики (граматичні форми, наголос, написання), стилістичні особливості. Найбільшої уваги заслуговують такі:
 - Грінченко Б. Д. Словарь української мови (В 4-х т., К., 1907-09, перевидавався багато разів);
 - Словник української мови (В 11-ти т./ Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР/ гол.ред.І. К. Білодід, К., 1970–1980);
 - Великий тлумачний словник сучасної української мови (Автор і гол. ред. В. Т. Бусел; 1-ше вид. – К.; Ірпінь, 2001; 7-ме вид. – К.; Ірпінь, 2009);
 - Словник української мови (У 20 т.; Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред.В. М. Русанівського; вийшло 3 томи: 1-ий – К., 2010; 2-ий і 3-ій – К., 2012);
 - Словник української мови (Відп. ред. В. В. Жайворонк. – К., 2012);
 - Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А д Я (Упоряд. Загнітко А. П.; Донецьк, 2008) та ін.

- **словники синонімів** наводять упорядковані синонімічні ряди. У межах кожного такого ряду подаються семантичні й стилістичні особливості слів, зазначається їхня сполучуваність, наводяться приклади їх уживання в такстах.

- * Словник синонімів української мови (У 2-х т.; Укл. Бурячок А. А., Гнатюк Г. М. та ін.; К., 1999–2000);
- * Караванський С. Практичний словник синонімів української мови (близько 15000 синонімічних рядів; К., 1995);
- * Зубков М. Г. Практичний словник синонімів української мови (Близько 10000 синонімічних рядів; Харків, 2008);
- * Полюга Л. М. Словник синонімів української мови (3-е вид.; К., 2007);
- * Вусик О. С. Словник синонімів української мови (Тернопіль, 2013).

- **словники антонімів** наводять і тлумачать слова з протилежними значеннями, характеризують їхню сполучуваність, наводять приклади їх уживання в суцільному тексті:

- Полюга Л. М. Словник антонімів української мови (понад 2000 антонімічних пар; вид. 2-ге, доп. і випр. – К., 2001);
- Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови (К., 2001).

- **словники паронімів** описують подібні за формою, співзвучні слова, подають їхнє тлумачення і використання в текстах.

- * Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови (К., 1986).

- **словники омонімів** включають слова, які пишуться і вимовляються однаково. У словниковій статті зазначається тип утворення омонімії, перераховуються граматичні, стилістичні та інші особливості цих омонімів.

- Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови (Львів, 1996);
- Кочерган М. П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів («фальшиві друзі перекладача») (К., 1997).

- **словники іншомовних слів** подають виключно запозичені слова, називають мову-джерело запозичення слова, а також наводять написання слова в оригіналі і значення слова в мові-джерелі.

- Словник іншомовних слів (За ред. О. Мельничука; К., 1974, останнє видання – 1986);
- Сучасний словник іншомовних слів (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України; уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк; близько 20 тис. слів і словосполучень; – К., 2006).
- Коломієць М., Молодова Л. Словник іншомовних слів (К., 1998);
- Словник іншомовних слів (За ред. Л. Пустовіт; К., 2000);
- Сліпушко О. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові: Правопис. Граматика (К., 2000) та ін.

- **словники неологізмів** – це тлумачні словники, в яких зібрані слова, що нещодавно з'явилися в мові й не зафіксовані у вже виданих тлумачних словниках.

- Нові слова та значення : словник (Інститут української мови НАН України; укл. Л. В. Туровська, Л. М. Василькова; К., 2009);
 - Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник (Л., 2002).
- у **діалектних словниках** зібрані діалектні слова, подано їхнє значення. Діалектні словники можуть складатися на основі одного або кількох діалектів мови. Зазвичай ці словники охоплюють лише ті слова, які відсутні в літературній мові або які мають розбіжності в семантиці порівняно з аналогічними словами літературної мови.
- Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини (У 4-х т.; Запоріжжя, 1992);
 - Аркушин Г. Словник західнополіських говірок (У 2 т.; Луцьк, 2000);
 - Ващенко В. С. Словник полтавських говорів (Харків, 1960);
 - Гуцульські говірки: Короткий словник (За ред. Я. Закревської; Львів, 1997);
 - Лисенко П. С. Словник поліських говорів (К., 1974);
 - Українські східностепові говірки (Д., 1998);

- Онишкевич М. Й. Словник бойківських говорів (К., 1984);
- Сікорська З. С., Шевцова В. О., Шутова Л. І. Словник діалектної лексики Луганщини (За ред. З. С. Сікорської; К., 2002) та ін.
- в *історичних словниках* фіксуються слова конкретного історичного періоду.
- Історичний словник українського язика (За ред. Є. Тимченка; Харків-Київ, 1930–1932);
- Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. (У 2-х т.; Уклад. Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Кернацький та ін.; К., 1977–1978),
- Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. (Вийшло шість випусків; Львів, 1994–1999).
- *етимологічні словники* подають походження слова: в них зазначається, власне слово чи запозичене; якщо запозичене, то коли, з якої мови і з яким значенням.
- * Етимологічний словник української мови (У 7 т. (вийшло 6 томів); Гол. ред. О. С. Мельничук; К., 1982–2012).
- у *фразеологічних словниках* подано усталені звороти з тлумаченням і стилістичною характеристикою.
- Фразеологічний словник української мови (У 2 книгах; Інститут української мови НАН України; уклад. В. М. Білоножко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.; К., 1993; II вид. – 1999);
- Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови (У 2-х т.; К., 1984);
- Коваль А., Коптілов В. 1000 крилатих виразів української літературної мови (К., 1964);
- Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови (К., 1998);
- Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові (К., 1975);
- Коваль А. П. Крилате слово (К., 1983);
- Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів (К., 1988);

- Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови (К., 2001);
- Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник (К., 1971).
- **орфографічні словники** наводять слова в алфавітному порядку в їх нормативному написанні й наголошенні. У складних випадках зазначаються деякі граматичні особливості певного слова (вказується рід іменників, подаються відмінкові та особові закінчення).
- Орфографічний словник української мови (Уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко; К., 1994);
- Український орфографічний словник (За ред. В. Русанівського; К., 2006);
- Український орфографічний словник (За ред. А. О. Свашенко; Харків, 1997);
- Бурячок А. А. Орфографічний словник української мови (Вид. 2-ге, доопрац.; К., 2002);
- Сучасний орфографічний словник української мови (Харків, 2009);
- Український орфографічний словник (За ред. В. Г. Скляренка; вид. 9-те, переробл. і доповн.; К., 2009);
- Шевчук С. Разом, окремо, через дефіс: Словник-довідник (К., 2003).
- **орфоепічні словники** подають перелік слів із позначенням нормативного наголосу, транскрипцією правильної вимови.
- Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови (К., 1973);
- Орфоепічний словник української мови (В. М. Русанівський, В. В. Чумак, Г. М. Ярун; К., 2006);
- Пещак М. М. Орфоепічний словник української мови (У 2 т.; К., 2001);
- Головащук С. Складні випадки наголошення (К., 1995);
- Українська літературна вимова і наголос (За ред. М. А. Жовтобрюха; К., 1973).

- у **морфемних та словотворчих словниках** слова членуються на морфеми, вказується твірна основа слова і морфема, яка слугує засобом творення слова.

- Полюга Л. М. Словник українських морфем (Л., 2001);
- Полюга Л. М. Морфемний словник (К., 1983),
- Яценко І. Морфемний аналіз: Словник-довідник (У 2-х т.; К., 1980-1981);
- Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Карпіловський В. С., Недозим Т. І. Словник афіксальних морфем української мови (К., 1998);
- Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями (К., 2002);
- Селігей П. О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові (К., 2014).

- у **словниках труднощів** тлумачиться написання, наголошення й вимова слів, подаються граматичні й стилістичні особливості, наводяться приклади сполучуваності слів.

- * Словник труднощів української мови (У 2-х т.; К., 1977);
- * Словник труднощів української мови (За ред. С. Я. Єрмоленко; К., 1989);
- * Словник труднощів української мови (Т. Дорошенко; К., 2012);
- * Словник труднощів української мови (Укл. О. М. Уліщенко; Х., 2009);
- * Словник-довідник сучасної української мови. Разом. Окремо. Через дефіс (Укл.: Т. К. Співак, О. О. Якименко; Х., 2009);

- **словники-довідники** пропонують інформацію щодо правильного вживання певних слів і висловів, їхніх граматичних особливостей.

- * Головащук С. І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник (К., 1995);
- * Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови (К., 2004);
- * Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста (Львів, 2002);
- * Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник (3-тє вид., випр.; за ред. В. М. Русанівського; К., 2005);

* Тріщук О.В., Фіголь Н.М. Словник помилкового слововживання в сучасних медіа (К., 2015).

Перекладні словники подають переклади слів і фразеологізмів з однієї мови на іншу. Найбільш поширені двомовні словники, хоча є й багатомовні. Активно створюються термінологічні перекладні словники в різних галузях знань.

- Англо-український словник — English-Ukrainian Dictionary (У 2-х т.; Уклад. М. І. Балла; К., 1996);
- Українсько-англійський словник (За ред. Гороть Є. І.; Вінниця, 2009);
- Українсько-новогрецький словник (Укл. Н. Ф. Клименко, О. Д. Пономарів, А. О. Савенко; К., 2008);
- Українсько-іспанський словник (Укл. М. Жердинівська; К., 1993);
- Українсько-китайський словник (Пекін, 1990);
- Російсько-український словник (У 3-х т.; К., 1980);
- Російсько-український словник (За ред. В. В. Жайворонка; К., 2003);
- Російсько-український словник (У 4 т.; К., 1 т. – 2011, 2 т. – 2012, 3 т. – 2013, 4 т. – 2014);
- Великий французько-український словник "Larousse" (К. – Ірпінь, 2011);
- Німецько-українсько-російський словник (За ред. Б. І. Лисенко; К., 1991);
- Ольховой І. О. Французько-українсько-російський словник термінів і скорочень протиповітряної оборони країн НАТО (К., 1998);
- Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник (У 2-х т.; Львів, 1995);
- Українсько-російський словник наукової термінології (За заг. ред. Л. О. Симоненко; К.; Ірпінь, 2004);
- Саврук М. П. Українсько-англійський науково-технічний словник (К., 2008);
- Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки (К., 1994);

- Огар Е. І. Українсько-російський та російсько-український словник-довідник з видавничої справи (Львів, 2002);
- Українсько-російський та російсько-український словник банківських і страхових термінів (Дніпропетровськ, 1995);
- Російсько-український словник з математики, фізики та інформатики (К., 2008) тощо.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке лексикографія?
2. На які дві групи поділяються словники? Наведіть 2-3 приклади енциклопедичних словників.
3. Назвіть типи лінгвістичних словників.
4. Які відомості про слово містить тлумачний словник?
5. Які тлумачні словники Ви знаєте, а якими користувалися?
6. Наведіть приклади словників синонімів, антонімів, паронімів, омонімів, іншомовних слів, неологізмів, діалектної лексики; назвіть їхніх авторів або укладачів.
7. Яку інформацію містять фразеологічні словники? Назвіть сучасні фразеологічні словники.
8. Із яких словників можна дізнатися правопис слова? Наведіть назви таких словників.
9. Яку інформацію можна отримати з орфоепічних словників? Які орфоепічні словники Вам відомі?
10. Які словники подають інформацію про будову слова і спосіб його творення? Наведіть приклади.
11. Яка інформація міститься в словниках труднощів і словниках-довідниках?
12. Назвіть види перекладних словників.

Вправа № 97. *Дайте письмову характеристику словників різних типів (тлумачного, орфографічного, іншомовних слів, синонімів, етимологічного,*

наголосів, фразеологічного, перекладного). Характеристику подайте у такій послідовності: 1) вихідні дані про словник (повна назва, автор або колектив авторів, упорядник або редактор, кількість томів або книг, місце видання, видавництво, рік видання); 2) тип словника, особливості його будови, специфіка розробки словникових статей; 3) завдання цього словника; 4) практичне застосування словника.

Вправа № 98. З'ясуйте значення слова «мова» за тлумачним та енциклопедичним словником. Порівняйте пояснення та зробіть висновки про особливості словників.

Вправа № 99. Впишіть словникові статті, що стосуються того самого слова (напр., водити, кінець, великий, думка, колоти, ледачий тощо), з різних типів словників (тлумачного, синонімічного, фразеологічного, етимологічного, перекладного тощо). Що спільного і відмінного ви помітили в структурі словникових статей різних типів словників?

Вправа № 100. Самостійно складіть словникові статті до виділених слів. Порівняйте власні статті з відповідними у словниках. Чим вони відрізняються?

1. В. Роменець, доктор психологічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, **вважає**, що у своїх найзагальніших та найістотніших рисах **творчість** слід визначати як виробництво певного **оригінального** продукту для комунікаційної мети. Ці два моменти – оригінальність і комунікація – стосуються будь-якого виду творчості, додає вчений. 2. Професія журналіста – це вічне спілкування, за допомогою якого журналіст збирає левову частку **інформації**. У журналіста, незалежно від того, в друкованому чи електронному засобі масової інформації він працює, повинне бути добре поставлене усне мовлення, він повинен **володіти** точною фразою, швидко реагувати на повороти думки співрозмовника, знати **досконало** предмет бесіди, аби на рівних вести її з фахівцями.

Вправа № 101. Впишіть зі «Словаря української мови» Б.Грінченка, «Словника української мови» в 11-ти томах та «Великого тлумачного

словника сучасної української мови» словникові статті зі словами: сонце, приповідка, дільниця, черствий, заколот, вигадливий, вигода, прикидати, млинок. Порівняйте значення та зробіть відповідні висновки.

Вправа № 102. У тлумачному словнику загубилося кілька слів. Відновіть їх за «лексичними ознаками», що наведені нижче.

1. З наголосом на першому складі – це синонім слова *палац*, а з наголосом на другому складі означає пристрій для запирання дверей, застібання одягу та сумок.

2. Один з омонімів є синонімом слову *одвірок*, а другий означає скупчення риб у період нересту.

3. З літерою *у* – це робітник, що кладе стіни з цегли, з літерою *а* – він фарбує стіни будинків.

4. Одне слово – це синонім до слова *ніжність* і омонім слова, що називає звірка з тонким, гнучким тілом.

5. Іменник, що позначає самицю лебедя й омонім, який позначає пристрій для піднімання й переміщення вантажів.

6. Антонім до *нагріватися*, який омонімічний дієслову зі значенням «дозрівати, досягати».

7. Порода мисливських і сторожових собак, яка омонімічна *сварці*.

8. Із літерою *в* – це відпочинок у поході, а з літерою *ч* – місце стоянки кораблів.

9. Із наголошеним першим складом це слово, що інакше називає *півники*, з наголошеним другим – сорт цукерок.

Вправа № 103. Впишіть кілька (на вибір студента) словникових статей зі «Словника іншомовних слів» і «Етимологічного словника української мови», прокоментуйте їхню будову.

Вправа № 104. Впишіть словникові статті зі «Словника лінгвістичних термінів», «Словника української мови», «Української радянської енциклопедії» із реєстровими словами: наголос, об'єкт. Порівняйте, проаналізуйте, зробіть висновки.

Вправа № 105. Користуючись виданням Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. «Власні імена людей. Словник-довідник» (3-тє вид., випр.). – К.: Наукова думка, 2005, випишіть словникові статті про своє ім'я та про 5–6 імен родичів або друзів. Що нового дізналися ви з цього словника?

Вправа № 106. Відредагуйте речення, прокоментуйте причини появи помилок у журналістських текстах.

1. Більше 74 людей вважаються пропавшими без вісті в результаті краху трьох риболовецьких суден, що стався в другій половині дня в неділю в Південно-Китайському морі. Судна пішли на дно через тайфун «Вутіп». На борту суден знаходилися 88 людей. До полудня понеділка 14 осіб були знайдені. Влада міста Санша, що знаходиться неподалік, мобілізувала місцевих жителів, а також вільні лодки для участі в пошуково-рятувальних роботах. Проте пошуки ускладнюються із-за все ще триваючого шторму. 2. Фактично податок сплачуватимуть українці, які купують авто, незалежно від того, новий це автомобіль чи бувший у використанні, вітчизняний чи іномарка. 3. На сьогодні, безумовно, ми запропонуємо нові підходи в інформаційній роботі, оскільки процес глобалізації робить зовнішню політику транспарентною, і не встигають висохнути чорнила на документі, як експерти й журналісти намагаються його коментувати. 4. Готовити в пароварці настільки просто, що це під силу будь-якій людині, тому таке харчування не просто корисно, процес кулінарної обробки не вимагає особливих умінь. 5. Запровадження платної освіти у вищих навчальних закладах Німеччини призвело до зменшення кількості потенційних і вже існуючих студентів. 6. Людина, – підкреслював мислитель Пуфендорф, – з'являється тільки там, де люди взаємно допомагають один одному. 7. Більше 75% людей, які вступають вперше в шлюб, в кінці кінців, розлучаються. Весілля подружжя молодше 25 років значно підвищує ризик розлучення. Крім того, ризик вище, коли жінка набагато старша, ніж чоловік, хоча це не дуже впливовий фактор. 8. Опозиція не зривала виступ Президента України Віктора Януковича, так як давно чекала Президента в парламенті. 9. Василь з грошима був завжди ощадний і вчив ощадності підлеглих. 10. Природні лиха не шкодують ані бідних, ані

багатих. 11. Три завдання зі ЗНО зі всесвітньої історії подані на встановлення учнем вірної послідовності відповідей. У кожному завданні подається 4 події, які потрібно розмістити у правильній послідовності згідно запитання у завданні. 12. Є настрій, з яким уперше в своїй історії команда буде дебютувати в першій лізі. 13. Приналежність до Європи вимірюється не лише членством у Євросоюзі. 14. "Манчестер Юнайтед" може знаходитися у кризі, але ця команда завжди сильна, і нам потрібно зберігати концентрацію під час гри.

Фразеологія

Фразеологія (гр. *φράσις* – вислів і *λογος* – вчення) – це, по-перше, розділ мовознавства, що вивчає сталі звороти мовлення і, по-друге, сукупність усіх фразеологічних одиниць мови. **Фразеологізмом** (фразеологічною одиницею) називається лексико-граматична єдність двох і більше слів, яка має цілісне значення й автоматично відтворюється в мовленні. Наприклад: *витрішки продавати* (вештатися без діла); *стати дибки* (запротестувати, не погодитися з чим-небудь); *лебедина пісня* (останній твір, вияв таланту або здібностей кого-небудь); *як за себе кидати* (їсти жадібно, з апетитом).

До фразеології належать усталені звороти мови та вислови, прислів'я, приказки та крилаті слова: *забути язика в роті*; *як п'яте колесо до воза*; *держати камінь за пазухою*; *хліб – усьому голова*; *пішов у рист, як за сьць у хвіст*; *сім мішків гречаної вовни*; *бреше, як шовком шиє*; *яке дибало, такого й здибало*; *маємо те, що маємо*.

Основними ознаками фразеологізмів є такі:

1) семантична неподільність складників фразеологізму (значення фразеологічної одиниці не можна витлумачити, виходячи зі значень окремих слів, що входять до неї);

2) стабільність компонентного складу, яка не дозволяє розширювати або скорочувати вислів, замінювати слова в ньому;

3) відтворюваність фразеологізму в мовленні;

4) складаються не менше ніж із двох слів;

5) можуть вступати в синонімічні й антонімічні відношення: *мурашки бігають спиною – мороз іде поза шкірою; держати хвіст бубликом – опустити крила;*

6) образність, оцінність, експресивність.

Фразеологічне багатство української мови класифікується за кількома ознаками: 1) за семантичною злитістю компонентів (класифікація за В.В.Виноградовим; семантична); 2) за походженням (генетична); 3) за стилістичною належністю; 4) за ознакою відтворюваності.

1. За семантичною злитістю компонентів фразеологізми поділяються на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення (за В.В.Виноградовим) та фразеологічні вислови (за М.М.Шанським).

Фразеологічні зрощення – це стійкі звороти, властиві лише певній мові, що передають єдине поняття. Семантика такого фразеологізму не збігається із семантикою слів, що входять до його складу. Наприклад, значення фразеологічного зрощення *собаку з'їсти* – «набути великого досвіду» абсолютно не збігається із лексичним значенням кожного зі слів у складі фразеологізму. Так само: *п'яниця, п'яний –лика не в'яже; йде під мухою; безхарактерний, слабовольний – з нього вірвовки в'ють, його кури загребуть; померти – врізати дуба; побити – дати кучми*. До складу фразеологічних зрощень можуть входити слова й словоформи, що вийшли з ужитку: *бити байдики* – байдикувати (в початковому значенні – розколювати поліно на заготовки для виготовлення побутових дерев'яних предметів); *збити з пантелику* (толк); *взяти на цугундер* (тюрма); *облизня піймати; темна вода во облацех; притча во язицех* (застаріла форма місцевого відмінка множини). У більшості випадків фразеологічні зрощення не можна перекласти іншими мовами, можна лише підшукати семантичний відповідник, наприклад: укр. *піймати облизня* – рос. *несолоно хлебавши; остаться с носом*.

У **фразеологічних єдностях** цілісне значення фразеологізму може бути частково вмотивованим лексичними значеннями слів-компонентів, наприклад: *прикусити язика* (замовкнути), *зробити з мухи слона* (перебільшити), *кров з молоком* (здоровий, вродливий), *плисти за течією* (пасивно підкорятися

обставинам), *і водою не розілляти* (дружно), *ані пари з уст* (мовчати), *сидіти на шії* (жити на утриманні), *з іншого тіста* (не схожий на інших) та ін. Значення фразеологічних єдностей ґрунтується на образному переосмисленні вільних раніше словосполучень. У мовленні такі сполуки слів можуть вживатися як фразеологічні одиниці і як вільні словосполучення (тобто всі слова використані в прямому значенні).

Фразеологічні сполучення – стійкі звороти, до складу яких входять слова з вільним значенням, але один із компонентів має фразеологічно зв'язане значення. Таким чином, цілісне значення фразеологічних сполучень складається із семантики окремих слів: *брати участь, досада бере, порушити питання, здобути перемогу*. У цих сполученнях одному з компонентів можна підібрати заміну: *по гарячих слідах* (*свіжих, живих*), *куди душа забажає* (*захоче, запрагне*), *зачепити честь* (*самолюбство, гордість, інтереси*), *глупа ніч* (*пізня*), *малиновий дзвін* (*милозвучний*). Слово із фразеологічно зв'язаним значенням може сполучатися з одним словом (*колискова пісня*) або з обмеженою кількістю слів (*карі очі, карий кінь*, але не можна *каре волосся, карий собака*).

Фразеологічні вислови – стійкі за складом і вживанням семантично подільні фразеологічні звороти, до складу яких входять слова з вільним значенням. Серед них розрізняють вислови комунікативного характеру (речення), напр.: *Скільки голів, стільки й умів; На всяке хотіння є терпіння*. Це прислів'я, приказки, афоризми відомих політиків, письменників, діячів науки й культури: *Не помучишся – не научишся; Крапля камінь точить; Сім раз відмір – один відріж; Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя* (Г.Сковорода). Фразеологічні вислови номінативного характеру – це мовні штампи, кліше, які за структурою є переважно словосполученнями: *надзвичайна ситуація, трудові успіхи, нота протесту, логічне завершення*.

2. Класифікація фразеологізмів за походженням. Фразеологія української мови за своїм походженням і часом виникнення неоднорідна, а тому виокремлюються такі шари фразеологічних одиниць: 1. Сталі вислови з усної народної творчості. Це переважно прислів'я, приказки, примовки, напр.:

Хто мовчить, той двох навчить; Скажеш на ніготь, а перекажуть на лікоть; Набрид гірше гіркої редьки. Фольклорні фразеологізми пов'язані з народними традиціями й віруваннями (*замовляти зуби, перемивати кісточки, дати гарбуза, виносити сміття з хати*), такими рисами українців, як почуття гумору, самоіронія (*Сім мішків гречаної вовни; Ви мовчить, а я буду слухати; Доживсь – штани одні, а сорочки ще менше; Нема хліба – їж пироги; Нате й мою баночку на дьоготь*). 2. Вислови виробничо-професійного походження, наприклад: *сім раз відмір, а раз одріж; по всіх швах* (з мовлення кравців); *грати першу скрипку, підвищувати тон, з іншої опери, як по нотах* (з мовл. музикантів); *цей номер не пройде, зняти маску, триматися на задньому плані, відігравати роль* (з мовл. артистів); *виконувати завдання на відмінно* (з мовл. вчителів); *білими нитками шито, губити нитку, куди голка туди й нитка* (з мовл. шевців); *лити воду на млин* (з мовл. мірошників); *між молотом і ковадлом* (з мовл. ковалів); *закидати вудочку, ловити рибу в каламутній воді* (з мовл. рибалок); *на ловця і звір біжить; ставити сильце комусь* (з мовл. мисливців); *брати з бою, вести підкоп, взяти під обстріл, скласти зброю* (з мовл. військових). 3. Влучні вислови відомих діячів мистецтва, науки: *Пропаща сила* (П. Мирний); *Коні не винні* (М. Коцюбинський); *Баба Палажка і баба Параска* (І. Нечуй-Левицький); *Останній із могікан* (Фенімор Купер); *А судді хто?* (О. Грибоєдов); *Життя іде, і все без коректур* (Л. Костенко). 4. Біблійні та євангельські вислови: *блудний син, берегти як зіницю ока, вавилонське стовпотворіння, притча во язицех, земля обітована, хліб насущний, тернистий шлях, тридцять срібняків, терновий вінок, до другого пришествя, Хома невірний*. 5. Переклади іншомовних фразеологічних висловів або запозичення фразеологізмів в оригіналі: *Як з гуся вода; Як пити дати; І носа не покаже* (рос.); *Апетит приходить під час їжі; Бути не в своїй тарілці* (франц.); *Де собака заритий; Дивитися крізь пальці* (нім.); *всі дороги ведуть до Рима* (лат.); *Синя панчоха; Перейти дорогу комусь; Жити на широку ногу* (англ.); *Ars longa vita brevis* (лат.: мистецтво довге, життя коротке (Гіппократ)); *Terra incognita* (лат.: невідома земля); *Veni vidi vici* (лат.: прийшов, побачив, переміг). 6. Переклади античних крилатих висловів: *гордіїв*

вузол, прокрустове ложе, скринька Пандори, авгієві стайні, сізіфова праця, троянський кінь, езопова мова; крокодилячі сльози; альфа і омега; кінець – справі вінець.

3. За стилістичною належністю всі фразеологізми поділяють на три групи: 1) фразеологізми розмовного характеру (зазвичай із виразним емоційно-експресивним забарвленням): *ловити гав, пхати носа, нуль без палички, копилити губу, намилити шию, мокра курка, піймати облизня, утерти носа, відкинути копита, ведмідь на вухо наступив.* Такі фразеологічні одиниці переважають в усному мовленні та в художній літературі. Сюди ж належать і фразеологізми просторічні (*напхати пельку*), жаргонні (*упасти з дуба*) тощо; 2) фразеологізми книжного характеру (переважно з піднесено-урочистим забарвленням): *сіль землі, стерти з лиця землі, центр тяжіння, покласти голову, називати речі своїми іменами, завдати шкоди, за покликом серця, спочивати на лаврах, танталові муки, заходи адміністративного впливу;* 3) загальноживані стилістично нейтральні фразеологізми, в яких відсутні експресивні відтінки: *приватна власність, стримати слово, кривити душею, довести до ладу, привертати увагу, порушувати питання, брати приклад, ні світ ні зоря, на кожному кроці, на весь голос.*

4. За ознакою відтворюваності компонентів виокремлюють такі види фразеологічних одиниць, як прислів'я, приказки, крилаті вислови.

Прислів'я – стійкий, ритмізований народний вислів повчального характеру. У ньому зафіксовано життєвий досвід народу, подано оцінку явищ, людських рис: *Від добра ніхто не тікає; Сметаною вареників не зіпсуєш; Яка вода, такий млин, який батько, такий син; Криком дуба не зрубаєш; Де дівка не плетена, там і хата не метена.* З граматичного погляду прислів'я оформлюються як речення.

Приказка – сталий вислів, який образно характеризує певне явище. Приказки позбавлені узагальнювального, повчального характеру і за граматичною структурою близькі до словосполучень або неповних речень: *Пирогои – не вороги; Більше щастя, як розуму; Сало не велика слава, а все ж ласощі; Гарна дівка, як засватана; Що голова, то й розум!*

Крилаті вислови – стійкі образні вислови, що мають певне літературне або історичне походження. До них належать висловлювання видатних осіб. Основними ознаками крилатих висловів є співвіднесеність із автором, відтворюваність і популярність завдяки їх влучності: *Мертві сраму не імуть* (князь Святослав); *Тільки той ненависті не знає, Хто цілий вік нікого не любив* (Леся Українка); *В своїй хаті своя правда, і сила, і воля* (Т. Шевченко).

Прислів'я і приказки мають між собою багато спільного: фольклорне походження, влучність і стислість висловленої думки, народна спостережливість. Відрізняються ж прислів'я від приказок завершеністю вираження думки (за будовою прислів'я – це повні речення різної структури), повчальним підтекстом, ритмічністю і, зазвичай, чітким поділом на дві частини. Пов'язані між собою причиново-наслідковим або умовно-наслідковим зв'язком, напр.: *Кому ведеться, в того й півень несесться; Бачили очі, що купували, їжте, хоч повилазьте; Знайшов – не скач, згубив – не плач; Якби свині крила, вона б і небо зрила; За чужим поженешся – свого позбудешся.* Приказки часто являють собою усічений варіант прислів'я або просто влучний вислів номінативного характеру: *шукай вітра в полі; лисячий хвіст; не в службу, а в дружбу; обоє рябоє; де кум, а де коровай; багата, як собака кудлата.*

Фразеологія кожної мови – це скарбниця народної мудрості, історичної пам'яті, культурних надбань. У ній зберігаються відголоски давніх звичаїв і вірувань, багатий матеріал про історію, боротьбу з гнобителями, про ідеали, мрії й сподівання. Так, фразеологічні вислови *пропав, як швед під Полтавою, висипався хміль із міха та й наробив ляхам лиха* зберігають відгомін боротьби з загарбниками; сталі вислови *пан не жне, не косить, а кожух носить; пан скаче, а хлоп плаче; дав пан Омелькові пояс, як той без штанів оставсь; допавсь, як піп до сала; попові брехати, що собаці мух хапати* свідчать про негативне ставлення народу до багатіїв і представників церкви.

Фразеологізми можуть вступати в синонімічні й антонімічні зв'язки як зі словами, так і з іншими фразеологізмами. Наприклад, поняття «красивий, привабливий зовні» передають такі вислови: *хоч картину малюй; як*

намальований; хоч з лиця води напийся; хоч у раміці вправ; хоч за раму клади; як лялечка; про подібні, однакові предмети або явища кажуть: на один копил; на один киталт; як дві краплі води; як викапаний; як з ока випав; з одного тіста; одного поля ягода; пара чобіт на одну ногу; одним миром мазані. Протилежні поняття передаються такими фразеологізмами: смішки справляти – умитися сльозами; вийти на дорогу – збитися на манівці; заснути навіки – з'явитися на світ; тримати хвіст трубою – опустити руки та інші.

До причин активного використання фразеологічних одиниць у сучасній публіцистиці й рекламі належать: а) проста, чітка форма, яка дозволяє просто описувати складні явища; б) лаконічність фразеологізму, його здатність узагальнювати, підсумовувати інформацію; в) образно-метафорична форма сталих висловів, що сприяє увиразненню створеної картини, пробудженню уваги читача або слухача; г) здатність фразеологізмів передавати оцінку, ставлення автора до описуваних подій чи явищ.

Автори художніх і публіцистичних текстів часто видозмінюють фразеологізми з метою оновлення їхнього значення, привернення уваги читача. Для цього використовуються такі способи видозміни фразеологічних одиниць: 1) зміна семантики через зіставлення фразеологічного і вільного значення (зазвичай для досягнення комічного ефекту, наприклад, у заголовку: *Українці масово **скочили в гречку*** – про подорожчання крупи й пов'язаний із цим ажіотаж); 2) усічення фразеологізму (*Очевидно, що планів у вас багато, головне, щоб вони не стали «журавлем у небі». Розкажіть про «**синицю**» – що ви збираєтесь втілити найближчим часом?*); 3) поширення за допомогою слів, що не входять до складу сталого вислову (*А на всіх правах власника, гарантованих йому міжнародними угодами, Конституцією і законами України, законотворець **поставив жирний хрест*** (пор.: поставити хрест); *До народу поставилися, як до **отари мовчазних баранів*** (пор.: стадо баранів)); 4) заміна одного з компонентів фразеологізму (*Люди, з якими «Тиждень» спілкувався в Тиві, натякали, що «кришує» наркотрафік не лише місцева еліта. Мовляв, **рильце в анаші** й у федеральній* (пор.: рильце в пушку); у заголовку: ***Газпром сльозам не вірить*** (пор.: Москва сльозам не вірить); 5)

зміна модальності (стверджувальне – заперечне значення) або граматичних форм (способу, часу, особи) компонентів (*Байдуже, є лікарня чи немає. Головне, щоб собак не спускали,* – розповів «Тижню» один із працівників «Індустріального союзу Донбасу» (пор.: *спустити собак*); *Демон польської публіцистики Адам Міхнек став би в пригоді українцям* (умовний спосіб дієслова замість дійсного: *стати в пригоді*); *Наприкінці 1980-х Україна перебувала в стані «весняної відлиги», а «Брати Гадюкіни» стали однією з перших ластівок, які відчули надворі весну* (множина замість однини: *перша ластівка*) та деякі інші.

Питання для самоконтролю:

1. Які значення має термін «фразеологія»?
2. Дайте визначення фразеологізму.
3. Назвіть ознаки фразеологізмів.
4. Які різновиди фразеологічних одиниць виокремлюються згідно з класифікацією за семантичною злитістю компонентів?
5. Назвіть основні ознаки фразеологічних зрощень, єдностей, сполучень, висловів; наведіть приклади.
6. Які існують групи фразеологізмів за походженням? Наведіть приклади.
7. Як диференціюються фразеологічні одиниці за стилістичною належністю?
8. У чому полягає відмінність між прислів'ями і приказками?
9. Які способи видозміни (трансформації) фразеологічних одиниць існують?
10. Поміркуйте про доцільність використання фразеологізмів у мас-медійних текстах різних жанрів.

Вправа № 107. *Із-поміж виділених сполук слів виписіть фразеологізми, поясніть їхнє значення. За якими ознаками ви визначили, що саме ці сполуки належать до фразеологічних одиниць?*

1. Вона переконана, що західна школа журналістики – це *троянський кінь*, покликаний розкласти Україну зсередини на угоду тому ж таки міжнародному імперіалізму. 2. З приходом до влади Дмитрія Медведєва *російська опозиція* та західні експерти *плекали надію* на певну лібералізацію політичного та економічного життя країни. 3. Ворожа кіннота, намагаючись *уникнути оточення*, одразу втекла до Тарту, а кілька сотень шведської піхоти було *вирізано в пень*. 4. Води річки Брахмапутра вже були *каменем спотикання* між Індією та Китаєм. 5. Уряди не *грюкають дверима*, коли розривають відносини. 6. Будь-який новий власник *провів би аудит*, який *пролив би світло* на всі обставини зникнення коштів, і *доклав би максимум зусиль* для їх повернення. 7. Гурту «Андерсон», названому так на честь *казкаря-класика*, знадобилося півдюжини років, щоб *стати на ноги*. 8. Безумовно, мова – це справа держави. Але й люди не повинні *сидіти склавши руки*. 9. Більшість проектів, які анонсують їхні проектувальники, *мають на меті* збудувати найбільшу в світі *сонячну електростанцію*. 10. Не треба *приховувати правди*: двомовність – удар у серце української держави, двомовність – *дамоклів меч* над самим її існуванням. 11. На початку варто *скористатися досвідом* фахівців, що вже *з'їли зуби* в цій галузі. 12. Гасло Тайваню – *тримати ніс за вітром* економічних змін на *глобальному ринку*. 13. Як свідчить історія, авантюристи не *ловлять тав*, коли *трапляється випадок* виправити власне матеріальне або соціальне становище. 14. Американська та європейська політика мають бути спрямовані на те, щоб допомогти Україні *досягти кращих результатів*, ніж просто *плисти за течією* в наступні роки.

Вправа № 108. *Ознайомтеся з крилатими висловами, визначте значення кожного з них і джерело походження. З 8–10 висловами складіть речення.*

Авгієві стайні, ахіллесова п'ята, вавилонська вежа, варфоломіївська ніч, гомеричний сміх, дійти до геркулесових стовпів, Іудин поцілунок, кари єгипетські, крокодилячі сльози, лебедина пісня, летючий голландець, між Сциллою і Харібдою, неопалима купина, поза Катона, перейти Рубікон, розрубати гордіїв вузол, сади Семіраміди, сардонічний сміх, сіль землі, служіння Ваалу, Содом і Гоморра, співати Лазаря, танталові муки, тьма

египетська, кадити фіміам, часи Астреї, чаша святого Грааля, яблука Гесперид.

Вправа № 109. У поданих реченнях знайдіть фразеологізми, поясніть їхнє значення, охарактеризуйте їх за ступенем семантичного злиття компонентів (зрощення, єдності, сполучення, вислови).

А. 1. Новий польський король Володислав IV, амбітний і здібний полководець, вирішив нарешті розрубати гордіїв вузол «шведської проблеми». 2. Домовилися на тому, що співлідер нації оголосив нам холодну війну просто тому, що до цього пункту порядку денного нарешті дійшли руки, рано чи пізно крапки над «і» мали бути розставлені. 3. Якщо вже хтось із небожителів упіймався на гарячому і справу загальмувати не вдалося, до його послуг вправний адвокат, надійна лікарська довідка, чуйний прокурор, гуманний суддя. 4. І хоч би скільки спікер парламенту дорікав президентові та прем'єрові за негаразди, все одно виходить, що він таким чином кидає камінь і у власний город. 5. У другій спробі доля усміхнулася Підкові: в листопаді 1577 року його військо вщент розгромило армію Петра Кульгавого й за місяць вступило до Ясс. 6. Козацький чільник таки посів жаданий престол, ставши, втім, лише каліфом на годину. 7. Європейські експерти б'ють на сполох: в Україні щороку зростає рівень ксенофобії. 8. За істеричними метафорами й відразливими пасажами, адресованими здебільшого особисто українському президентові, прихована єдина, як на мене, слухна думка: допомога потопельнику – справа рук самого потопельника, навіть коли він перебуває в центрі Сахари. 9. Автор переконує, що крізь кожен твір червоною ниткою проходить мотив можливості чи неможливості любові, тому це книжка любовно-соціальної лірики. 10. У ті часи було дуже складно стати оператором. Треба було пуд солі з'їсти, щоб дорости до цієї посади. 11. Ринки облігацій повернулися спиною до слабких членів єврозони. 12. Нещадним котком прокотилися аграрні реформи українським селом. У моїх отчих Бовсунах на Житомирщині почили у Бозі корпуси майже повністю збудованого цеху із переробки садовини, слід захолов за його дорогоцінною «начинкою»: місткостями, трубами з нержавіючої сталі. Як вітром здуло машинно-

тракторний стан. Від ферми залишилися ріжки та ніжки. 13. Ніхто не бажає сидіти й чекати з моря погоди – доки профінансують вітчизняний проект. 14. Росіяни вкрай зацікавлені в американських та німецьких технологіях, адже технічна недолугість російських автівок вже давно є притчею во язицех.

Б. 1. Україні теж не потрібно вигадувати колесо – значно простіше скористатися вже напрацьованими механізмами інших країн. 2. Наші функціонери теж гав не ловлять, формуючи довжелезні реєстри з «проведення святкових заходів», чим, як завжди, імітують ілюзію бурхливої діяльності. 3. На тлі всезагальної нахабної безкарності слуг народу можна сказати, що зламано психологічний бар'єр. 4. Один із них ненароком прострелив собі ногу, й після цього в нього поїхав дах – стріляв з автомата наосліп. 5. Про зростання цін не може бути й мови без стабілізації глобальної економіки та нового припливу дешевих фінансових ресурсів в Україну. 6. Творці літератури кіберпанку – це невдячні касандри прогресу, схильні в кожному новому науковому винаході, в кожній новішій версії комп'ютера вбачати як не троянського коня, то скриньку Пандори. 7. Незважаючи на холодну війну та ідеологічне протистояння із Заходом, радянська молодь в умовах хрущовської відлиги дедалі більше потрапляла під вплив нових віянь із буржуазного світу, чому не могла вже завадити «залізна завіса» між двома ворожими таборами. 8. Як тільки-но почався суд, свідки наче в рот води понабирали, а найбалакучіші померли за незрозумілих обставин. 9. Найбільше на «Фріндж» рвуться етно-групи, що беруть аудиторію за душу запальним фольком. 10. Знавці кажуть, що з монастиря вели кілька ходів у сусідні яри, тож ворог, навіть увірвавшись до обителі, ловив облизня. 11. Дике Полісся вже кілька років поспіль приваблює авантюристів, збирачів фольклору та шукачів пригод, проте для широкого загалу лишається таїною за сімома замками. 12. Він ще дуже молодий політик і робить деякі помилки, думає, що взяв уже бика за роги. 13. У цій гетьманській садибі, яку Розумовський дуже любив, поміж розкішної української природи пізніше Репіну довелося доживати свого віку. 14. Важкі періоди є в житті кожної людини, і тоді особливо важливо пройти оту «чорну смугу» гідно.

Вправа № 110. *Знайдіть і запишіть усі можливі фразеологізми, до складу яких входять такі слова: хвалити, брати, скрутити, іти, нести, шия, нога, перешкода.*

Вправа № 111. *Знайдіть українські відповідники до російських сталих висловів:*

Без зазрения совести, в дрожь бросает, во всеуслышание, два сапога пара, говорить без обиняков, держать ухо востро, до потери сознания, куда глаза глядят, строить глазки, и дело с концом, наверстать упущенное, на ночь глядя, на худой конец, прибегать к суровым мерам, прийти в себя, втирать очки, убивать время, принять решительные меры, пришло на ум, свести на нет, состоять в должности, в два счета, попасть впросак, уперся на своем, час от часу не легче, это в порядке вещей, поставить на вид, по небрежности, по имеющимся сведениям, меры по предупреждению.

Вправа № 112. *Знайдіть фразеологічні одиниці, визначте джерело їхнього походження (усна народна творчість, професійно-виробничі стосунки, вислови видатних людей і письменників, біблійні тексти, антична література тощо).*

А. 1. Сьогодні нам дуже важливо вирішити багато проблем, що гордієвими вузлами пов'язали розвиток наших відносин. 2. Етнофундамент івано-франківської «Перкалаби» склали музиканти, які «собаку з'їли» на народній гуцульській музиці. 3. Обсяг викладання курсу історії України постійно зменшувався, немов та шагренева шкіра, й дійшов до 34 годин, що вже означає його повну руйнацію. 4. Юрій Костенко, свідомо чи ні, зачепив ту проблему, внаслідок якої поламали списи чимало політологів. 5. Чим відрізняється бізнес від базару: в бізнесу є чіткі й зрозумілі рамки, а в базару – як карта ляже. 6. Слід зазначити, що Гавел не поспішав рубати з плеча. 7. Владі в Узбекистані чи Казахстані вигідно використовувати ісламський релігійний екстремізм, полюючи на відьом. 8. У 2007-му Тимошенко грала першу скрипку в реалізації сценарію розпуску президентом парламенту. 9. Оповідь про останні години 62-річного Данте Лазареску, який проходить усі кола пекла в бухарестських клініках, нагадує сухий медичний некролог. 10.

Їхні розповіді проллють світло на назву диска – «Мій холодний і божевільний світ». А живий концерт, що відбудеться після цього, розставить крапки над «і». 11. Якщо дитина виводила літери акуратно і раптом почала писати як курка лапою — це означає, що в її житті сталося щось погане.

Б. 1. Коли Патріарх виголошує всі ці ідеологічні промови, предстоятель УПЦ митрополит Володимир виглядає ніби не в своїй тарілці, але все ж смиренно. 2. Розробка штучного інтелекту, віртуальної реальності, зрештою, промислових роботів і «залізних» дослідників космосу – все це наукові шукання «з однієї опери». 3. Вибори стали приводом і по 50 грамів під дільницею випити, і поколядувати, й обговорити останні політичні плітки, ще й сусідці кістки перемити. 4. Ми, у 1991-му переступивши свою межу слідом за «оксамитовими революціями» країн Східної Європи, не зрозуміли, що воювати з вітряками минулого – марна справа, оскільки воно залишилося перед 24 серпня. 5. І хоч би які «гастролери» під час виборів сюди заїжджали і наговорювали сім мішків гречаної вовни, виборець віддасть свій голос за перевіреного кандидата. 6. Довелося почути ще один «убивчий» аргумент проти Києва – незадовільний стан автодоріг. Тут, звичайно, крити нема чим. 7. Більшість тодішніх важких груп постала з філармонійних ансамблів, що перекваліфікувалися під потреби часу, запропонувавши хліба й видовищ за допіру дозволеним капіталістичним зразком. 8. Неборакові вкотре вдається «почути, як росте трава» – кристалізувати флюїди прекрасного у деформованому світі, що рухається до апокаліпсису. 9. Оксані Забужко водночас і складно й легко бути сучасним «пророком у своїй вітчизні». 10. Ні, члени ЦВК у нас, як дружини Цезаря, звісно, поза підозрою! 11. Держкомпанії – досі ахіллесова п'ята нашої економіки, клондайк для обраних, поле битви політичних кланів.

Вправа № 113. *Ознайомтеся з латинськими висловами, що часто вживаються без перекладу в публіцистичних текстах. Складіть невеликий твір, використавши 7–8 латинських фразеологізмів (можна використовувати не тільки наведені нижче).*

Alma mater – університет, у якому навчався; *Amicus Plato, sed magis amica veritas* – мені дорогий Платон, але істина ще дорожча; правда понад усе (досл.: друг Платон, але правда дорожча) (Арістотель); *Aut omnia, aut nihil* – або все, або нічого; *Cogito ergo sum* – я мислю, отже, я існую (Рене Декарт); *Divide et impera* – розділяй і владарюй; *Errare humanum est* – людині властиво помилятися; *Falsus in uno, falsus in omnibus* – брехливий в одному – брехливий у всьому; *Homo homini lupus est* – людина людині вовк; *In vino veritas in aqua sanitas* – істина у вині, здоров'я у воді; *O sancta simplicitas* – о, свята простота! *O tempora, o mores!* – о, часи, о, звичаї! *Post scriptum* – дописка до листа (буквально: після написаного); *Quo Vadis* – куди йдеш? камо грядеши? *Sapienti sat* – розумному досить; *Sic transit gloria mundi* – так проходить мирська (людська) слава; *status quo* – теперішній стан; *Tabula rasa* – чиста дошка; *Vox populi vox Dei* – голос народу, голос Божий; *Ad absurdum* – від супротивного; *Contra spem spero* – без надії сподіваюсь; *perpetuum mobile* – вічний двигун; *Aut caesar, aut nihil* – або Цезар, або ніщо (все або нічого; або пан, або пропав); *De mortuis aut bene aut nihil* – про мертвих (говорити) або добре, або нічого; *Historia est megistra vitae* – історія – вчителька життя; *Honoris causa* – за заслуги (буквально: для шани); *Omnia mea tecum porto* – все своє ношу з собою.

Вправа № 114. До латинських фразеологізмів знайдіть переклад українською. Визначте, якого стилістичного відтінку надають латинські вислови журналістському тексту. З'ясуйте, чи можлива заміна використаних фразеологічних одиниць власне українськими синонімами.

А. 1. Не хочемо ми й не любимо говорити погано про мертвих. У наш освічений час *aut bene, aut nihil* зазвичай відіграє роль останнього прихистку для багатьох не надто гідних представників роду людського. 2. Карти [гральні] органічно вписалися в *modus vivendi*, характер козака, у неписаний кодекс козацької чоловічої спілки. 3. Жлоби, пацани, гопи, хулігани увірвались туди, де їх ніхто не чекав, туди, де вони *persona non grata*, й публіка одностайно віддала їм свої серця. 4. Звільнити одразу купу міністрів та призначити на їхні місця представників «Сім'ї» – це не просто скандал. Це *casus belli* для тих

груп, які володіють значними ресурсами та організаційним потенціалом для того, щоб суттєво погіршити життя чинному главі держави вже сьогодні. 5. *Historia est magistra vitae*, – казали в давнину. І саме в історії люди зазвичай намагаються знайти відповіді на свої запитання. Особливо в переломні моменти. 6. «Правду кажучи, Україна в нас досі *terra incognita*...» – зізнається перекладач-угорець Габор Кьорнер. 7. Латинський вислів *Per aspera ad astra* цілком може бути слоганом Київського міжнародного кінофестивалю, зважаючи на його тернисту дорогу. 8. Чудернацькі хепенінги веселих митців виглядають іноді як *vox clamantis in deserto*. І все ж, як співав гурт Mad Heads XL, «надія є».

Б. 1. Як відомо, вода камінь точить. Ще у нас панує правило «Вислухай опонента» – *audiatur et altera pars*. 2. Як знати, чи не це Курбасове *memento mori* так уплинуло на його постійну схильність до філософського осмислення буття, чи не звідси ця Курбасова несуетність, яка всіх так вражала, це його бажання самотності й «маяка під кінець життя десь далеко в морі»... 3. Упродовж століть доносить Україна до Європи «філософію серця», а не ідеологему *homo homini lupus est*. Утверджує в людині антропокосмічне, а не мізантропічне. 4. Вчена рада Львівської політехніки ухвалила надати звання *Doctor Honoris Causa* державному і громадсько-політичному діячеві, лауреатові Нобелівської премії миру, президентові Польщі у 1990-1995 роках Лехові Валенсі. 5. Після смерті єдиного сина Яна Щасного, якого звали Ян Лев, неприкаяного чоловіка, що прожив дуже мало і дуже дивно й похований у Добромильському монастирі, рід Гербуртів зійшов зі сцени театру історії. Скажемо тут шанобливо: *sic transit gloria mundi*, але іноді від слави залишається частинка вічності, яка стає в пригоді майбутнім поколінням. 6. Народний депутат звернув увагу на те, що ВАСУ ухвалив рішення щодо позбавлення мандата як А. Веревського, так і С. Власенка. «*Dura lex, sed lex* – закон суворий, але це закон», – підкреслив парламентарій. 7. Українська мова справді існує в умовах постійного глобалізаційного тиску, насамперед із боку російської мови, що утвердилася в статусі такої собі *lingua franca* для всього пострадянського простору.

Вправа № 115. Установіть відповідність між словами, відтворивши фразеологізми. Поясніть значення кожного фразеологізму.

I. А	всесвітній	1	поцілунок
Б	невіруючий	2	ковчег
В	юдин	3	потоп
Г	Ноїв	4	вогонь
Д	Валтасарів	5	Хома
		6	бенкет
II. А	каїнова	1	нитка
Б	аріаднина	2	вежа
В	вавилонська	3	надія
Г	неопалима	4	печать
Д	сізіфова	5	купина
		6	праця

Вправа № 116. Виберіть із речень фразеологізми і розподіліть їх на три групи: а) розмовного характеру, б) книжного і в) нейтрального. Вмотивуйте свій вибір.

А. 1. Але все-таки там знайшлася група людей, які вважали за потрібне опублікувати мої історичні розвідки про цей складний гордіїв вузол, у який сплелися долі Польщі, України та Росії. 2. В Бориславі до цього часу качають нафту, хоч її там лишилося як кіт наплакав. 3. Коли я радісно сповістив, що їду на «Червону Руту», його очі раптом округлилися. «Ти що, несповна розуму?» 4. Наразі прецедент створено, скриньку Пандори відчинено, і тепер будь-яку державу можна переформатувати в «ручному режимі». 5. Фатальний удар січовиків Сірка на Акерман 1659 року позбавив Івана Виговського татарської підтримки після виграшної Конотопської битви, фактично звівши її результати нанівець. 6. Без жодної конструктивної програми, з одним гаслом

«Міхо – геть!» акція зійшла на пси через кілька тижнів. 7. У фільмі йдеться саме про артикуляційні особливості: про затинання короля та його потребу виступити перед нацією чітко, з гідністю й без найменшої незграбності, через яку його взяли б на кпин. 8. Це люди без ідеалів, їхня двомовність – знищення української мови задля примітивного напихання черева й поклоніння мамоні. 9. Принаймні керівник одеського обласного УМВС всидів у своєму кріслі, а всіх собак повісили на начальника кримінальної поліції Одещини. 10. У розпал конфлікту дров до багаття підклав легендарний Мохаммед Алі, який у 1964 році відмовився битися з обов'язковим претендентом за титул чемпіона світу WBA і виборів першість за версією новоствореної WBC. 11. З настанням тепла активізувалися масові акції протесту. Першу ластівку запустила опозиція – Опоблок вивів на вулиці Києва десятки тисяч своїх прихильників. 12. Якщо згадати подібні випадки в нашій новітній історії, можна майже впевнено стверджувати, що міністр вийде сухим із води.

Б. 1. На нейтральній землі стоять остови якихось легковиків, кинутих тут іще за царя Гороха – принаймні в іржавих салонах яскраво зеленіє трава. 2. Каменем спотикання цього документа, ухваленого в першому читанні, є норми, які мають змінити правила роботи в спрощеній системі оподаткування. 3. Побачивши колег із СБУ, він накивав п'ятами. 4. Хороше мистецтво зачепить, навіть якщо не розумієш, де собака заритий. 5. П'ята колона в Україні була надзвичайно потужною насамперед через відсутність будь-яких намагань протистояти їй на державному рівні. 6. «Совдеп ми бачили в гробу!» – прорік колись у віршованому маніфесті своєї творчої групи «Бу-Ба-Бу» молодий Віктор Неборак. 7. Криза влади в Угорщині збіглася в часі з аналогічною кризою в Чехії, де непопулярний уряд Мірека Тополанека отримав вотум недовіри. 8. Немає сенсу створювати програму, якщо кошти під неї не виділено. Навіщо повітряні замки будувати? 9. Довгоочікуваний студійний альбом співачки Адель «злили» в Інтернет за два дні до його офіційного релізу. Таким чином пірати «підклали свиню» Адель, адже деякі прихильники зірки одразу почали скачувати пісні замість того, щоб придбати їх через iTunes. 10. Особливо вразила готовність народних обранців негайно

лягти під переможця, якого вони ще нещодавно картали з трибун як ледь не потойбічне зло. 11. Я все одно вірю, що ми розірвемо це зачароване коло брехні в нашій владі. Без надії таки сподіваюсь. 12. В українській системі податкових координат ухилення від виконання бюджетних зобов'язань дає змогу вижити та зберегти робочі місця багатьом підприємствам.

Вправа № 117. У наведених реченнях знайдіть фразеологізми, визначте джерело їх походження (назви творів літератури/мистецтва, цитати з відомих художніх творів/кінофільмів тощо).

А. 1. Молодесенька, тоді ще вдвічі молодша за теперішнього Юрія Андруховича Леся Українка теж згадувала Сізіфа і його камінь, який треба підіймати на «гору круту, крем'яную», а проте завершувала вірш словами *Contra spem spero*. 2. Почувши голос цієї Кассандри [Елен Блан – письменник], ми, напевне, матимемо більше відповідей на запитання, хто винний і що робити, коли «брат» вкотре перекриватиме Україні газ. 3. «Солодке життя» в «Моторі» змусило голкіпера збірної України Ірину Гончарову переїхати до сербського «Наїса-Ніша». 4. Вже той факт, що метрополія надзвичайно нервово реагує на будь-яке посилення статусу й реального функціонування української в Україні, міг би багато пояснити політикам нашої держави, якби вони «вчилися так, як треба». 5. Змінюється керівний склад податкових інспекцій, і нові, спритненькі, одразу починають перекривати кисень. «Вовк, може, їсти захотів!». 6. В Україні багато говорять про те, що потрібно реформувати кіномистецтво, і всі це усвідомлюють, однак зрештою «маємо те, що маємо». 7. Перевірено не раз, і в реальному житті, і в інтернет-суперечках, що мова – це «дух, що тіло рве до бою». 8. Отже, маємо лихо з розуму – пшениці в країні багато, та немає державної політики, здатної ефективно розподілити зернові потоки. 9. Якщо ти граєш роль царя, то мусиш брати на себе відповідальність. Якщо ж цього не відбувається, то рано чи пізно народ, як у відомій радянській кінокомедії, здогадається: «А царь-то – ненастоящий!»

Б. 1. Вони мають підстави «незлим тихим словом» згадувати тутешню географію: щойно перетнули молдовський кордон, як через півкілометра вже румунський... 2. Псевдооптимізм, який останнім часом щедро ллється з вуст

ведучих новин (у яких навіть інтонація змінилася в бік суцільного «позитиву»), повідомлення про те, що «жить стало краще, життя стало веселее», замовчування фактів, диктат рагульного гламуру, китчу і шароварництва зараз формують нову «національну матрицю» – таку собі українську веселу дійсність. 3. Як сказав у приватній бесіді один регіональний чиновник, «за неухвагу до президента можна дорого заплатити, ніхто не хоче бути Цимбалюком»: чимало посадовців переконані, що той поплатився місцем через те, що на львівському стадіоні освистали промову Януковича. І в цьому є своя чиновницька «сермяжна правда», як сказав би незабутній Васисуалій Лоханкін. 4. На одній прес-конференції повідомили, що майдан своїх цілей добився, на іншій – що все тільки починається («є у революції початок...») і що ми ще побачимо нові протести. 5. Якось у Черкасах [Віктор Суворов] пішов у туристичне бюро «Супутник» брати квиток на поїзд до Женеви. Там йому покрутили біля скроні – мовляв, наші люди на таксі в булочну не їздять. Квиток дали, коли показав дипломатичний паспорт. 6. Усі вважали: треба лише скинути ярмо радянської влади – і садок вишневий коло хати зацвіте. 7. Девіз митної служби: «Митниця бере добро». 8. Ще трохи – і словосполучення «оновлення країни» стане для українців непристойною лайкою. Мав рацію професор Преображенський, стверджуючи про «розруху в головах». Переконуєшся в цьому щоразу, коли дивишся на осяяні інтелектом обличчя українських політиків, особливо з провладного табору біло-блакитних та молоді генералії.

Вправа № 118. Використавши не менше 10 крилатих висловів із запропонованих нижче та інших фразеологізмів (див. IV додаток), створи і запиши повідомлення на актуальну тему (політичну, економічну, культурно-освітню тощо).

Альфа і омега, витати в емпіреях, глас волаючого в пустелі, дамоклів меч, юдоль (долина) печалі, елісейські поля, золотий вік, Каїнова печать, камо грядеші? канути в Лету, ламати списи, служити Мамоні, наріжний камінь, нектар і амброзія, не мечить бісеру перед свинями, як швед під Полтавою,

притча во язицех, прокрустове ложе, скриня Пандори, соломонове рішення, суд Лінча, троянський кінь, яблуко розбрату, яко тать в ноці.

Вправа № 119. *Доберіть синонімічні фразеологізми до поданих нижче. Якими відтінками (семантичними, стилістичними) вони відрізняються?*

Хоч греблю гати; кіт наплакав; мов у рот води набрати; побувати в бувальцях; ударити лихом об землю; скалити зуби; вскочити в халепу; скакати на задніх лапках; спочити в Бозі; і в скрині пусто і в кишені не густо; ловити гав; давати перцю; жити, як вареник у сметані; зарубати на носі; мов з хреста знятий; за тридев'ять земель; як вітром здуло; бабка надвоє ворожила; нашому тинові двоюрідний пліт; вирости з пелюшок; і вухом не вести.

Вправа № 120. *Доберіть і запишіть антонімічні фразеологізми (їх може бути кілька) до поданих нижче одиниць, поясніть значення записаних сталих висловів.*

Наче на світ народився, собаку з'їсти, як у Бога за пазухою, вийти сухим із води, викинути з голови, відкрити очі, як кішка з собакою, з душі верне, розпускати язика, давати хропака, як мокре горить, обминати гострі кути, мати голову на плечах, мухи не зачепить, грати в одну дуду, пасти задніх, душа не з лопуцька, брати близько до серця, хоч голки збирай, двох слів не зв'яже, як у себе вдома.

Вправа № 121. *Простежте, як використовуються прислів'я і приказки в публіцистиці. Поясніть їхнє значення, спробуйте вилучити фразеологічні одиниці з тексту. Чи зміниться стилістичне забарвлення тексту? В яких жанрах можливе використання прислів'їв і приказок?*

А. 1. З року в рік маємо два незрозумілі вихідні дні – 1 та 2 травня. Не те, щоб я був дуже проти самого по собі вільного дня – принципу «робота не вовк, у ліс не втече» ще ніхто не скасовував. Для учнів/студентів воно також непогано, «солдат спить – служба йде». 2. Стосунки парочки, що зійшлася за принципом «яке їхало, таке й здибало», переростають у щирі почуття, зображені досить вульгарним способом. 3. Ловити рибку в каламутній воді особливо легко за відсутності єдиного центру ухвалення рішень. 4. Нині Юрій Абрамович проходить через вогонь, воду і труби судових процедур із

кредиторами, яким очолюваний ним фонд заборгував за проведення торішньої літньої імпрези та осінніх змагань у молодшій конкурсній групі. 5. Причину проблеми безпритульних дітей я вбачаю у високому рівні байдужості суспільства, й коріння цього сягає в минуле. Сьогодні ми пожинаємо, те, що посіяли в багатьох галузях життя, – й у соціальній сфері, й у політичній, і в будь-якій іншій. 6. В хід була пущена адміністративна машина, друкувалися листи Ющенко виборцям, де він закликав голосувати проти обох – мовляв, «обидва чоботи – пара». 7. Коли заглиблюєшся в історію із закриттям і наступним відкриттям сайту ex.ua, згадується прислів'я: коня кують, а жаба ногу підставляє. 8. Людям, які придбали земельні ділянки поблизу заводу – забруднювача довкілля, місцевий «князьок» не співчуває, бо, мовляв, бачили очі, що купували.

Б. 1. Ці діячі вже давно відшукали собі хлібні місця в краю та «в екзилі» й тримаються за них як воша за кожух. 2. Носиться мій батько зі своєю дружбою, як із писаною торбою. 3. Нашим співакам треба зрозуміти, що поїздка на Євробачення – це не Бога за бороду вхопити. 4. Відсутність твердої тренерської руки після відходу Кононова, призвела до того, що боездатні футболісти грали хто в ліс, хто по дрова. 5. Ми потребуємо блиску, авторитету, старих традицій історичних – коротко: пана на гетьмана, а не якогось провінційного адвоката, не з пенька панка. 6. Німецька юстиція діяла щодо своїх нацистських співвітчизників за українською приказкою: «Свій як не заплаче, то бодай скривиться». 7. Зміст кожної економічної ситуації, безумовно, унікальний, але в природі криз простежуються загальні закономірності, образно кажучи, рветься там, де тонше.

Вправа № 122. У наведених реченнях знайдіть фразеологізми, визначте способи їх трансформації (видозміна семантики, усічення, поширення, синонімічна заміна, зміна модальності або граматичних форм компонентів тощо). Відновіть загальновідому форму фразеологізму, визначте його значення. Яких стилістичних відтінків надає текстові використання трансформованої фразеологічної одиниці?

А. 1. Два роки українські політики досхочу вправлялися у перетягуванні єврофутбольної ковдри на себе. 2. В матеріалі має бути одна головна думка, щоб не розтікатися мислю по асфальту. 3. Ми, інтелектуали, є пророками, які волають в пустелі. 4. Старші та досвідченіші з агенції тільки знизували плечима в дусі «чим би дитя не тішилося» та абсолютно серйозно вважали, що концерт буде успішним, якщо вдасться зібрати хоча б половину не такої вже великої Великої зали Київської консерваторії. 5. Адріан Сахалтуєв, власник приватної київської анімастудії, вже понюхав мультиплікаційного пороху іноземного виробництва. 6. У Шклярській Порембі давно діє Музей мінералів, «імперія гірського короля», поруч із яким розташувався сувенірний магазинчик. Хочете камінь за пазуху? Два євро, прошу пана! 7. Київ у результаті отримав чергового «геополітичного гарбуза», причому від обох «наречених». 8. Російські вожді люблять виглядати «справжніми мачо» та «крутими пацанами», яким і гори по коліно. 9. Страшилки біблійних пророків, туманні віщування Нострадамуса або прогнози Римського клубу сприймаються з незручністю, як-то кажуть, пальцем у небо. 10. Мандрівникові на Чукотці потрібні терпець і додаткова витримка, слід завжди бути готовим до екстремальної ситуації. З усіх знайомих мені місць, включно із сибірською тайгою, півострів тримає пальму (чи карликову березу?) першості за кількістю комашні.

Б. 1. Німецько-французька зустріч на французькому курорті продемонструвала, хто в Євросоюзі хазяїн. 2. Можна не вірити власним вухам, але він заявив, що Росія марно витратила гроші на підтримку фондового ринку. 3. Якщо короля грає почет, то президента значною мірою його адміністрація. 4. На це питання мали б відповісти ті політики, які 22 роки дерли вишиванку на грудях, уболіваючи за мову солов'їну, а в результаті привели до «маємо те, що маємо». 5. Президент Чехо-Словаччини Едуард Бенеш, обпікшись на лояльності до німецької меншини в Судетах перед Другою світовою, після її закінчення «дув на молоко» угорської меншини в Словаччині. 6. За 17 років Київ нарешті знайшов 5 млн грн на будівництво єдиної в Севастополі української школи-колегіуму, але міська рада, яка

постійно демонструє, що «бачила вона ту Україну в білих капцях», відмовилася від участі в цьому проєкті. 7. Хтось колись винайшов воістину геніальне Соломонове рішення: замість дублювати іноземні програми голосом, їх титрувати. Вівці цілі, контрольні органи ситі. 8. Всупереч стійкій поширеній думці про «небезпеки Близького Сходу», йорданці вже давно переплавили свої мечі на сувеніри, і навіть ізраїльські туристи почуваються тут цілком комфортно, не кажучи вже про «українських братів». 9. Кажуть, поки грім не вдарить, мужик не перехреститься. Брехня! Українського депутата не примусять схаменутися ані грім, ані блискавка. Під час розгляду в парламенті президентського законопроекту про засади внутрішньої та зовнішньої політики блискавка влучила прямісінько у шпиль на бані будівлі Верховної Ради, внаслідок чого в сесійній залі на кілька секунд вимкнулося світло. 10. Падіння Берлінського муру промовисто засвідчило, що більше немає двох корів, молоко яких може ссати покірне телятко. 11. Вислухавши пораду й уважно перечитавши настанови, їду куди колеса несуть...

Вправа № 123. *Ознайомтеся зі способами введення цитат у публіцистичний текст. Чи всі цитати відомі вам і впізнавані?*

1. Обійстя Богдана Прядуна, колишнього стоматолога, який вийшов на пенсію, розташоване на відлюдді, «серед степу широкого» за 20 км від Аделаїди й за 5 км від найближчого села. 2. Що стосується місця українських гуртів на східноєвропейській музичній мапі, повторю цитату з Біблії: «сказано: стукайте, і вам відкриють». 3. «Пізнай себе ... щоб тебе хотіли знати» – приблизно так хочеться розвинути відомий вислів Сократа, міркуючи про міжнародний імідж України. 4. Девіз податкової інспекції: «Ви все ще заробляєте? Тоді ми йдемо до вас!» 5. «Це важливе виробництво – душі людей. Ви – інженери людських душ. От чому вип’ємо за письменників і за найскромнішого з них, за товариша Шолохова!» – такий тост підняв Йосип Сталін 26 жовтня 1932 року під час зустрічі з радянськими літераторами. «Інженерами людських душ» назвав їх уперше. Після цього вислів пішов у народ. Хоч не Сталін його придумав: 1929-го вичитав у Юрія Олеші в «Известиях». 6. «За борги треба боротися, вони думали, що коли є

заборгованість, то їм усе віддадуть на «блюдечці з блакитним пружком», – заявив Михайло Єжель. 7. Мер містечка Нібюль у Північній Фризії – «керівна і спрямовуюча сила» групи підтримки вітряних електростанцій у своїй громаді. 8. Яким боком усе це пов'язано з Дніпропетровськом? Дуже просто: з «времен очаковских и покоренья Крыма» історики воліли не згадувати про те, що насправді місто виросло на системі козацьких поселень. 9. «Культурні провокатори» з мистецького угруповання СТАН, що діє в Східній Україні вже кілька років, «лупають сю скалу», не покладаючи ні рук, ні мізків. 10. Завжди є й будуть люди з підвищеним соціальним темпераментом, які прагнуть вирішувати складні проблеми простими засобами. Як казав видатний грузинський філософ Мераб Мамардашвілі (до речі, йшлося про марксизм): спроба втиснути великі думки у маленькі голови. 11. «Корисні істини – зняряддя, які потім викидаються». Це сказав Умберто Еко, славетний італійський письменник і культуролог. Я вважаю журналістику зняряддям, яку після використання не шкода викинути. Багато ви знаєте людей, які тримають підшивки улюблених газет чи зберігають інтернет-сторінки, які їх вразили? 12. Головне гасло будь-якої революції – «Хто не з нами, той проти нас» – спершу обкатали на режисерові з Єкатеринбурга, дружно відмовивши йому в праві відтепер значитися в списках володарів дум. 13. Окремі голоси, що зазвучали слідом за вольтерівським «Я ненавиджу ваші переконання, але готовий віддати життя за ваше право їх висловлювати», не мали шансів бути почуті. 14. Російські інтелектуали слухають, як висловлювався Блок, «музику революції» дуже нервово. 15. Учора я мала відповідний настрій і нагадала собі кілька улюблених цитат. Перша – Назима Хікмета: «Якщо я не горітиму, якщо ти не горітимеш, якщо ми не горітимемо – хто розсіє цю темряву?» Друга – французький вислів: «Роби, що маєш робити, – і хай буде те, що буде». І дві Джона Кеннеді: «Не просіть у Бога простого життя – просіть, щоб він зробив вас сильнішим» і «Одна людина може щось змінити – а намагатися має кожен». Не знаю, що треба зробити, щоб ми усвідомили: дуже багато залежить від кожного з нас. 16. Як за сигналом, імперський страх розпаду наддержави, що є, за словами Маркса, «сукупністю нагробованих губерній», спонукав до

початку в літературі, пресі, драматургії активного висміювання українців, глузування й знуцання. 17. Процес монополізації контролю над виборчими комісіями відкрив шляхи для реалізації відомого сталінського гасла «неважливо, як голосують, важливо, як рахують».

Вправа № 124. *Відредагуйте речення, визначте чинники, що призвели до появи таких помилок.*

1. Мова не повертається назвати британську адміністрацію «окупаційною». 2. Проект Житлового кодексу від влади передбачав можливість виселення з квартир боржників, які тривалий час не сплачували комунальних тарифів. 3. Головний інженер явно покривив в душі. 4. Виникає запит не на видовищно-скандальну, а реальну політику. 5. Тобі безліч разів вдавалося вже подолати страх натовпу – тобі доводилося здавати іспити і тоді тебе дійсно оцінювали: і те, що ти говориш, і те, як ти кажеш, як ведеш, як підносиш себе! Може, час позбавитися від цього страху на все життя? Можливо, тобі ще стане в нагоді ораторське мистецтво, а тому спробуй самий простий і самий дієвий спосіб. 6. Її сидіння було єдине, розміщене боком по відношенню до руху автобуса. 7. Досвід Польщі в розвитку сільського господарства представляє великий інтерес для України. 8. Загарбання турками узбережжя Чорного моря в кінці XV ст. нанесло торгівлі між Заходом і Сходом сильного удару. 9. Його обличчя [Бенедикта Камбербетча] зіграло велику роль – дуже англійське, додає нових фарб у портрет Холмса. 10. Звільняти вагітних жінок забороняється. Виключенням являється повна ліквідація підприємства, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. 11. Музичний театр випустив у світ балет. 12. Кидається в очі, що зі сторінок медіа практично зникли газетні жанри: зовсім виродились нариси, зарисовки, кореспонденцію важко відрізнити від інформації, відсутні професійні репортажі з місця події, дуже слабенькі поверхові інтерв'ю, зі змісту яких неозброєним оком видно, що журналіст не має уявлення ні про тему розмови, ні про людину, з якою веде бесіду. 13. Велике значення грає доменне ім'я, яке Ви отримуєте часом замовлення хостингу. 14. Може все ж краще спробувати і потерпіти невдачу, чим все життя жалкувати про те, чого

ти не зробила? 15. У кожній з декоративних заставок книжки довелося пояснювати і квіточки, і листочки, зрештою, було прийняте прокрустове рішення: всі розділи проілюструвати однією заставкою. 16. Значне місце у спілкуванні відіграє міміка – рухи м'язів обличчя, які виражають внутрішній душевний стан людини. 17. Виступаючий говорив гучним і верескливим голосом, як ієрихонська труба. 18. Вони не покладають рук від втоми.

Завдання для повторення

Вправа № 125. *Розмежуйте багатозначні слова й омоніми, обґрунтуйте критерії їх розмежування.*

1. Тінь – цілком природна реакція підприємців на надмірний податковий тягар, який намагається покласти на них держава. 2. З часом послідовність подій вивітрюється. Залишаються певні образи, композиційні ідеї, темпоритм, мінливість кольорів. 3. а) Верхи п'ятиглавого пасма, що за старих часів називалося Могила Бешаш, овіяні шлейфом легенд; б) Щоб зрозуміти, наскільки в нас комфортна країна, варто було б, проїхавши кілька днів верхи на верблюді, зануритися у справжнє пекло пустелі Сахара. 4. 10 вересня він викликав міліціонерів, бо йому підсунули в «Ощадбанку» липову книгу скарг. 5. У цей час Партія регіонів відновила потужність як головна політична сила посткучмівської доби, отримавши більшість голосів на виборах 2006 та 2007 років. 6. Успадкування радянських ідеологем є для нинішніх міні-вождів якщо не природним, то таким, що робить непотрібною розумову працю над так званою національною ідеєю. А що ці ідеологеми викликають відразу в значній частині суспільства, тим краще. 7. Олена Костевич, 27 років, кульова стрільба: досить несподівано перемогла вісім років тому в Афінах, але провалилася в Пекіні-2008. Поступово відновила форму й була визнана найкращою «пістолетницею» 2011 року. Тож дві «бронзи» Лондона – заслужені. 8. Автомат легкий – 3 кілограми. Приклад складається, можна сховати під курткою. 9. «Наполеон III був єдиний французький керівник, який захищав алжирців і волів надати їм рівне з французами громадянство», –

розповідає Аміра. 10. Велика кількість агресивних невігласів, шарикових, які завжди лізуть не в свою справу, загрожує виживанню всієї країни. 11. III Міжнародний фестиваль органної музики «Діапазон» пройде під знаком великої річниці – 600 років минуло відтоді, як у місті Лева з'явився перший орган.

Вправа № 126. *Визначте, які лексичні явища представлені в наведених реченнях, мотивуйте свої твердження.*

1. Великдень і пов'язані з ним передчуття, приготування й надії затьмарили чи то річницю, чи то роковини однієї з подій, що ознаменували початок президентського терміну Віктора Януковича. 2. Розкішні відрядження для збору фактів зроблять акул пера податливішими й пом'якшать їхні серця. 3. На межі мерзенного й прекрасного, банального та сакрального балансував виданий у 2004 році роман «Пісьма братана». 4. Готівковий «чорний» курс у 4 тис. білоруських рублів за 1 долар – це ще не найбільш вражаючий ефект, чи то пак дефект, економічного дива. 5. Тут, у плавнях, поширене уявлення про «українську Венецію» відповідає дійсності – приватний водний транспорт таки переважає автомобільний, принаймні візуально. 6. Видання «Пиво і філософія» спонукає насолоджуватися ще й продуктом, котрий для багатьох став тривіальним елементом побуту. А дарма: пиво – це не лише питво. 7. Націоналісти-романтики нагадали українофобам-прагматикам про духовність. Всемогутні останні поблажливо вислухали безпорадних перших. 8. Культ особи «генія Карпат», як називали провладні медіа Чаушеску, не поступався за своєю силою культу Сталіна, однак набагато перевершував його за ідіотизмом. 9. Чи є бодай одне якесь рішення, важливе чи дрібне, масштабне чи локальне, дороге чи дешеве, яке навіть теоретично не вдалося б провести за п'ять хвилин цим настирним хлопцям? 10. З початку 1980-х Сінгапур відчуває сильну конкуренцію з боку інших «азійських тигрів» – Південної Кореї та Тайваню, які також активно залучають іноземні інвестиції. 11. П'ять фестивальних фільмів покривають значну частину території можливостей, завдань і тем, які цікавлять теперішню Німеччину з її проблемами-болями й рішеннями-радістями.

Вправа № 127. У поданих реченнях знайдіть іншомовні слова, встановіть мову-джерело запозичення. Обґрунтуйте свої твердження.

1. Кіно, загалом, – велике шарлатанство, режисери нагадують еквілібристів, які намагаються балансувати між інтелектуальним і комерційним. 2. Батьки, заклопотані турботами про хліб насущний, не приділяють достатньо уваги своїм дітям, яких вони і в часи добробуту часто залишають напризволяще. 3. Найпрестижніший міжнародний арт-форум із початку червня до кінця листопада перетворює й без того чарівне місто на космос, де візуальне мистецтво чигає на тебе майже на кожному кроці. В садах Джардіні, де найстаріші держави-учасниці бієнале мають окремі павільйони для презентації, в палацах, які спеціально для імпрези винаймають у місцевих аристократів інші країни, в галереях, музеях і просто неба. 4. Не дуже віриться, що з бібліотек вилучатимуть альбоми репродукцій, але розігнати виставку із мистецькими провокаціями, девіаціями й детумесценціями тепер до снаги будь-якому патрулю. 5. Кожний успішний випадок протидії беззаконню має силу прецеденту, так само як кожен випадок покірності – через звичку, нерішучість, депресію, лінощі, сибаритство чи бридкість – означає толерування неподобства. А отже, сприяння йому. 6. Класичне значення поняття трайбалізм чи трибалізм (англ. tribalism, від лат. tribus – плем'я) – це настанова на культурно-побутову, культову і соціально-політичну племінну відокремленість, відрубність, одрізненість. Трайбалізм – характерна риса суспільств, що перебувають у процесі переходу від архаїчного, племінного устрою до ранніх форм капіталізму. Його практика полягає в наданні привілеїв вихідцям з однієї етнічної чи субетнічної групи під час добору кадрів у державному апараті за рахунок інших груп населення. 7. Ми вже звикли до технократизму, кон'юнктурності, бюрократичного догматизму та провінційності як основних рис формування української політики. 8. Вічні мотиви так тісно переплетені між собою, що, прослухавши альбом, поринаєш у стан, близький до катарсису. 9. Важить не річ – важить символ, який вона несе – так можна стисло сформулювати один із законів

сфрагістики та геральдики – наук, що вивчають такі речі, як знаки, герби, печатки тощо.

Вправа № 128. *Які види запозичень ви знаєте? Дайте витлумачення понять «інтернаціоналізм», «варваризм», «екзотизм». Знайдіть у реченнях різні види запозичених слів.*

1. Дрібні тиранчики – тиранітос – моєї свідомості, всі ці настирливі «токін хендс» з їхніми термінами відсидки у ВР й у в'язниці (в обох місцях – за корупцію), слово «коаліція» здатні довести до суїциду навіть пітона. 2. Хай будуть все-таки гамузом «вони», наш політичний beau monde. 3. Біля входу до цієї святині [собору Светіцховелі] старий місцевий житель зіграв нам на національному інструменті – пандурі. Мужній вигляд має абрек (так грузини називали своїх опришків) Арсен Одзелашвілі, місцевий Робін Гуд, пам'ятник якому встановлено над річкою біля в'їзду в Мцхету. 4. Акторський відпочинок all inclusive замаскований під примітивну комедію. 5. Хто виживе, стане міцнішим... Прибере з рівняння зайві невідомі й житиме, знаючи ціну тому, що раніше здавалося зайвим спамом, дрібним стафом, старезною фічою. 6. Попередній бойфренд мав українські корені. 7. І відсутність сім'ї не можна компенсувати в очах суспільства ніякими фаховими чи соціальними успіхами business woman. 8. Венеційський фестиваль відбувається не в самому місті, а на острові Лідо, до якого приблизно півгодини потрібно пливати морським трамвайчиком – вапорето. Зірки припливають на фестиваль гондолами, що, певна річ, неймовірно романтично, живуть у розкішних палацо в місті, які колись належали венеційським дожам. 9. Залишмо для його майбутніх піарників відпрацювання подробиць про його походження «зі скромної шахтарської сім'ї», про «селфмейдмен», простих відповідей на складні запитання, чому він часто виграє, а його конкуренти не дуже. 10. У приморських ресторанах Будви в Чорногорії найпопулярнішими стравами є сербська плескавіца і м'ясо на роштілі – грилі.

Вправа № 129. *Пригадайте, які прошарки лексики з погляду сфер уживання існують? Які вони мають особливості вживання у мові? Знайдіть у реченнях приклади таких слів, з'ясуйте їхню семантику і стилістичну роль.*

1. У таборі на ватрі страва завжди найсмачніша: запечена буришка (картопля), капка зупи, а на ранок каша із салом... Ранком, після вечірнього дощу ми побачили вершини гір – а точніше якраз не побачили – в негурі, імлі, яка осідає на горах. Далі: гачі – на ноги, рупцаки – на плечі, і нас, мандзюхів (туристів) чекають попереду карпатські облази, суточки, піхурки, трапаші, пішки, урви, штеги – одне слово, стежки.

2. Перед податковою службою поставлено завдання за три роки знизити рівень тінізації ВВП на третину. При цьому і в Адміністрації президента, і в уряді, і в ДПАУ усвідомлюють, що тіньовий оборот у нашій країні формує не так ухиляння від сплати ПДВ, податку на прибуток підприємств, акцизів або митних зборів, як нелегальна або напівлегальна «конвертація» зарплат.

3. Запитую гостя, чи не здається йому, що працівник спецслужби, який намагається всучити хабар працівникові освіти, – це, м'яко кажучи, *contradictio in adjecto*, а кажучи, як є, – неспростовний доказ того, що до країни, за безпеку якої він відповідає, підкрався остаточний гаплик?

4. Я тоді саме вчився самостійно компи збирати й підшукував потрібний мені вінчестер. А друг ще й клаву для нього попросив разом глянути.

5. Комісари забрали великого коня, яким обробляли всі хуторянські городи і трелювали ліс (через два тижні кінь у колгоспі здох – бо не годували, та й банував за домом). Розібрали жилі будинки. Розтягнули величезну стодолу, в якій «за Польщі» українська молодь ставила вистави, 12 фір дерева вивезли.

6. Запитую в нього: «Оресте, можна поюзати цю фотку?» І він нам її подарував. Пам'ятаю, після виходу альбому, років через три-чотири, до мене приходили якісь виклики до суду, бо Жук подав позов за використання його роботи. А мені було пофіг. Її дав мені Макота, мій кентюха. А Жука я просто знав.

7. А що вдієш – у цій країні ласих на халяву більшість, але перепадає тільки тим, хто при владі.

8. Головний отаман С. Петлюра залишив його на посаді командувача Армії УНР, до складу якої ввійшли тепер не лише частини партизанського рейду, а й новостворені українські війська. З'єднання УНР зайняли крайній правий фланг спільного польсько-українського фронту – в районі Кам'янця-Подільського, маючи в тилу річку Дністер, по якій проходив кордон із Румунією.

9. І от ідемо ми в

бобіку – всі на задньому сидінні, двірники ритмічно розганяють краплі дощу з лобового скла. 10. Сестра в Америці. Прислала мені якісь жлобські туфлі. До видавця в Тернопіль поїхав, а вони розлізлися... Що в мене красти? Телевізор? На фіг він кому треба, йому вже років 10. 11. Будучи байстрюком телевізійних і радіоефірів, якісний альтернативний метал демонструє «Армада», щоразу пропонуючи все більш «заморочену» суміш індастріелу, психоделіки та металу. 12. Одесит із подругою "відтягнулися" так, що жінка стала жертвою п'яної стрілянини.

Вправа № 130. *У чому полягає особливість пасивної лексики? Знайдіть у реченнях застарілі слова й неологізми, розмежуйте історизми й архаїзми, потенційні слова й okazіоналізми. Обґрунтуйте необхідність їх уживання в тексті.*

1. Але безпосередньо, окрім «баби» з мечем, на яку в першій новелі, кружляючи, спускається камера, попередньо панорамуючи столицю з висоти, самого міста чи окремо виражених його місць немає. 2. Компанії, які ведуть бізнес в Інтернеті, усвідомлять, що їм треба стати на чийсь бік і відчутти гнів або американського уряду, або «мереженян» та «хактивістів»... 3. Поки що відбудова зруйнованої республіки відбувається за рахунок «данини», яку платить їй «велика Росія» у вигляді бюджетних трансфертів в обмін на стабільність. 4. Девелоперська компанія «Новий вік» (Київ), яка входить до однойменного холдингу, готова розглядати входження в цікаві житлові проекти, повідомив голова спостережної ради й акціонер «Нового віку» Лев Парцхаладзе. 5. Штучна «побатьковізація» українців, які зроду таких іменних форм не мали, – а це десятки мільйонів наших одноплемінців, які не були підданими Російської імперії чи СРСР, – деформує історію національної культури, виокремлює націю на загальноєвропейському тлі, переносячи її в простір «руського міра». 6. Виїзди пишно вбраних кавалькад і зустрічі високих гостей супроводжували довбиші (литавристи) й сурмачі, а ось при святковому столі вигравали модні на той час оркестри ріжків, співали кантів хори спудеїв та канцеляристів. 7. Ребрендинг проводиться й у випадку, якщо була вироблена неправильна стратегія позиціонування або ж атрибути бренду

були недостатньо ефективними для просування на ринку. 8. Українська влада часів Януковича походить саме з такої винародовленої, відчуженої від української, та й будь-якої іншої, культури. 9. Як соціально-економічне явище консюмеризм не лише віддзеркалив і персоніфікував об'єктивні протиріччя, що неминуче виникають у системі ринково-виробничих відносин.

Вправа № 131. *Проаналізуйте речення з погляду стилістичної належності. Визначте слова, які свідчать про віднесеність тексту до розмовного, просторічного або одного з книжних функціональних стилів.*

1. Раптом у сквері почалася якась метушня – перехожі розступалися перед малечєю, яка поважно чимчикувала до монумента. 2. Проблема йододефіциту в організмі найкраще вирішує розчин біологічно активного йоду IQ-concentrate. 3. Котів у Римі, як собак у Парижі. Їхні задерикуваті мармизи визирають із вікон цілком буржуазних апартаментів, вони клянчать смаколиків у всіх підворітнях... Швендяємо римським Форумом. 4. Сергій Коротков прикольний був чувак, з бородою, що робила його дуже схожим на Карла Маркса. Колись ми з хлопцями з «5nizza» знімалися в нього в якомусь шоу. І коли киряли після зйомок, то я випадково на телефон записав його жарт... 5. Вселенський патріархат – це інституція з історією тривалістю 17 століть. Історично він є центром усіх помісних автокефальних православних церков, будучи їхнім провідником не адміністративно, а з огляду на своє верховенство в скеруванні вселенської православної координації та єдності. 6. Японці знімають про своїх самураїв, і це суперово – малеча преться. 7. Історик і журналіст Данило Яневський вважає, що національні раби й холоуї – це найбільше наше зло. 8. Подібно до берлусконізму, путінізм тримається на етиці персонального збагачення, контролює ЗМІ, використовує позаідеологічну партію як інструмент для лідера. 9. Зараз – перша ночі. А сон треба трохи посунути, принаймні на кілька годин. Ось тому я шурую на кухню й запарюю собі цей бридотний чай «Енергійний». 10. Проте незрозуміла мазня деяких художників продається за баснословні суми, а от такі талановиті художники майже завжди залишаються непоміченими. 11. Найбільше нещасною є та людина, яка не має зору. Довкруги неї розлогі, барвисті поля,

полонини, вкриті різнобарвним квіттям; із скелистих пагорбів спадають ручаї свіжої води; високі дерева знімаються вгору, а понад ними роїться різнорідне птаство. Сліпа людина цього всього не бачить і навіть не може собі уявити. 12. Лірична героїня Ганни мріє притулитися у чийсь холодній квартирі, «не їмши, не пимши», зате слухати з трибуни Форуму виступи Луї Арагона, Іллі Еренбурга.

Вправа № 132. *Знайдіть у поданих реченнях фразеологізми, охарактеризуйте їх за такими критеріями: а) семантичною злитістю; б) походженням; в) стилістичною належністю. Яким чином використання фразеологічних одиниць впливає на сприйняття тексту, на його емоційність?*

1. Ще свіжими в пам'яті залишаються суперечки про острів Зміїний і Чорноморський шельф, що тоді завершилися «соломоновим рішенням». 2. Селянин так само мовчки терпів, аж поки терпець не уривався й починався стихійний бунт. 3. У Тернополі ж БЮТ із власної волі виявився в карикатурній ролі гоголівської унтер-офіцерської вдови, яка ні сіло ні впало відшмагала сама себе. 4. Доки верхи влади потроху розбираються, хто кому соратник, у її низах не те що бардак, а содом і гоморра. 5. Раніше хоч якісь підприємства на ладан дихали – м'ясокомбінат, льонозавод, сільгоспхімія... Тепер лише сільське господарство. 6. «Знаєте, ми такі самі люди, які і всі інші, – всміхається Олексій. – І нам ці політики вже в печінках сидять». 7. Чи не найтрагічніше складалася доля корінних мешканців півострова – кримських татар, які опинилися немов між молотом і ковадлом. 8. Затопило рукотворне море і братські могили тих 200 тис. невідомо за що загиблих радянських бійців. Справді, кінці у воду... 9. Поміж безкінечних руїн храмів та громадських будівель упадає в око арка Тіта, яку возвели на честь взяття римлянами в 70 році Єрусалима. 10. Виростити на вербі груші простіше, ніж пов'язати передвиборні декларації українських політиків із їхньою діяльністю на посадах, ба більше – її результатами. 11. Спецслужби були альфою й омегою радянського суспільства, його основою й суттю.

Вправа № 133. *Знайдіть трансформовані фразеологічні одиниці, відтворіть їхнє оригінальне звучання. Які різновиди трансформації вам*

відомі? Охарактеризуйте відтворені фразеологізми за семантичною злитістю, походженням і стилістичною належністю.

1. Спроби влади за комунікаційними деревами захвати ліс реальних проблем українського судочинства вкотре демонструють, наскільки хворою та симулятивною залишається вітчизняна політика. 2. У цих конкурсантів є багатий досвід участі в державних закупівлях. Вони прекрасно знали, який саме стосик папірців треба пред'явити лицарям закону в тендерних комітетах, щоб комар не підточив носа. Не підточив він і в нашому випадку. 3. Мене дещо збентежив зв'язок між японськими практиками та Ісусом [у поясненнях віщунки], однак я й бровою не повів. 4. Тоді важко було повірити, що президентський «сантехнік» залишить насиджене місце навпроти Будинку з химерами, тим більше гучно гепнувши дверима. 5. Заснування таких клубів – скоріше хобі, охрестити його бізнесом клавіатура не повертається. 6. Щоправда, є й ще більш загрожена кішка в Примор'ї – амурський леопард (чи барс), яких залишилося не більше 25-ти. В романі Івана Багряного, як ми пам'ятаємо, тигролови вирішували протилежну проблему – та ж це відбувалося чи не сто років тому. Не той тепер Миргород, Амур-річка не та... 7. «Свобода приходить оголена», – писав поет-футурист. Дочекалися – вона таки прийшла, і немає для неї хоч якоїсь гамівної вишиванки. 8. Краще добре знати історію і вчитися на помилках попередників, аніж вигадувати нові граблі. 9. Варшавський книжковий ярмарок укотре унаочнив, що попри постійні декларації про європеїзацію українців, державний віз культури пасе задніх. 10. Але над Південним Суданом нависає таке дамоклове гроно проблем, що референдум сам по собі – це лише епіграф до нової складної історії державотворення.

Вправа № 134. *Охарактеризуйте наведені уривки з текстів із погляду лексичного складу (використання слів у переносному значенні, стилістично маркованої і спеціальної лексики, фразеологізмів тощо), зробіть висновки щодо жанрових і стилістичних особливостей цих уривків.*

1. На розвиток вітчизняної економіки у 2015 році мали суттєвий вплив негативний зовнішньоекономічний фон, несприятлива цінова кон'юнктура на

світових товарних ринках, зокрема на основні товари українського експорту – чорні метали, добрива, залізорудну сировину та зернові, застосування торговельних обмежень з боку країн – членів Митного союзу, у першу чергу, Російської Федерації, а також втрата виробничих потужностей, інфраструктури та руйнування господарських зв'язків через воєнний конфлікт на Сході України та найважливіше – накопичені структурні дисбаланси в економіці. Усі ці зовнішні чинники призвели до формування тимчасових дисбалансів на валютному ринку, внаслідок чого на початку 2015 року в Україні посилювалися девальваційні та інфляційні процеси через зростання тарифів на енергоресурси для споживачів у квітні 2015 року («Урядовий кур'єр»).

2. – Весілля гульбенили з друзями на природі біля річки. З них п'ятеро моїх однокласниць. Дівки були доволі, тільки за мене переживали: «Анжелка, ранувато ти рішилась на замужество». Три дні жили в палатках, поставили колонки для музики. Весільний стіл приготували на вогні – плов, стушили картоплю, зварили юшку. Серьожа не відходив ні на хвилину. Заспівав мені «Така як ти» Святослава Вакарчука. Винайняли однокімнатну квартиру за 1,5 тис. грн. Прожили в ній два місяці, поки були весільні гроші, – каже Анжеліка. – Чоловік не хотів працювати, я щодня на пари ходила. Довелося повернутися до моїх батьків та бабусі («Газета по-українськи»).

3. Давно відомо, що між Лободою та Кароль свого часу проскочила чорна кішка. Як з'ясувалося нині, історія неприязні між співачками сягає часів їхньої спільної роботи над одним із мюзиклів. Як згадує Кароль, Світлана, з якою вони тоді ділили одну гримерку, звинуватила Тіну в крадіжці. «Ми були в мюзиклі "Екватор" і ще тоді була від неї (Лободи) така неприязнь. Вона мене, здається, звинуватила, що я в неї чи тіні вкрала чи щось таке, хотіла просто бути сама в гримерці. Але продюсери мюзиклу сказали, що це дурня», – розповіла Кароль. У свою чергу, Лобода не залишилась у боргу. Вона пригадала, що в колективі «Екватора» Тіна виконувала роль кляузниці («ТаблоID»).

4. Олігархічний устрій, вибудований в Україні, виткав і відповідну своїм потребам банківську систему. Банкіри почуваються елітою сьогоденного суспільства, але в Україні вони є лише прислугою олігархів. Ніхто з них не вірить у гривню. Вони обіцяють високі відсотки вкладникам нацвалюти лише тому, що знають про реальні ризики її девальвації, яка призводить до знецінення їхніх гривневих зобов'язань. Олігархи не модернізують свої підприємства, навіть маючи ресурси, зібрані на ринку й запозичені в Нацбанку. Ці ресурси їм, вочевидь, потрібні для вивезення капіталу за кордон, куди вони за прикладом своїх російських колег, безсумнівно, подадуться, якщо політична та економічна кон'юнктура в Україні раптом виявиться для них несприятливою («Український тиждень»).

ДОДАТКИ¹

I. Список паронімів

1. Абонемент – абонент
2. Адрес – адреса
3. Адресант – адресат
4. Афект – ефект
5. Барва – фарба
6. Будівельник – будівник – будівничий
7. Будівля – будова – побудова
8. Вігода – вигóда
9. Вид – вигляд
10. Вимисел – домисел
11. Витрати – втрати – затрати
12. Вихідний – висхідний
13. Відносини – відношення
14. Відпуск – відпустка
15. Військовий – воєнний
16. Галицизм – галліцизм
17. Гривна – гривня
18. Декваліфікація – дискваліфікація
19. Державний – державницький
20. Дефективний – дефектний
21. Дипломант – дипломат – дипломник
22. Діалектний – діалектичний – діалектологічний
23. Дійовий – діючий – діяльний – дієвий
24. Ділянка – дільниця
25. Допускати – припускати

¹ Додатки укладені на основі списків, створених доцентом кафедри мови та стилістики Інституту журналістики КНУ Людмилою Юрївною Шевченко.

26. Дружний – дружній
27. Експонат – експонент
28. Ефективний – ефектний
29. Жилий – житловий
30. Завдання – задача
31. Замерзнути – змерзнути
32. Заморозки – приморозки
33. Запитання – питання
34. Земний – земельний – землистий – земляний
35. Змістовий – змістовний
36. Зрівняти – порівняти
37. Їда – їжа
38. Кампанія – компанія
39. Книжковий – книжний
40. Комунікативний – комунікаційний
41. Корисливий – корисний
42. Кристалічний – кристальний – кришталевий
43. Лікарняний – лікарський – лікарський
44. Мимохідь – мимохіть
45. Музичний – музикальний
46. Нагода – пригода
47. Ожеледиця – ожеледь
48. Ославлювати – уславлювати
49. Оснований – заснований
50. Особистий – особовий
51. Охоронець – охоронник
52. Паливо – пальне
53. Пам'ятка – пам'ятник
54. Писемність – письменність – письменство
55. Подвижник – сподвижник
56. Пожежник – пожежний

57. Показчик – показник
58. Посмішка – усмішка
59. Приводити – призводити
60. Прозаїчний – прозовий
61. Рибний – риб'ячий
62. Робітничий – робочий
63. Рятівник – рятувальник
64. Сердечний – сердешний – серцевий
65. Сніговий – сніжний
66. Споживацький – споживчий
67. Спостережливий – спостережний
68. Сусідній – сусідський
69. Таємний – таємничий – утаємничений
70. Тактичний – тактовий – тактовний
71. Талан – талант
72. Україніка – україністика
73. Уява – уявлення
74. Цивілізований – цивілізаційний
75. Чисельний – численний – числовий

II. Список іншомовних слів

1. аборигени
2. автентичний
3. автохтони
4. адаптація
5. адепт
6. альбінос
7. альма-матер
8. альтруїст
9. амбівалентний
10. амікошонство
11. аморфний
12. анахронізм
13. антураж
14. аншлаг
15. апелювати
16. апокаліпсис
17. апофеоз
18. апріорі
19. аскетизм
20. афект
21. бедлам
22. белетристика
23. бієнале
24. богема
25. бомонд
26. бонвіван
27. бравада
28. бравурний
29. буриме
30. бутафорія
31. буфонада
32. ва-банк
33. вакханалія
34. вендета
35. вербальний
36. візаві
37. вокабула
38. волюнтаризм
39. галантний
40. гендер
41. генеза
42. гурман
43. дайджест
44. де-факто
45. де-юре
46. дефіле
47. дилетант
48. диференціація
49. діорама
50. екстравагантний
51. екстреміст
52. ексцес
53. епатаж
54. епігон
55. ефемерний
56. ілюзіон

57. ілюзія
58. імідж
59. імітація
60. імператив
61. імпічмент
62. імпозантний
63. імпонувати
64. імпресаріо
65. інвектива
66. інгредієнт
67. індіферентний
68. інженю
69. інсинуація
70. інцидент
71. іпотека
72. істеблїшмент
73. казуїстика
74. казус
75. какофонія
76. карт-бланш
77. катавасія
78. катарсис
79. кітч (кіч)
80. клака
81. клоака
82. колізія
83. комільфо
84. компіляція
85. компрометувати
86. консенсус
87. конформізм
88. конфуз
89. корелювати
90. креатура
91. кредо
92. ксенофобія
93. кураж
94. курйоз
95. кутюр'є, от кутюр
96. лавра
97. лакуна
98. легітимний
99. лобіювати
100. мажор
101. маргінал, маргінальний
102. маргінес, маргіналїї
103. марина, маринїзм
104. маскулінізація
105. масони
106. мезальянс
107. менестрель
108. менеджер
109. меркантильний
110. меседж
111. мімікрія
112. мїнор
113. моветон
114. модератор
115. модус вївенді
116. монїторинг
117. негліже
118. неофіт

119. нівелювання	150. постскриптум
120. нігілізм	151. презентабельний
121. нірвана	152. прерогатива
122. нонконформізм	153. прецедент
123. нотабене	154. пріоритет
124. нувориш	155. прожект
125. обструкція	156. променад
126. одіозний	157. протрація
127. ойкумена	158. пуризм, пуритани
128. опус	159. раритет
129. ординарний	160. реванш
130. паблісіті	161. реверанс
131. паноптикум	162. рекламація
132. панорама	163. рекреація
133. парвеню	164. релікт
134. паритет	165. рентабельний
135. парія	166. ретроград
136. паспарту	167. рефрен
137. пастель, пастельний	168. рецесія
138. педант	169. ротація
139. пенати	170. руни
140. пенітенціарний	171. рутина
141. перлюстрація	172. сардонічний
142. перманентний	173. сатисфакція
143. пікантний	174. сибарит
144. плагіат	175. сіеста
145. плацебо	176. скетч
146. пленер	177. снобізм, сноб
147. плеяда	178. спорадичний
148. помпезний	179. статус-кво
149. попурі	180. сугестія

181. сурогат	191. фарисейство
182. схоластика	192. фемінізація
183. тезаурус	193. фетишизм
184. толерувати	194. філантроп
185. третирувати	195. філістер
186. уніфікація	196. форс-мажор
187. урбанізація	197. фортель
188. утрирування	198. фривольний
189. факсиміле	199. харизматичний
190. фамільярний	200. цейтнот

III. Список архаїзмів

1. *áгнець* – ягня
2. *аз* – я; назва літери «а»
3. *ачей* – можливо, мабуть
4. *борона* – захист, заступництво
5. *брань* – битва, війна
6. *бранний* – воєнний, бойовий
7. *вертоград* – сад
8. *вісти* – знати, вміти
9. *взор* – взірець, приклад
10. *вита́ти* – жити, перебувати
11. *вія* – шия
12. *війт* – очільник магістрату
13. *вікторія* – перемога
14. *вой* (мн. *вої*) – воїн
15. *вонність, воня* – аромат, запах
16. *враг* – ворог
17. *вран* – ворон
18. *глаго́лити* – говорити, казати
19. *глас* – голос
20. *град* – місто
21. *грядущий* – прийдешній, майбутній
22. *дэсна, десніця* – права рука
23. *дэсно, одесну́ю* – праворуч, справа
24. *длань* – долоня
25. *днесь* – сьогодні, нині
26. *дрéво* – дерево
27. *другіня* – подруга
28. *дщерь* – дочка
29. *єди* – коли
30. *єсмь/єсмо, єси/єсте, єсть/суть* – форми дієслова *бути*
31. *живіт* – життя
32. *жир* – багатство, статки
33. *заба́ва* – затримка
34. *зла́то* – золото
35. *зла́чний* – родючий, поживний
36. *зело́* – дуже
37. *зизждітель* – засновник
38. *золота́р* – ювелір
39. *іже* – котрий, хто
40. *іма́ти* – брати, отримувати
41. *іно́* – тільки, лише
42. *ка́мо* – куди, де
43. *карк* – шия, горло
44. *красний* – гарний, красивий
45. *крес* – край, межа, окраїна, кінець
46. *ланіти* – щоки
47. *лик* – лице, обличчя
48. *лицедій* – актор
49. *ліпий* – гарний, прекрасний
50. *ліпотá* – краса, врода
51. *лобизáти* – цілувати
52. *мечник* – сторож, зброєносець
53. *мзда* – оплата, винагорода
54. *мі́дло* – мило
55. *мир* – земля, все живе; громада

56. *мізэ́рія* – бідність, убозтво
57. *мста* – помста
58. *набі́ток* – майно
59. *напе́рсник* – друг, товариш, близька людина
60. *нарочі́тий* – видатний, значний
61. *невéлє* – небагато
62. *неча́ємий* – несподіваний, нежданий
63. *ні́гдись* – колись
64. *ні́гди* – ніколи
65. *обвола́ти* – оголосити
66. *обива́тель* – житель
67. *облюбе́ниця* – наречена
68. *оболо́к* – хмара
69. *о́ний, о́на, о́не, о́ні* – той, та, те, ті
70. *о́трок* – дитина від 7 до 15 років; слуга
71. *ошу́ю* – ліворуч
72. *па́ки* – знову, ще
73. *па́че* – більше, краще, ще, крім
74. *пе́рси* – груди
75. *перст* – палець руки
76. *письмо́вець* – письменник
77. *піі́т* – поет
78. пові́тріє – епіде́мія, пошесть
79. *пожі́ток* – їжа; статки; користь, прибуток
80. *позі́р, позо́рище* – видовище, зборище
81. *поку́та* – кара за гріхи; покаєння
82. *поне́же* – тому що, оскільки
83. *потра́ва* – їжа, страва
84. *прах* – порошок, пил; рештки
85. *прі́сно* – завжди, постійно, вічно
86. *промена́д* – прогулянка; місце для прогулянок
87. *пря* – суперечка
88. *раме́на* – плечі
89. *ра́ть* – військо; битва
90. *ректі́ (рци, рік)* – сказати (скажи, сказав)
91. *рибар* – рибалка
92. *сей* – цей
93. *сινό́ве* – сини
94. *сливе́* – майже, трохи не; мабуть
95. *сніда́ти* – з'їдати
96. *спуде́й* – студент
97. *стіл* – князівський престол
98. *страж* – сторожа, охорона
99. *супоста́т* – ворог, противник
100. *суци́й* – наявний, який існує
101. *та́ть* – розбійник
102. *та́тьба́* – злодійство, грабунок
103. *теста́мент* – духовний заповіт
104. *тлу́міти* – тиснути, подавляти, вгамовувати, душити
105. *тлу́стий* – товстий, жирний, грубий
106. *товма́ч* – перекладач
107. *уста́* – губи, рот
108. *хула́* – осуд, ганьба

109. *цїло* – повністю, цілком
110. *чадо* – дитина
111. *ча́ти* – військовий дозір, сторожа
112. *черто́г* – палац
113. *чолобїтна* – письмове звернення,
скарга
114. *чре́сла* – поперек, стегна
115. *ша́рварок* – спільна праця;
повинність споруджувати дороги,
мости, будівлі
116. *шкату́ла* – шкатулка, скринька
117. *шу́йй* – лівий
118. *шу́йця, шу́я* – ліва рука
119. *шульга́* – ліва рука; лівша
120. *язик* – народ, народність

IV. Крилаті вислови

1. Авгієві стайні
2. Альфа і омега
3. Атлантида
4. Ахіллесова п'ята
5. Баба Палажка
6. Бути записаним на скрижалі історії
7. Вавилонська вежа
8. Варфоломіївська ніч
9. Витати в емпіреях
10. Ганнібалова клятва
11. Гарпії
12. Глас волаючого в пустелі
13. Гомеричний сміх
14. Дамоклів меч
15. Дійти до геркулесових стовпів
16. Долина печалі (юдоль плачу)
17. Дядечко Сем
18. Езопівська мова
19. Єлисейські поля. Єлисейські квіти. Піти на Єлисейські поля
20. Єрихонська труба
21. Золоте руно
22. Золотий вік
23. Ірод
24. Іудин поцілунок
25. Каїнова печать
26. Камінь спотикання
27. Камо грядеши
28. Канути в Лету
29. Кари єгипетські
30. Карфаген повинен бути зруйнований
31. Китайський мур (стіна)
32. Крокодилячі сльози
33. Лавровий вінок
34. Спочити на лаврах; пожинати лаври
35. Ламати списи
36. Лебедина пісня
37. Летючий голландець
38. Служити Мамоні
39. Ментор
40. Між Сціллою і Харібдою
41. Монтеккі і Капулетті
42. Моцарт і Сальєрі
43. Наріжний камінь
44. Нектар і амброзія
45. Не мечіть бісеру перед свинями
46. Неопалима купина
47. Обітована земля
48. Поза Катона
49. Перейти Рубікон
50. Як швед під Полтавою
51. Притча во язицех
52. Прокрустове ложе
53. Розрубати гордіїв вузол
54. Сади Семіраміди

55. Сардонічний сміх
56. Сізіфова праця
57. Сіль землі
58. Скриня Пандори
59. Служіння Ваалу
60. Содом і Гоморра
61. Соломонове рішення
62. Соляний стовп; перетворитись на соляний стовп
63. Спалити кораблі
64. Співати Лазаря
65. Суд Лінча
66. Бій титанів
67. Танталові муки
68. Три кити
69. Троянський кінь
70. Тьма єгипетська
71. Умивати руки
72. Усі дороги ведуть до Рима
73. Фіговий листок
74. Хто сіє вітер, пожне бурю
75. Кадити фіміам
76. Хома невірний
77. Цербер (Кербер)
78. Часи Астреї
79. Чаша святого Грааля
80. Яблука Гесперид
81. Яблуко розбрату
82. Яко тать внощі

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Антисуржик / За ред. О. Сербенської. – Львів : Світ, 1994. – 152 с.
- Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К. : КМ АКАДЕМІА, 1994. – 252 с.
- Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. шк., 1986. – 222 с.
- Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – 4-те вид., опрац. і доп. – Львів : БаК, 2012. – 523 с.
- Коваль А. П. Крилате слово / А. П. Коваль. – К. : Рад. шк., 1983. – 222 с.
- Коваль А. П. Слово про слово / А. П. Коваль. – К. : Рад. шк., 1986. – 384 с.
- Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. шк., 1985. – 152 с.
- Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів / М. Кочерган. – К. : Академія, 1997. – 400 с.
- Непийвода Н. Сам собі редактор : поради з української мови / Н. Ф. Непийвода. – К. : Українська книга, 1998. – 238 с.
- Нові слова та значення : словник / Укл.: Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. – К. : Довіра, 2009. – 271 с.
- Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Рад. шк., 1991. – 400 с.
- Орфографічний словник української мови / Уклад.: С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К. : Довіра, 1999. – 989 с.
- Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення / О. М. Пазяк, Г. Г. Кисіль. – К. : Вища шк., 1995. – 239 с.
- Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. – 4-те вид. – К. : Довіра, 2008. – 510 с.
- Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного / Олександр Пономарів. – К. : Либідь, 2012. – 360 с.

Словник іншомовних слів / Уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. – 4-ге вид. – К. : Довіра, 2008. – 349 с.

Сучасна українська літературна мова : Збірник вправ : Навч. посіб. / М. Я. Плющ, О. І. Леута, Н. П. Гальона. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Вища шк., 2003. – 287 с.

Сучасна українська літературна мова : Підручник / М.Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища шк., 2000. – 430 с.

Сучасна українська мова : Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. – 4-е вид. – К. : Либідь, 2008. – 488 с.

Фразеологічний словник української мови : В 2-х кн. / За ред. Л. С. Паламарчука. – К. : Наук. думка, 1993.

Український правопис / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. – К. : Наук. думка, 2012. – 288 с.

Чак Є. Чи правильно ми говоримо? / Є. Чак. – К. : Освіта, 1997. – 240 с.

Шевченко Л. Ю., Різун В. В., Лисенко Ю. В. Сучасна українська мова : Довідник / Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко; За ред. О. Д. Пономаріва – К. : Либідь, 1993. – 336 с.

Ющук І. П. Українська мова : Підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.